

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

Katedra speciální pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Schizma: osoby CODA a jejich identifikace v majoritní společnosti a minoritě
Neslyšících

Schism: CODA individuals and their identification in the major society and the
Deaf minority

Daniela Nováková

Vedoucí práce: PhDr. Tereza Hradilová, Ph.D.
Studijní program: Speciální pedagogika
Studijní obor: Speciální pedagogika

2020

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Schizma: osoby CODA a jejich identifikace v majoritní společnosti a minoritě Neslyšících potvrzují, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzují, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2. 5. 2020

Velice děkuji vedoucí práce PhDr. Tereze Hradilové, Ph.D. za cenné rady a připomínky, za lidský přístup a trpělivost. Děkuji panu Mgr. Radomíru Novákovi za jazykovou korekturu práce. A v neposlední řadě velmi děkuji všem informantům, kteří mi věnovali svůj čas, své zkušenosti a bez nichž by tato práce nevznikla.

ABSTRAKT

Práce se zaměřuje na slyšící děti neslyšících rodičů v jejich duální situaci, kdy se nacházejí na pomezí mezi kulturou slyšících a kulturou Neslyšících. Jelikož se většině neslyšících rodičů rodí slyšící děti, je potřeba téma biculturnosti těchto dětí uchopit. Cílem práce je zjistit, jak se v dětství CODA osob projevoval a jak je ovlivnil střetu kultur slyšících a Neslyšících. Manifestace střetu kultur je zkoumána v šesti dílčích oblastech v rámci rozvoje CODA dítěte. V teoretické části jsou vymezeny klíčové koncepty v rámci kultury Neslyšících a problematiky jedinců CODA. Jako hlavní výzkumná metoda slouží polostrukturovaný rozhovor se sedmi jedinci z cílové skupiny. Výstupem práce je souhrn doporučení na obecné úrovni, jakým způsobem k osobám CODA přistupovat a čeho se naopak ve vztahu k nim vyvarovat. Autorka v rámci výzkumu dochází k závěru, že jedinci CODA nejsou touto biculturností nijak negativně zasaženi, jsou schopni se do společnosti standardně začlenit a ze specifik svého dětství především profitovat. V případě zájmu o prohloubení a rozšíření výzkumu o poznatky Neslyšících rodičů slyšících dětí by se případně dalo uvažovat o vytvoření edukativní publikace o této problematice.

KLÍČOVÁ SLOVA

CODA, Neslyšící, slyšící dítě Neslyšících rodičů, znakový jazyk, kultura Neslyšících, střet kultur

ABSTRACT

This bachelor thesis focuses on hearing children of deaf adults and their ambivalent position in between two cultures; the culture of hearing and the Deaf culture. Since majority of the Deaf parents give birth to a hearing child, it is important to extend knowledge regarding the topic of biculturality of such children. This thesis aims to discover how the cultural clash manifested itself in the childhood of CODAs and how they were affected by it. Manifestations of the clash of cultures are researched within the frame of six partial domains in the development of a CODA individual. The theoretical part of this thesis establishes the key concepts regarding the Deaf culture and the key matters of being a CODA. The main data-gathering method is a semi-structured interview. The main outcome of this thesis is a set of recommendations on general level, advising what to consider doing and what to avoid with regards to the approach to CODAs. Based on the research conducted, the author comes to a conclusion that CODA individuals are not extremely burdened by their bicultural nature; they are fully capable of undergoing a standard process of social integration and tend to rather benefit from their unique childhood. In case of an ambition to further extend the research in the area by adding the point of view of Deaf parents, creation of an educative publication for the public could be considered.

KEYWORDS

CODA, Deaf, hearing children of Deaf adults, sign language, Deaf culture, clash of cultures

Obsah

Úvod	8
1. Kultura Neslyšících	11
1.1 Příslušnost ke kultuře Neslyšících	11
1.2 Komunikace Neslyšících	12
1.3 Specifika kultury Neslyšících	15
1.4 Pozice Neslyšících v majoritní kultuře.....	17
2. Osoby CODA	19
2.1 Rodiče a děti	19
2.2 Bilingvismus a bikulturalismus CODA.....	21
2.3 CODA a střet kultur	22
2.4 Role prarodičů při výchově dětí CODA.....	24
2.5 Dítě CODA jako tlumočník	26
2.6 Profesionální tlumočení osob CODA a etický kodex	28
3. Praktická část.....	31
3.1 Výzkumné cíle	31
3.2 Metodologie	32
3.3 Výzkumné nástroje, sběr a zpracování dat	33
3.4 Výzkumný vzorek a etická kritéria práce	33
3.5 Omezení výzkumu	34
3.6 Osobní a rodinné anamnézy informantů	35
4. Prezentace výzkumných výsledků.....	38
4.1 Tematický okruh č. 1: Rozvoj jazykových kompetencí v rámci znakového jazyka a mluvené češtiny	39
4.2 Tematický okruh č. 2: Zkušenosti s případnou tlumočnickou rolí.....	43
4.3 Tematický okruh č. 3: Sociální aspekt situace CODA dítěte v majoritní společnosti.....	48
4.4 Tematický okruh č. 4: Rodina, škola a výchovné působení různých aktérů	54

4.5 Tematický okruh č. 5: Začlenění CODA do komunity Neslyšících.....	61
4.6 Tematický okruh č. 6: Subjektivní, normativní pohled na vývoj CODA jedince	67
4.7 Diskuse a doporučení	74
Závěr	79
Seznam použitých informačních zdrojů	82
Primární zdroje	82
Monografie	82
Články	83
Internetové zdroje	84
Seznam příloh.....	85

Úvod

Téměř každý si vybaví okamžik, kdy se setkal s neslyšícím člověkem, byl svědkem komunikace mezi Neslyšícími v MHD či viděl televizní zprávy, které byly tlumočeny do českého znakového jazyka. Málokdo si však uvědomuje, že Neslyšící sice žijí mezi námi, ale zároveň mají vlastní svébytnou kulturu včetně jazyka, umění a humoru. Tvoří komunitu, která je založená na vlastních principech a má vlastní pravidla. Neslyšící se mezi sebou často berou, zakládají rodiny a jsou nuceni řešit obdobné problémy jako ostatní lidé, avšak s tím rozdílem, že jejich kontakt se světem je limitován absencí sluchových vjemů.

Ohledně slova „neslyšící“ volí autorka této práce velké „N“ v případě, je-li jejím cílem zdůraznit kulturní konotaci daného slova, příslušnost jedinců k dané komunitě. Jedná-li se o prostou deskripci sluchové vady zmíněné osoby, volí autorka malé „n“. Problematika kulturní příslušnosti je poté vysvětlena v první kapitole.

Tato práce si klade za cíl přispět v rámci svých možností do diskuse o vztahu mezi kulturou Neslyšících a kulturou majoritní společnosti. Na pomezí obou kultur se nacházejí jedinci CODA¹ (z anglického *Children Of Deaf Adults* = děti hluchých² dospělých), což jsou slyšící lidé narození rodičům, kteří neslyší. A právě jejich prizmatem tato práce na problematiku nahlíží. Jedná se o osoby, jejichž údělem je žít od malička na rozhraní dvou kulturních systémů, jazykových systémů a vnímání světa. Kultura Neslyšících je opředena řadou široce rozšířených mýtů a nepochopení a dle názoru autorky této práce jsou to především jedinci CODA, kteří mají velký potenciál zprostředkovat oboustranné pochopení a porozumění.

Cílem této práce je zjistit, jak se v dětství CODA osob projevoval a jak je ovlivnil střet kultur slyšících a Neslyšících.

Širším výzkumným záměrem je identifikace a přiblížení klíčových aspektů střetu kultur slyšících a Neslyšících (vnímaný prizmatem CODA osob v dětství a dospívání), aby

---

¹ V současném akademickém diskurzu není jednotný způsob, jak o CODA jedincích referovat. V literatuře nacházíme formulace jako např. jedinci (osoby, děti) CODA, CODA jedinci (osoby, děti) či pouze CODA (typicky množné číslo).

² Ačkoliv autoři jako např. K. Redlich nebo V. Strnadová s pojmem „hluchý“ operují, autorka této práce se rozhodla držet aktuálního úzu používat raději slovo „neslyšící“ a slovu „hluchý“ se nadále vyhýbat.

na základě takto ustanoveného vzhledu do problematiky bylo možno vytvořit soubor doporučení ohledně přístupu ke CODA jedincům, s cílem pomoci jim překonat bariéru mezi kulturami a usnadnit jim jejich pozici a osobnostní rozvoj.

Pro vlastní výzkum je užito induktivní metody, kdy autorka provedla se 7 participanty polostrukturované rozhovory a z nich se pokusila extrahovat společné znaky a trendy. Jedná se tudíž o kvalitativní výzkum pomocí 7 případových studií.

V textu se vyskytuje několik delších doslova citovaných pasáží; jedná se zpravidla o přímé výpovědi respondentů či celistvé myšlenkové útvary. Autorka volí delší citace v případě, že nechce narušit jejich autenticitu, popřípadě myšlenkovou koherenci.

Tato práce je rozčleněna do čtyř hlavních kapitol. Úvodní dvě kapitoly této práce tvoří teoretický rámec výzkumu. V první kapitole autorka definuje kulturu Neslyšících, stručně nastiňuje některé její aspekty a také vztah ke kultuře většinové. Prezentuje ji jako samostatnou autonomní kulturu, jejíž členové sami sebe vnímají jako komunitu. V druhé kapitole se poté soustředí na osoby CODA a specifika jejich existence na pomezí jazyků a kultur, nastiňuje případné problémy v jejich vývoji a problematizuje jejich tlumočnickou roli.

Třetí a čtvrtá kapitola tvoří empirickou část práce. Ve třetí kapitole autorka popisuje výzkumné metody, průběh šetření a charakteristiku výzkumného vzorku. V poslední čtvrté kapitole pak představuje vlastní výstupy šetření a interpretuje jejich výsledky. Na závěr práce autorka formuluje doporučení ohledně toho, **jak jedincům CODA pomáhat zvládat kulturní a jazykovou odlišnost, jak jim usnadnit vývoj a případně předcházet některým problémům.**

V českém znakovém jazyce je pro slyšící potomky neslyšících dospělých znak, který se podobá písmenu C, vychází tedy z anglické zkratky CODA. Naproti tomu v americkém znakovém jazyce je nejrozšířenější výraz, který obsahuje 3 za sebou jdoucí znaky – *máma, táta, neslyší*. A právě tato tři slova vložil do názvu své knihy *Mother Father Deaf: Living Between Sound and Silence* z roku 1995 její kalifornský autor Paul Preston, který je do jisté míry průkopníkem výzkumu o osobách CODA a na jehož práce se odkazuje většina autorů, kteří jej v tomto tématu následují.

V našem prostředí je takovým pokračovatelem Karel Redlich, jehož kniha *CODA* –

slyšící děti neslyšících rodičů z roku 2008 tvoří dle názoru autorky této práce milník ve zpracování daného téma v tuzemsku. Redlich sám je slyšícím potomkem neslyšících rodičů a taktéž zakladatelem organizace CODA v České republice. Zmíněná publikace vychází z jeho bakalářské práce, která ale byla značně upravena a revidována, než vyšla v současné knižní podobě.

Na Redlicha navazují další absolventské práce, z nichž několik bylo použito coby zdroje v této práci. Jedná se o práce z Univerzity Karlovy, Univerzity Hradec Králové či Masarykovy Univerzity. Za zmínku stojí, že všechny použité práce vznikly v posledních deseti letech, což je pozitivní signál zejména proto, že dle názoru autorky této práce chybí českému odbornému prostředí významnější a rozsáhlejší publikace na dané téma. Zvýšený akademický zájem v poslední dekádě může naznačovat trend zabývat se problematikou osob CODA více a hlouběji.

Významným zdrojem informací byla také práce Barbory Kosinové *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura Neslyšících*, vydaná (stejně jako monografie K. Redlicha) v roce 2008 Českou komorou tlumočnicků znakového jazyka, mající za cíl přiblížit kulturu Neslyšících majoritní společnosti. Spolu s Redlichovou prací a dalšími tituly by tak dle názoru autorky této práce mohla sloužit jako základ pro budoucí zastřešující monografii v českém jazyce, která by shrnovala dosavadní poznatky a poskytovala akademické prostředky pro další výzkum.

Pro praktickou část práce vycházela autorka ze souhrnných návodných prací autorů, kteří se zabývají kvalitativním výzkumem v pedagogice, popisují postupy, výhody a nevýhody a uvádějí příklady kvalitativních výzkumných postupů. Nejvíce pak byly využívány publikace P. Gavory *Spríevodca metodológiou kvalitatívneho výskumu* a práce autorů Švaříčka, Šedřové a kol. s názvem *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: Pravidla hry*.

Ze zahraničních zdrojů byly použity výhradně takové, které jsou dostupné v anglickém jazyce. V případě citací takových zdrojů byl použit vlastní neautorizovaný překlad autorky této práce přímo z originálu, nemusejí se proto shodovat s překlady, které je potenciálně možno nalézt v jiných publikacích.

1. Kultura Neslyšících

V této kapitole autorka práce definuje kulturu Neslyšících v takovém rozsahu, který odpovídá vytyčeným výzkumným cílům. Nejedná se o zevrubný popis se všemi aspekty a detaily, nýbrž je kladen důraz na specifické parametry, jež mají potenciál být relevantní pro osoby CODA, nacházející se na „pomezí“ této kultury a kultury majoritní společnosti.

1.1 Příslušnost ke kultuře Neslyšících

Pojem kultura je možno vnímat mnoha různými způsoby. Pro účely této práce ji autorka definuje jako soubor zvyklostí, přístupů a chování. Tento soubor je sdílený skupinou lidí, která se s danou kulturou identifikuje. V tomto vnímání se „kultura učí skrze interakce a je posilována tím, že se jedinci se sdílenými zkušenostmi propojují a dále přetvářejí své hodnoty, zvyky, konvence a postoje.“³

V obecném vnímání je ztráta sluchu lidmi z vnějšku vnímána jako „*vyložené devastující postižení*“⁴, kdežto lidmi, kterých se týká, je vnímána coby „*nahodilý znak a kulturní norma*.“⁵ Zjednodušeně řečeno se jedná o dva přístupy: čistě medicínský a čistě společenský. V praxi však tyto přístupy v „čisté“ formě představují protipóly, přičemž se „*většina lidí v rámci diskuse nachází někde mezi těmito dvěma extrémy*.“⁶

Příslušnost ke kultuře Neslyšících záleží na vnitřním nastavení konkrétního člověka bez ohledu na rozsah jeho sluchového postižení. Lidé, kteří ohluchnou v pozdějším věku, se vůbec do kultury Neslyšících zapojit nemusejí. Podobně děti, narozené již neslyšící, mohou být vychovány v rámci sociálních vazeb a systému vzdělávání de facto ve světě slyšících, pouze s omezeními vyplývajícími z jejich sluchových limitací. Stejně tak můžeme nalézt plně slyšící jedince (děti i dospělé), kteří jsou v kultuře Neslyšících zcela integrováni. Dle Barbory Kosinové se jedná zejména o osoby CODA, o lidi, kteří uzavřeli

---

³ RICHARDSON, Kathleen J. Competencies and best practices. *The Nurse Practitioner*. 2014, **39**(5), 20-28, s. 22.

⁴ PRESTON, Paul. Mother Father Deaf: The Heritage of Difference. *Soc. Sci. Med.* 1995, **40**(11), 1461-1464, s. 1461.

⁵ Ibid.

⁶ MAND, Cara, DUNCAN, Rony E., GILLIAM, Lynn et al. Genetic selection for deafness: the views of hearing children of deaf adults. *Journal of Medical Ethics*. 2009, **35**, 722-728., s. 722.

sňatek s neslyšícím partnerem, a dokonce platí, že „[v]e výjimečném případě se členem komunity neslyšících může stát i slyšící člověk, který pro komunitu neslyšících po dlouhou dobu pracuje či pracoval.“⁷ Klíčovými faktory jsou sounáležitost s kulturním paradigmatem Neslyšících a především schopnost úspěšně s neslyšícími komunikovat.⁸

1.2 Komunikace Neslyšících

Základním dorozumívacím prostředkem pro Neslyšící je znakový jazyk a z něj vycházející komunikační systémy: znakovaná čeština, prstová abeceda, vizualizace mluvené češtiny a písemný záznam mluvené řeči.

Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob č. 384/2008 Sb. definuje český znakový jazyk jako „*přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní částí trupu. Český znakový jazyk má základní atributy jazyka, tj. znakovost, systémovost, dvojitě členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a je ustálen po stránce lexikální i gramatické.*“⁹

Fakt, že výše zmíněný zákon hovoří o **českém** znakovém jazyce, napovídá, že Česká republika má vlastní znakový jazyk. Navzdory tomu přetrvává ve společnosti obecně rozšířená představa, že Neslyšící komunita používá znakový jazyk univerzální, mezinárodně srozumitelný. Jedná se však pouze o jeden z řady omylů a mýtů, které o znakovém jazyce panují. Podrobně se touto problematikou zabývá ve své bakalářské práci *Mýty a předsudky o českém znakovém jazyce* Jitka Motyčková (roz. Herynková), která takovýchto mýtů identifikuje patnáct. Dle autorky této práce patří k nejzajímavějším: „*znakový jazyk nemá gramatiku; znalost znakového jazyka brání dětem, aby si později osvojily mluvený jazyk; neslyšící člověk je i němý; znakový jazyk není schopný plnit všechny potřebné funkce jazyka jeho uživatelům; člověk může zároveň mluvit i ukazovat.*“¹⁰

---

⁷ KOSINOVÁ, Barbora. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura Neslyšících*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, o. s., 2008. ISBN 978-80-87153-94-9, s. 15.

⁸ SINGLETON, Jenny L. TITTLE, Matthew D. Deaf Parents and Their Hearing Children. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. 2000, 5(3), 221-236, s. 223.

⁹ Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.

¹⁰ HERYNKOVÁ, Jitka. *Mýty a předsudky o českém znakovém jazyce*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta filozofická, s. 18.

Bylo by velice zavádějící tvrdit, že jsou mýty a předsudky spojené se znakovým jazykem pouze českým specifíkem. Podobné problémy lze nalézt po celém světě. Kolektiv autorů z Brazílie následovně vyjádřil svou frustraci z faktu, že ani přes dlouholetou snahu rozličných specialistů se nedaří dekonstruovat ve společnosti zavedené mýty:

„Dokud bude znakový jazyk soustavně vystavován podezření, že se nejedná o jazyk ve smyslu ostatních mluvených jazyků, nebudou Neslyšící chápáni jako bilingvní lidé a bude o nich soustavně referováno patologickým prizmatem sluchového postižení, nebo jako o ‚hluchoněmých‘, což je výraz stále používaný v každodenním diskurzu a také v diskurzu médií v [Brazílii]. Je důležité problematizovat užití slova ‚němý‘, jelikož označuje jedince, který nedokáže mluvit. Toto slovo s sebou nese skrytý předpoklad, že Libras [brazilský znakový jazyk, pozn. autorky] není opravdový jazyk, a tudíž je Neslyšící vnímán jako někdo, kdo žádný jazyk neovládá a není schopen komunikovat.“¹¹

Tyto a ještě další předsudky vytvářejí pomyslnou propast mezi světem Neslyšících a slyšících. Do komunikačních systémů Neslyšících patří také znakovaná čeština, jejíž odlišnost od českého znakového jazyka si rovněž málokdo uvědomuje. Znakovaná čeština nemá charakter jazyka, pouze „využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány jednotlivé znaky, převzaté z českého znakového jazyka.“¹²

Jelikož ne všechna česká slova mají v českém znakovém jazyce odpovídající znak, používají Neslyšící též prstovou abecedu, která „využívá formalizovaných a ustálených postavení prstů a dlaně jedné ruky nebo prstů a dlaní obou rukou k zobrazování jednotlivých písmen české abecedy. Prstová abeceda je využívána zejména k odhláskování cizích slov, odborných termínů, případně dalších pojmů.“¹³ Tento komunikační systém je důležitý také pro osoby nedoslýchavé či ohluchlé, které nemusejí perfektně ovládat český znakový jazyk, ale slouží jim jako podpora pro komunikaci s Neslyšícími.

Dalším komunikačním systémem je odezírání neboli vizualizace mluvené češtiny, které má svá jasná pravidla. Nutné je správné osvětlení, udržování optimální vzdálenosti, nelze si při mluvení zakrývat ústa, otáčet se zády, žvýkat, aj. Mluvčí nesmí hovořit rychle

---

¹¹ KUMADA, Kate M. O., CAVALCANTI, Marilda C., SILVA, Ivani R. „Home Gesture is not Part of Deaf Culture“: The Curtailment of the Use of Homesign Languages in Bi/Multilingual Education. *Letras & Letras*. 2019, **35**, 315-343, s. 319.

¹² Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.

¹³ Ibid.

ani zvlášť přehnaně artikulovat. „*Vizualizace mluvené češtiny je zřetelná artikulace jednotlivých českých slov ústy tak, aby bylo umožněno nebo usnadněno odezírání mluveného projevu osobami, které ovládají český jazyk a odezírání preferují jako prostředek své komunikace.*“¹⁴ Často se setkáváme s názorem slyšící společnosti, která předpokládá, že každý neslyšící člověk umí automaticky výborně odezírat.¹⁵ Není tomu tak, odezírání vyžaduje dlouhodobý trénink a taktéž vlohy.

Na druhé straně, pokud komunikujeme s osobou, která odezírat umí, neznamená to, že nebude třeba naší součinnosti. Je vždy potřeba přizpůsobit se odezírajícímu, aby komunikační bariéra byla co nejmenší. I přes umění odezírání mohou nastat situace, že Neslyšící dané sdělení nepochopí nebo mu dostatečně neporozumí. Gramatika českého jazyka je naprosto odlišná od gramatiky českého znakového jazyka, některé ze slov Neslyšící nemusí znát vůbec.¹⁶ Tento fakt, spolu s nedostatečnou součinností slyšícího mluvčího, může snadno zapříčinit komunikační izolaci Neslyšícího, jeho frustraci a uzavření se do „svého“ světa, byť by byl velice zkušený a talentovaný stran odezírání.

Ohledně odezírání lze identifikovat další řadu miskoncepcí, podobně jako u českého znakového jazyka. Věra Strnadová ve své publikaci o odezírání popisuje obecně rozšířená přesvědčení, která jsou chybná a svědčí o neporozumění problematice. Obratem je vyvrací a uvádí na pravou míru. Patří mezi ně například přesvědčení, že většina Neslyšících je schopna odezírat, že ti, kteří tuto schopnost nemají, jsou méně inteligentní (než ti, kdo tuto schopnost mají), nebo že pomocí odezírání se lze učit nová slova.¹⁷

Strnadová však popisuje i takové mýty, které neslyšícímu člověku komunikaci pomocí odezírání vyloženě komplikují. Někteří lidé jsou přesvědčeni, že Neslyšícímu pomohou, budou-li několikrát opakovat slovo, kterému dotyčný neporozuměl, či když budou křičet. Takové jednání je pro Neslyšícího nepříjemné a pro komunikaci kontraproduktivní. Nemá také smysl se ptát, jestli Neslyšící našemu sdělení rozumí, poněvadž ani při kladné odpovědi nemůžeme jeho skutečné pochopení verifikovat. Strnadová také kritizuje tendenci „skandovat“ určitá slova či celé věty, což je nepřírozené a

---

¹⁴ Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.

¹⁵ HERYNKOVÁ, Jitka. *Mýty a předsudky o českém znakovém jazyce*, s. 22.

¹⁶ KOSINOVÁ, Barbora. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura Neslyšících*, s. 15., s. 39.

¹⁷ STRNADOVÁ, Věra. *Hádej, co říkám, aneb Odezírání je nejisté umění*. Praha: ASNEP, 2001. ISBN 80-903035-0-1, s. 3.

neslyšícího komunikačního partnera takové jednání rozhodně neposune o nic blíže porozumění.¹⁸

V divadlech, na konferencích či na vysoké škole se lze setkat s písemným záznamem mluvené řeči, což je „převod mluvené řeči do písemné podoby v reálném čase.“¹⁹ Jedná se o velice efektivní způsob, kterým lze Neslyšícím zprostředkovat obsah mluvených sdělení, avšak probíhá na předem připravených místech a jeho kvalitní uskutečnění vyžaduje přítomnost zkušeného a motivovaného přepisovatele, jehož služby v běžném mezilidském sociálním styku zpravidla využívat nelze a Neslyšící se musí ve většině případů spoléhat na prostředky jiné.

1.3 Specifika kultury Neslyšících

Kultura Neslyšících má svá specifika, která slyšícím lidem mohou připadat zvláštní. Malý odstup mezi osobami během rozhovoru, intenzivnější oční kontakt, upozorňování dotekem, dupání či bouchání pro upoutání pozornosti, světelná signalizace, neslyšný potlesk - to vše jsou pro Neslyšící každodenní rutinní postupy, bez nichž by se neobešli. Pro slyšícího člověka, který není zvyklý na to, že se ho před začátkem rozhovoru někdo dotkne nebo mu dobrou chuť popřeje zaboucháním na stůl, mohou být tyto zásady i velmi nekomfortní.

Věra Strnadová toto téma podrobně rozebírá ve své publikaci *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*, kde se mimo jiné věnuje očnímu kontaktu Neslyšících a uvádí:

„Je pravda, že mnoho slyšících lidí si odlišné neverbální chování neslyšících vykládá jako projev nevychovanosti, nebo nižší sociální (i jiné) inteligence. Zatímco slyšící lidé se na sebe navzájem při rozhovoru dívají přibližně polovinu doby, kdy spolu mluví, u neslyšících lidí je objem vzájemných pohledů daleko vyšší, neboť vizuální kontakt je u nich základní podmínkou pro navázání a udržování rozhovoru.“²⁰

---

¹⁸ STRNADOVÁ, Věra. *Hádej, co říkám, aneb Odezírání je nejisté umění*, s. 4, 5, 75.

¹⁹ Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.

²⁰ STRNADOVÁ, Věra. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. 2. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, o. s., 2008. ISBN 978-80- 87218-28-0., s. 19.

Nepřetržitý oční kontakt ale není zdaleka to jediné, co může slyšící společnosti připadat jako nevychovanost. Neslyšící jsou zvyklí na sebe před začátkem rozhovoru svého komunikačního partnera upozornit dotykem (nejčastěji na rameno či hřbet ruky). Na slyšícího člověka může i tento zvyk působit jako neomalenost, jelikož jeho pozornost lze upoutat sluchovým vjemem a fyzický kontakt během komunikace jej může překvapit a uvést do rozpaků.

Zatímco získat pozornost Neslyšícího je možné také tím, že ucítí vibrace a bude pátrat po jejich zdroji – jedná se zpravidla o dupnutí či bouchnutí do stolu, pro slyšícího člověka je něco takového nemyslitelné, ba až urážlivé. Zejména pokud je slyšící v kontaktu s Neslyšícím poprvé, může mu být nečekaná situace velmi nepříjemná. Pokud se však slyšící člověk s kulturou Neslyšících obeznámí, může dojít k racionálnímu závěru, že některé komunikační pochody fungují ve světě Neslyšících odlišně, a proto je třeba k nim odlišně i přistupovat.

Věra Strnadová si uvědomuje možné počáteční rozpaky v komunikaci mezi slyšícím a Neslyšícím, když říká, že „[p]ro nepoučené slyšící lidi proto může být kontakt s neslyšícím člověkem často zdrojem nejistoty, zmatku a nepochopení.“²¹ Dle názoru autorky může být tento negativní fenomén často zapříčiněn nedostatečnou informovaností majoritní populace o problematice minority Neslyšících, o zvláštích v komunikaci. Otázkou ovšem zůstává, v jaké míře jsou Neslyšící ochotni otevřít se majoritní společnosti a se svými zvyklostmi a kulturou ji seznámit.

V dnešní době již existuje nejedna publikace, která se základy norem a vzorců chování Neslyšících zabývá. I bez čtení obsáhlých a vysoce odborných monografií se může takřka kdokoliv informovat o tom, jak neslyšící komunita funguje, a usnadnit tak své soužití s jejími příslušníky ve svém okolí. Jednou z takových publikací je kniha *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura Neslyšících* od Barbory Kosinové, která vedle způsobu oslovování a doteků, šetrného způsobu vmísení se do rozhovoru, užití světla k upoutání pozornosti či loučení také popisuje, jaké chování Neslyšícím velice vadí a měli bychom se mu tudíž při jednání s nimi vždy vyhnout:

---

²¹ STRNADOVÁ, Věra. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. 2. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, o. s., 2008. ISBN 978-80- 87218-28-0, s. 15.

- *pokud se někdo dotýká jejich hlavy, popř. pokud se jim snaží hlavu otáčet;*
- *pokud někdo surově „poklepává“ na jejich záda;*
- *pokud jsou doteky k upoutání pozornosti velmi jemné;*
- *pokud sedící upoutává pozornost stojícího poklepením na jeho nohu;*
- *pokud mluvčí stojí ve směru, odkud přichází světlo;*
- *pokud chytáme neslyšícímu ruku/ruce v době, kdy s někým ukazuje, a tím znemožňujeme jeho komunikaci;*
- *pokud při komunikaci s neslyšícím přerušíme oční kontakt;*
- *pokud jsme v hovoru s neslyšícím a přitom dělíme svou pozornost mezi neslyšícího komunikačního partnera a okolní zvuky z prostředí nebo z rozhovorů ostatních slyšících.²²*

Často se můžeme setkat s výpověďmi z prostředí rodin Neslyšících, kdy jednotliví členové ve svých rozhovorech o běžných denních tématech akcentují rozdílnost mezi světem slyšících a světem Neslyšících. Dočíst se můžeme i o vyslovené nevraživosti vůči slyšícím, která mnohdy vychází z konkrétních negativních zkušeností s majoritní společností, jak dokazuje následující výpověď osoby CODA, kterou uvádí Preston: *„Můj otec vždy projevoval nedůvěru vůči slyšícím lidem. A stále ji projevuje. Říkal mi: „Tento chlapík navýší cenu, protože jsme Neslyšící. Myslí si, že jsme hloupí - hodlá toho využít.“²³*

1.4 Pozice Neslyšících v majoritní kultuře

Neporozumění mezi oběma kulturami vychází zčásti z neznalosti, zčásti je dáno historickou zkušeností, kdy i v našem prostředí bylo na Neslyšící nahlíženo jako na postižené a od většinové společnosti se jim dostávalo v lepším případě soucitu, v horším případě nezájmu, či dokonce diskriminace. Ještě ve dvacátém století byl znakový jazyk považován za podřadnou formu komunikace a jeho používání bylo mezi lety 1923 a 1989

²² KOSINOVÁ, Barbora. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura Neslyšících*, s. 35.

²³ PRESTON, Paul. *Mother Father Deaf: The Heritage of Difference. Soc. Sci. Med.* 1995, **40**(11), 1461-1464, s. 1463.

v českém školství prakticky zakázáno.²⁴ Až od 90. let 20. století došlo k emancipaci tohoto jazyka a ke konci tisíciletí začaly vznikat studijní obory na univerzitách, které se jeho výukou přímo zabývají.²⁵ Plné rovnoprávnosti (alespoň *de iure*) se český znakový jazyk dočkal až s přijetím zákona 155/1998 Sb., o znakové řeči a změně jiných zákonů.²⁶

Mariana Koutská k pozici znakového jazyka v období totality ve své disertační práci uvádí následující: „*Problematika vzdělávání neslyšících před rokem 1989 byla odborníky pojímána striktně medicínsky, zaměřená na rozvoj komunikace prostřednictvím mluvené češtiny a důrazem na nutnost neslyšících asimilovat se do většinové komunity.*“²⁷ Neslyšící byli vnímáni jako postižení a bylo tak s nimi i zacházeno. Zároveň měli omezené možnosti osobního a profesního rozvoje, poněvadž byl jejich přístup ke vzdělání značně omezen: „*Většina neslyšících získala možnost nanejvýš absolvovat učební obor. Mezi vyučujícími a mistry navíc zcela absentovali neslyšící učitelé – žáci a studenti tak měli velmi omezenou možnost plnohodnotné komunikace a porozumění [...].*“²⁸

Přes současnou zlepšující se tendenci si zejména starší generace Neslyšících s sebou stále nese negativní historické „dědictví“, často trpí ostychem a nevolí užívat svůj jazyk na veřejnosti. Dle Kosinové docházelo v minulosti k trestání za užívání znakového jazyka, jeho uživatelé byli často ponižováni a čelili urážkám, jako například „*že ukazují jako ,opice*“.“²⁹ Podobná situace panovala i v zahraničí, např. v USA se komunita Neslyšících začala sdružovat a emancipovat až na přelomu 70. a 80. let dvacátého století.³⁰

Dnešní mladá generace má již pozici o poznání snazší. S trochou nadsázky se dá říct, že se kultura Neslyšících po revoluci začala dostávat z undergroundu do mainstreamu. K úplnému zrovnoprávnění a přijetí majoritní společností zbývá sice ještě dlouhá cesta, ale dle názoru autorky této práce je trend nastaven správným směrem, neboť jak píše Tereza Skákalová: „*Díky současným snahám se osobám se sluchovým postižením otevírají nové možnosti ve vzdělávání a profesní přípravě, např. zavádění bilingvního vzdělávání,*

---

²⁴ SKÁKALOVÁ, Tereza. *Uvedení do problematiky sluchového postižení*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2011. ISBN 978-80-7435-098-6. s. 63.

²⁵ Ibid, s. 63.

²⁶ KOSINOVÁ, Barbora. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura Neslyšících*, s. 18 (poznámka pod čarou č. 17).

²⁷ KOUTSKÁ, Mariana. *Kultura a kulturní instituce ve vzdělávání neslyšících žáků ZŠ*. Brno, 2014. Disertační práce. Masarykova Univerzita. Fakulta pedagogická, s. 79.

²⁸ Ibid, s. 79.

²⁹ KOSINOVÁ, Barbora. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura Neslyšících*, s. 21.

³⁰ BENDOVÁ, Marie. *Vývoj komunikačních schopností u slyšících dětí neslyšících rodičů*. Brno, 2018. Bakalářská práce. Masarykova Univerzita. Fakulta pedagogická, s. 5.

*rozšíření učebních oborů, možnost studia na vysoké škole, tlumočnické a asistenční služby při studiu, využití technických pomůcek a další.*³¹

Neslyšící komunita se na území České republiky v současné době organizuje v různých klubech a sdruženích v mnoha městech. Jedná se o spolky, kde se Neslyšící scházejí, vyměňují si své zkušenosti, poznatky, novinky, navzájem si radí a podporují se nebo se socializují. Patří mezi ně např.: Česká unie neslyšících (Praha, Ostrava, Liberec, Kroměříž, Chodov, Brno, Ústí nad Labem, Zlín), Českomoravská jednota neslyšících, Svaz neslyšících a nedoslýchavých v České republice, Centrum pro kulturu a vzdělávání neslyšících (D-Centrum) aj.³²

Kromě toho existuje mnoho kulturních akcí pro neslyšící a nedoslýchavé publikum, speciální divadelní představení, vzdělávací a osvětové akce, konference, rekreační pobyty pro děti i celé rodiny, deaflympiády, soutěže, sportovní utkání apod. Tyto akce jsou organizovány jednotlivci, zmíněnými zájmovými sdruženími i organizacemi, které se na pomoc a zprostředkovávání kultury Neslyšících majoritní společnosti orientují. Můžeme mezi nimi najít jazykové školy (Pevnost), podpůrné organizace (Tamtam, Tichý svět) či média (časopis Unie, v minulosti Gong).³³

2. Osoby CODA

Tato kapitola rozebírá problematiku slyšících dětí neslyšících rodičů, jejich specifickou roli na pomezí dvou kultur a dvou jazykových systémů, které jsou z povahy věci součástí jejich světa. Věnuje se specifickému postavení dětí CODA v rodině, nutnosti tlumočení Neslyšícím rodičům a také potenciálním problémům a traumatům, které z této netradiční sociální role vyplývají. Představuje osoby CODA coby bikulturní a bilingvní jedince a dotýká se také role slyšících prarodičů v rodinných záležitostech a výchově.

2.1 Rodiče a děti

Dozajista existují rodové linie, ve kterých lze nalézt i několik po sobě jdoucích

---

³¹ SKÁKALOVÁ, Tereza. *Uvedení do problematiky sluchového postižení*, s. 63.

³² KOSINOVÁ, Barbora. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura Neslyšících*, s. 19-20.

³³ Srov. BENDOVÁ, Marie. *Vývoj komunikačních schopností u slyšících dětí neslyšících rodičů*, s. 6.

generací neslyšících. Jedná se však spíše o výjimky. Navzdory obecně rozšířenému omylu je skutečnost taková, že většině párů neslyšících se narodí slyšící dítě. A naopak - 90 % dětí se sluchovými vadami se rodí slyšícím rodičům.³⁴

Ačkoliv bychom nejspíše obtížně hledali slyšící pár, který by vysloveně toužil po dítěti s vadou sluchu, u Neslyšících párů již situace tak jednoznačná není. Preference v této oblasti jsou striktně individuální, často se lze setkat s obavami ohledně budoucího střetu kultur – kulturou neslyšících rodičů a slyšícího dítěte. Paul Preston popisuje velice intimní výpověď Neslyšící matky, již se narodila slyšící dcera:

„Když se Barbara narodila, asi po třech dnech jsem ohledně ní měla takový zvláštní pocit. Začala jsem přemýšlet, jestli slyší nebo neslyší. Stále ještě v nemocnici ... byla jsem v posteli a krmila ji. Mé první dítě. V duchu jsem přemýšlela, slyší nebo neslyší? Držela jsem ji v náručí poblíž kovového tácu na jídlo. Zvedla jsem lžici a upustila ji na tác. Nemohla jsem tomu uvěřit! Byla jsem opravdu rozrušená. Udělala jsem to podruhé a zkrátka jsem tomu nemohla uvěřit. Opět jsem upustila lžici na tác a stalo se to samé. Dokonce jsem to udělala potřetí. Říkala jsem si, proboha, ona slyší. Co budu dělat? Mám slyšící dceru! Přišel můj manžel a já řekla: Bože, naše dcera slyší! Byl překvapen stejně jako já, ale řekl mi, že je to dobré, že všechno bude fajn. Jsem Neslyšící již třetí generace. Nebylo pochyb, že budu mít Neslyšící děti. Potom jsem zjistila, že má dcera se narodila slyšící! Co si s ní proboha počnu? Ani nevím, jak s ní mluvit. [„Takže jste si nikdy nemyslela, že byste mohla mít slyšící dítě?“] Ne, nikdy! Nikdy mě nenapadlo, že moje dítě uslyší. Byla jsem opravdu překvapená. Byla jsem vystrašená. Chtěla jsem si být se svými dětmi blízká. Měla jsem vždy blízko ke své rodině a chtěla jsem to samé pro sebe a své děti. Světy slyšících a Neslyšících jsou si tak vzdálené. Měla jsem obavy, že nikdy nenavážeme těsný vztah, anebo že se navzájem odcizíme.“³⁵

Tento emotivní příběh ilustruje časté obavy Neslyšících ohledně narození dětí, které by mohly být obdařeny sluchem. Ačkoliv jim narození slyšícího dítěte vyloženě nevadí, velice často by Neslyšící rodiče preferovali taktéž neslyšícího potomka.³⁶ Tento trend vychází z již zmíněného faktu, že v rámci sebevnímání Neslyšících nehovoříme o postižení, ale o příslušnosti k jazykové a kulturní minoritě (subkultuře). Je tedy přirozené, že rodiče chtějí svoje děti začlenit do kultury a sociálního okruhu, který důvěrně znají a

³⁴ VYMLÁTILOVÁ, Eva. Problematika sluchových vad z hlediska klinické psychologie. In *Klinická logopedie*. 2. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-340-6, s. 470.

³⁵ PRESTON, Paul. *Mother Father Deaf: Living Between Sound and Silence*. Harvard University Press, 1995. ISBN 0674587480, 9780674587489, s. 17.

³⁶ RICHARDSON, Kathleen J. *Competencies and best practices*, s. 23.

sami se v něm nacházejí.

V extrémních případech se touha Neslyšících rodičů po **kulturně a jazykově kompatibilním potomkovi** může dostat na úroveň, která je diskutabilní z hlediska obecné i lékařské etiky. Moderní medicína nabízí prostředky, kterými lze detekovat genetické predispozice plodu k rozvinutí vad sluchu. Následnými postupy (přerušování těhotenství při nepříznivém výsledku testů, cílený výběr zárodku při umělém oplodnění, volba dárce genetického materiálu s vysokým potenciálem k reprodukci sluchových poruch) lze maximalizovat šance na narození neslyšícího dítěte. Ačkoliv toto téma přesahuje rozsah i cíle této práce, stojí za povšimnutí, že tým australských vědců konfrontoval s etickým dilematem 66 osob CODA a výsledkem byl ve velké většině negativní postoj respondentů ke zmíněné cílené manipulaci.³⁷

2.2 Bilingvismus a bikulturalismus CODA

Slyšící děti neslyšících rodičů mají zejména v útlém dětství tendenci přijímat rodinnou situaci flexibilně. Postupem času si začínají uvědomovat určité odlišnosti mezi nastavením své rodiny a rodin ostatních. Singletonová a Tittle hovoří o tom, že CODA děti jsou „považovány za bilingvní a bikulturální v tom smyslu, že potenciálně přebírají jazyk a kulturu svých rodičů. Avšak jako slyšící jedinci se neodvratně stanou členy slyšící komunity a osvojí si [...] jazyk, který v jejich okolí dominuje.“³⁸

V odborné literatuře můžeme najít nejrůznější definice bilingvismu i bikulturalismu. Pro účely této práce se jeví jako ideální charakteristika bilingvní osoby, kterou formuloval italský psycholingvista Renzo Titone a ve své publikaci s ní operuje Jan Průcha, avšak užívá ji s výhradou, že v plném rozsahu je aplikovatelná pouze na dospělého jedince, nikoliv na dítě. Taková osoba je:

- *vybavená jasným vědomím o své znalosti a o svém užívání dvou či více jazyků, která žije ve dvou či více kulturách nebo se s nimi identifikuje;*
- *schopná myslet ve dvou či více jazycích a programovat svá sdělení podle vlastností daných jazyků a podle komunikačních situací;*

---

³⁷ MAND, C. DUNCAN, R. E. GILLAM, L. et al. Genetic selection for deafness: the views of hearing children of deaf adults, s. 724-726.

³⁸ SINGLETON, Jenny L. TITTLE, Matthew D. Deaf Parents and Their Hearing Children, s. 225.

- *schopná produkovat svá sdělení ve dvou či více jazycích s přijatelnou výslovností a rozumět sdělením v těchto jazycích bez vážných potíží nebo, v optimálním případě, schopná mluvit, psát, poslouchat a číst efektivně v těchto jazycích.*³⁹

Průcha k této charakteristice přidává ještě vlastní typologii bilingvismu, která u dětí vychází především z toho, jakým jazykem s dětmi, a také mezi sebou, komunikovali rodiče. Jestliže dítě vyrůstá v prostředí dvou jazyků a oběma těmito jazyky je s ním komunikováno, hovoří Průcha o tzv. **spontánním bilingvismu**. Pakliže je v rodině používán pouze jeden jazyk, ale druhý jazyk je dítěti souběžně vštěpován cíleně, např. prostřednictvím nějaké vzdělávací instituce (škola, školka, jazykový kroužek), pojmenovává Průcha tento stav jako **bilingvismus záměrně získaný**. Jako třetí typ Průcha definuje tzv. **receptivní bilingvismus**, což je prakticky pasivní znalost jazyka rodičů či jednoho z rodičů. Dítě sdělením v tomto jazyce rozumí, ale samo jej neumí aktivně používat.⁴⁰

Slyšící děti neslyšících rodičů mohou odpovídat každému ze tří typů uvedených bilingvismů, především v závislosti na rodinné anamnéze, sociálních vazbách a v neposlední řadě na cíleném rozhodnutí a přístupu rodičů k jejich výchově. Navzdory definovaným vědeckým kategoriím si však děti ve většině případů svou bilingvní schopnost aktivně neuvědomují a situace, ve které se nacházejí, jim připadá normální.

2.3 CODA a střet kultur

Z výzkumu a rozhovorů Paula Prestona vyplynulo, že u mnoha CODA respondentů došlo k opravdovému uvědomění si odlišnosti rodičů až s prvním školním dnem, kdy fyzicky viděli ostatní děti, jak se baví se svými rodiči, kteří je v rámci začátku školního roku do školy přivedli.⁴¹ Do té doby mnoho z nich trávilo čas se známými své rodiny z komunity Neslyšících a svou odlišnost (tj. schopnost slyšet) nevnímali vůbec, anebo jí nepřikládali žádnou váhu:

„Byli jsme prostě rodina. Moje maminka, můj tatínek a já. Nebylo na tom nic

³⁹ PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: Poznátky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. ISBN 978-80-247-3603-7, s. 162.

⁴⁰ Ibid, s. 163-165.

⁴¹ PRESTON, Paul. *Mother Father Deaf: The Heritage of Difference*, s.1463.

divného. [...] Zajisté, pamatuji si, že jsem slyšel. Asi jsem slyšel vždycky. Ale nevěděl jsem, že o tom mám dát někomu vědět. Ostatně, proč taky? Co se děje okolo nás, to jsme mohli vidět. Když jsem to zároveň i slyšel, myslím, že to bylo prostě něco navíc ... nebo to prostě nebylo důležité.“⁴²

Děti CODA často uvádějí, že okamžikem, který jim napoví, že v jejich rodině je něco jinak, je nejen setkání se s mluveným jazykem, ale zejména s hlasovým projevem slyšících jako takovým. Často patří jediné hlasy, které znají, jejich rodičům, a přirozeně jim připadají naprosto normální. Když se ocitnou ve slyšící společnosti, zjistí, že hlasy jejich rodičů znějí odlišně a mohou být okolím vnímány negativně. Pro děti může být taková situace velice nepříjemná.

V konfrontaci s majoritní slyšící společností se jedinci CODA mohou dostat do situace, kdy by rádi pomohli překlenout kulturní bariéru mezi světem slyšících a Neslyšících. Jako od lidí s vzhledem do obou kultur to od nich může být dokonce očekáváno. Zejména (ale nejen) v útlém věku jim k tomu však chybějí dostatečné interpretační schopnosti, jak se svěřila další z respondentek Paulu Prestonovi:

„Většinou rozumím tomu, proč Neslyšící osoba udělala to či ono. Dokážu to pochopit. Ale slyšícímu to vysvětlit nedokážu. Chci říct – když jsem to viděla, nepřipadalo mi na tom nic špatného. Rozumím tomu úplně v pohodě, ale pro slyšící lidi to vypadá divně. Já o tom ani nepřemýšlím, nic si o tom nemyslím. Takoví prostě Neslyšící jsou, není to nic zvláštního. Ale potom se na mě oni [slyšící lidé] dívají stylem [znakuje slova ‚civět‘ a ‚tupý‘]. Chtějí po mně vysvětlení. Já pro ně ale černobilou odpověď nemám.“⁴³

Situace popsaná výše je o to více frustrující, způsobuje-li pozdvižení a rozpaky ve společnosti právě rodič osoby CODA. Není neobvyklé, že děti CODA své rodiče, zejména v přítomnosti slyšících, upozorňují na nevhodné chování (bouchnutí dveřmi, vysoká hlasitost při mluvení, mlaskání, srkání). Podobné situace mohou uvádět dítě do rozpaků. Např. mlaskání je v naší kultuře společensky nepřijatelné a tudíž ten, kdo tento zvuk vydává, samozřejmě ihned budí zájem okolí. Navíc dítě napomíná své rodiče a na chvíli tak dochází k malé výměně sociálních rolí, která je v tomto případě zcela pochopitelná, leč pro dítě obtížně přijatelná. Strnadová k tomu dodává, že „[...] tyto a mnohé další věci jsou v komunitě neslyšících obvyklé, avšak ve společnosti slyšících lidí budí negativní odezvu, a slyšící dítě někdy odmítá své rodiče do společnosti doprovázet. Nebo je tajně kopne pod

---

⁴² PRESTON, Paul. *Mother Father Deaf: The Heritage of Difference*, s. 1463.

⁴³ PRESTON, Paul. *Mother Father Deaf: Living Between Sound and Silence*, s. 14.

stolem: „Mami, nemlaskej!“⁴⁴ Taková změna dynamiky ve vztahu dítě-rodíč může dítě mást.

Pravděpodobně všechny děti na světě testují hranice toho, kam až mohou ve vztahu se svými rodiči zajít. Nejinak tomu je s dětmi CODA. Výše zmíněné scénáře spolu s faktem, že rodiče neslyší, a tudíž se jim lze částečně „schovat“, mohou vést k intenzivnějšímu ataku ze strany dětí na limity rodičů, než by bylo v jiných rodinných konstelacích běžné. Jana Maissnerová uvádí, že „[v]zhledem k tomu, že neslyšící rodiče nemohou činnosti i verbální projevy svých neslyšících dětí plně kontrolovat, mají CODA mnoho příležitostí, jak hluchoty svých rodičů využít, či zneužít.“⁴⁵

Maissnerová však příčiny nevidí pouze v nedostatku komunikace, porozumění či bezmocnosti neslyšících rodičů, když dodává, že „[...] je normální, že se rodiče ve svých dětech ‚vidí‘ a rádi se jejich úspěchy pochlubí. Neslyšící rodiče však mnohdy u svých slyšících dětí spatřují mimořádné schopnosti a dovednosti i tam, kde se v porovnání s ostatními projevují zcela průměrně. Kvůli tomuto nekritickému obdivu rodičů roste jejich benevolentnost a přílišná povolnost.“⁴⁶

2.4 Role prarodičů při výchově dětí CODA

Při výchově každého dítěte záleží především na mentálním nastavení obou rodičů. Intervenovat mohou také slyšící prarodiče, kteří mohou poskytnout cenné rady, výchovné vstupy a konzultace či dítě CODA přímo usměrnit. Ačkoliv rozliční autoři výše zmíněné trendy popisují coby časté, měli bychom se vždy vyvarovat přílišné generalizace. V tomto případě stojí za povšimnutí výpověď respondentky, která o svém dětství vyprávěla v rámci empirického výzkumu Nikolý Peškové:

„Když mi byly asi čtyři nebo pět let, tak jsem se ve školce od ostatních dětí naučila sprostá slova a doma jsem je říkala suverénně nahlas. Myslela jsem, že mě nikdo nemůže slyšet, takže ani potrestat. Ale to jsem se pěkně spletla. Rodiče umí dobře odezírat a hned jsem dostala přes zadek.“⁴⁷

---

⁴⁴ STRNADOVÁ, Věra. Specifické problémy neslyšících rodičů se slyšícími dětmi. 2002. *Gong*, 31, č. 11, s. 290.

⁴⁵ MAISSNEROVÁ, Jana. *Podpora pozitivního rozvoje slyšících jedinců vychovávaných neslyšícími rodiči*. Brno, 2015. Diplomová práce. Masarykova Univerzita. Fakulta pedagogická, s. 26.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ PEŠKOVÁ, Nikola. *Vztah CODA dětí k užívání českého jazyka*. Hradec Králové, 2019. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta pedagogická, s. 47.

Tento poněkud úsměvný příběh nabourává případný dojem, že všichni Neslyšící rodiče jsou při výchově slyšících dětí bezradní a nacházejí se kompletně ve vleku svých ratolestí. Přesto bývá pomoc ze strany prarodičů často velice významná. Vycházíme-li z faktu, že většina neslyšících se rodí slyšícím rodičům⁴⁸ a neslyšícím se většinou rodí slyšící děti,⁴⁹ je velice pravděpodobné, že dítě CODA bude mít slyšící prarodiče. Jak již bylo řečeno, existují sice rodiny, kde je vada sluchu vícegenerační, jejich četnost je však nízká.

Slyšící prarodiče se mohou své role zhostit výborně a poskytnout dítěti CODA cennou možnost komunikačního rozvoje. V rámci sociálního rozvoje však lze spatřovat určitá rizika, obzvláště pokud rodina přistoupí k extrémnímu řešení, kdy děti vyrůstají s prarodiči a rodiče je jen navštěvují. Roman Vránek shrnuje poznatky Věry Strnadové a identifikuje čtyři hlavní nebezpečí přílišné angažovanosti prarodičů:

- 1) *uvolnění citových vazeb dítěte na své vlastní rodiče;*
- 2) *snížení respektu slyšícího dítěte k vlastním neslyšícím rodičům;*
- 3) *vměšování se do záležitostí neslyšící rodiny ze strany slyšících prarodičů;*
- 4) *obtížné vytváření společného dorozumivacího prostředku [dětí CODA a jejich rodičů].⁵⁰*

Pokud dítě tráví většinu času se slyšícími prarodiči, mohou se jeho přirozené citové vazby na rodiče oslabit a roli „náhradních“ rodičů přejímají právě prarodiče. Problém může být prohlouben rovněž tím, že dítě pozoruje, jak se babička s dědečkem k jeho rodičům chovají. Dokáže vnímat případný přehnaně paternalistický přístup, který sice nejspíš vychází z dobré vůle, ale snižuje v očích dítěte autoritu Neslyšících rodičů, neboť tím, kdo „rozhoduje“, jsou prarodiče.

Přehnaný dirigismus je často dán tím, že již od dětství byli slyšící prarodiče nuceni činit za své neslyšící děti většinu rozhodnutí a těžko se smiřují s tím, že dítě vyrostlo, dospělo, vstoupilo do manželství a založilo si vlastní rodinu. Kvůli tomu, že je pro Neslyšícího člověka oproti člověku intaktnímu daleko složitější vnímat podněty a informace z okolního světa, mohou slyšící prarodiče dojít k názoru, že bude v zájmu všech

---

⁴⁸ PRESTON, Paul. *Mother Father Deaf: The Heritage of Difference*, s. 1463.

⁴⁹ RICHARDSON, Kathleen J. *Competencies and best practices*, s. 21.

⁵⁰ VRÁNEK, Roman. *Slyšící potomci neslyšících rodičů jako tlumočníci*. Brno, 2010. Diplomová práce. Masarykova Univerzita. Fakulta pedagogická, s. 38-39.

generací, když budou právě oni činit nejzásadnější rozhodnutí a řídit chod rodiny.

Ačkoliv je přínos intervence prarodičů v každé rodině individuální (co funguje v jedné rodinné konstelaci, to může v jiné rodině škodit *a vice versa*), autorka této práce považuje přehnaný ochranný přístup prarodičů vůči neslyšícím dětem a jejich rodině za patologický, ve své extrémní formě pak tento přístup může být i eticky velice problematický, či dokonce na hraně zákona. Vránek ve své práci k tomuto tématu uvádí svou osobní zkušenost z překladatelské praxe, která ilustruje skutečně extrémní variantu zmíněného fenoménu:

„[...] [S]lyšící babička vychovávala dítě své neslyšící dcery. Usoudila, že více dětí by nezvládla, a tak přivedla dceru k ženskému lékaři, aby provedl sterilizaci. Lékař zákrok provedl v dobré víře, že neslyšící žena ví, oč se jedná, a že její matka pouze tlumočí její přání. Případ vyšel najevo v době, kdy se neslyšící manželé rozhodli mít druhé dítě - a po několika měsících navštívili lékaře s dotazem, proč se jim početí dítěte nedaří. Tentokrát je doprovázel tlumočnický znakového jazyka. Teprve pak se manželé s překvapením dozvěděli, o jaký zákrok se tehdy jednalo, a že další dítě tedy už mít nemohou.“⁵¹

I v případě, že je vliv prarodičů pozitivní a vyvarují se nevhodného působení (jak tomu bude nejspíše v drtivé většině případů), stále existuje riziko, že se dítě CODA vlivem prarodičů na výchově neseznámí s jazykem Neslyšících tak dobře, aby pro něj byl tento způsob komunikace přirozený a pohodlný. Způsob učení a přebírání jazyka je v předškolním věku jiný než ve věku pozdějším a starší dítě může mít při osvojování znakového jazyka potíže. Bez ohledu na zdatnost v užívání jazyka rodičů zůstává otázkou, jak se dítě vyrovnává se společenským aspektem této komunikace. A jakou roli sehrává fakt, že užívání znakového jazyka může být nepravidelné, a tudíž ne zcela přirozené.

2.5 Dítě CODA jako tlumočnick

Některé osoby CODA uvádějí, že používání znakového jazyka na veřejnosti pro ně v dětství bylo nepřijemné, dokonce se za něj styděli, a v souvislosti s tím občas i za své rodiče, pro které byl znakový jazyk jedinou možností komunikace. Karel Redlich uvádí několik výpovědí respondentů, kteří se v dětství setkali zejména v MHD s posměchem, napodobováním a nepřijemnými poznámkami. Navíc byla často snaha slyšících rodičů umravnit své zmatené dítě kontraproduktivní, zejména když argumentovali tak, že jsou

---

⁵¹ VRÁNEK, Roman. *Slyšící potomci neslyšících rodičů jako tlumočníci* (poznámka pod čarou č. 5), s. 38.

Neslyšící nemocní či divní, a proto je potřeba si jich nevšímat.⁵²

Navzdory potenciální stigmatizaci a posměchu se většina dětí CODA nevyhne situacím, kdy musí znakový jazyk na veřejnosti používat, protože je to od nich vyžadováno v rámci potřeby tlumočení rodičům. Profesionálních tlumočnicků je v České republice (zejména mimo hlavní město) akutní nedostatek. Navíc je mnoha lidem nepříjemné, že by do jejich osobních záležitostí zasahoval cizí člověk, byť profesionál. Slyšící dítě je pro neslyšící rodiče tlumočnick, který je „po ruce“, patří do rodiny a není třeba jej objednávat, domlouvat s ním termín a řešit případné finanční aspekty tlumočení.

Je nasnadě, že tento proces si na nedospělém člověku vybere svou psychickou a emocionální daň. Obzvláště je-li vystavován situacím, kterým nerozumí, protože není dostatečně psychicky vyzrálý, a proto jejich obsah nedokáže adekvátně zpracovat. Nežádá se jedná o situace, ve kterých by děti neměly figurovat a rodiče by je neměli nutit účastnit se jich (záležitosti týkající se zdraví, financí, práce). Mezi takové situace patří například nutnost sdělit rodiči jeho závažnou lékařskou diagnózu, což může být pro dítě opravdu traumatizující.

V jiných případech je na tlumočící dítě kladena taková míra zodpovědnosti, která absolutně neodpovídá stavu rozvoje jeho osobnosti. To ovšem neznamená, že si dítě nemůže extrémní náročnost svého úkolu uvědomovat. Kupříkladu při tlumočení ve finančních záležitostech, kde může mít nepochopení obsahu rozhovoru fatální ekonomické dopady na celou rodinu. Jeden z respondentů P. Prestona srovnal své tlumočení ohledně financování domu s domácími povinnostmi svých vrstevníků, jejichž úkolem bylo sekání trávy: „*Když neposekáte trávu, máte akorát vysokou trávu. Když **já** udělám chybu, o dům přijdeme.*“⁵³

Více než polovina slyšících dětí neslyšících rodičů z Prestonova výzkumu se o svém dětství vyjadřovala v podobném duchu. Respondenti akcentovali přílišnou zodpovědnost, která na ně spolu s povinnostmi překládat padala, a naznačovali, že se často měnily role v rodině, když oni jako děti přebírali v mnoha případech roli rodičů. Ve svých výpovědích pak často používali termíny jako *předčasné povinnosti*, *malý dospělý*, *ztráta dětství* apod.⁵⁴ Jana Soldanová také hovoří o „malém dospělém“, když dodává: „*Pro většinu neslyšících rodičů je zcela automatické a přirozené, aby k tlumočení využili své*

---

⁵² REDLICH, Karel. *CODA – slyšící děti neslyšících rodičů*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, o. s., 2008. ISBN 978-80-87153-02-4, s. 35-37.

⁵³ PRESTON, Paul. *Mother Father Deaf: Living Between Sound and Silence*, s. 151.

⁵⁴ *Ibid.*

děti, protože je to pro ně nejjednodušší způsob. Potom dochází k situacím, že šestileté dítě jde kupovat automatickou pračku na splátky. Když se potom zeptáte dospělého, jak nákup probíhal, řekne Vám, že jeho dítě je velmi šikovné. [...] Běžné šestileté dítě nemá představu o tom, co je splátka, úrok či jiný termín, který do dětského světa rozhodně nepatří. Pro dítě je to velká psychická zátěž a dospělý v podstatě neví, co podepisuje.“⁵⁵

Přirozeně vyvstává otázka, jestli může mít zde popsána nelehká pozice pro dítě pozitivní přínos. Podle Redlicha „[n]ěkterí odborníci uvádějí, že tato specifická role slyšícího dítěte, kdy tlumočí svým neslyšícím rodičům, rozšiřuje jeho obzory, rozvíjí jeho komunikační schopnosti (vývoj řeči, slovní zásobu a komunikační strategie), pěstuje samostatnost, učí ho řešit různé problémy apod.“⁵⁶ Redlich toto tvrzení samotné nerozporuje, avšak oponuje, že dle něj „tyto ‚výhody‘ nevyváží ani nezlehčí skutečnost, že je narušován harmonický vývoj dítěte.“⁵⁷

Je-li v rodině více dětí, nemusí role *malého tlumočnicka* dopadat na všechny sourozence stejně. Je pravděpodobné, že dříve nebo později se do pozice, kdy je nucen tlumočit, dostane každý ze sourozenců. Obecně se má za to, že tendenci k převzetí této role mají spíše starší sourozenci než mladší a spíše dívky než chlapci.⁵⁸ Monroe a Andrade však docházejí k závěru, že toto pravidlo neplatí stoprocentně. Podle nich je pravděpodobné, že překládat budou častěji dívky, a zároveň považují faktor pohlaví za významnější než faktor věku. Starší sourozenci mají navíc často snahu přenášet překladatelské povinnosti na mladšího sourozence, aby bylo o rodiče postaráno, až oni sami odejdou z domu.⁵⁹

2.6 Profesionální tlumočení osob CODA a etický kodex

Je přirozené, že v dospělosti mnoho dětí CODA směřuje svou profesní kariéru do oblastí práce s menšinami, sociálních služeb či profesionálního tlumočení. Redlich vidí důvod v tom, že „*má slyšící dítě hluchých rodičů často vyvinutou schopnost vycítit potřeby*

---

⁵⁵ SOLDANOVÁ, Jana. *Sociokulturní rozdíly komunity slyšících a neslyšících z pohledu slyšících dětí neslyšících rodičů*. Olomouc, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Fakulta pedagogická.

⁵⁶ REDLICH, Karel. *CODA – slyšící děti neslyšících rodičů*, s. 51.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ PRESTON, Paul. *Mother Father Deaf: Living Between Sound and Silence*, s. 103.

⁵⁹ MONROE, Nomfundo F. de ANDRADE, Victor. Hearing children of Deaf parents: Gender and birth order in the delegation of the interpreter. *African Journal of Disability* [online]. Vol 7, 2018. ISSN 2226-7220. Dostupné z: www.scielo.org.za/pdf/ajod/v7/09.pdf

*nejen svých rodičů, ale i jiných osob.*⁶⁰ Tato schopnost vychází ze zkušeností z dětství, kdy děti často figurují v roli tlumočnicků, musejí získat schopnost rychle se orientovat v nastalé situaci a díky pozici na pomezí dvou kultur a jazykových systémů se u nich *„může vytvářet schopnost rozpoznat nevědomé signály potřeb druhých lidí.“*⁶¹

Dle Prestona opět platí, že dívky z řad dětí CODA inklinují častěji než chlapci k práci profesionálního tlumočnicka.⁶² Je tomu tak nejspíš proto, že ženy mají obecně rozvinutější sociální citění, bývají empatičtější a projevuje se u nich častější tendence preferovat pomoc druhým i na úkor případné ekonomicky rentabilnější kariéry. To však v žádném případě neznamená, že by se mezi muži-tlumočnický nemohli nacházet vynikající profesionálové, kteří se těmto obecným trendům vymykají.

Tlumočnick znanového jazyka zaujímá specifickou pozici, neboť *„tlumočí nejen mezi dvěma jazyky, ale i kulturami, což zúčastněným [...] napomáhá orientovat se v odlišném prostředí.“*⁶³ Karel Redlich upozorňuje na potenciální rizika, vyplývající z transformace *malého* CODA tlumočnicka v tlumočnicka *velkého* – profesionálního, když píše následující:

*„Tito lidé mají povědomí o rozdílnosti kultur Neslyšících od většinové kultury slyšících lidí, ale někdy nevědí, jak adekvátně přeložit kulturně podmíněnou informaci z jednoho jazyka do druhého. [...] [J]sou ze svého dětství zvyklí pomáhat neslyšícím lidem a přebírat jejich zodpovědnost. Proto mají tendenci rozhodovat za své neslyšící klienty a přesvědčovat je o vhodnosti, potřebnosti nebo pravdivosti řečeného. Nebo mohou přesvědčovat slyšícího člověka, že je vhodnější, když se bude obracet přímo na něj jako tlumočnicka a nebude ‚obtěžovat‘ neslyšícího člověka.“*⁶⁴

Redlich těmito výroky rozhodně nechce odradit osoby CODA od toho, aby se z nich stali profesionální překladatelé. Naopak je přesvědčen o tom, že díky vhladu do obou kultur jsou právě oni ideálními adepty pro takovou funkci. Naznačuje však, že bez patřičného sebevzdělání a seznámení se s obecně uznávanými profesionálními postupy může být jejich činnost dokonce kontraproduktivní, když píše:

„Jejich přístup a jednání v důsledku poškozuje nejen komunikaci zúčastněných lidí, ale i tlumočnickou profesi obecně. Svým přístupem podle mého názoru zhoršují situaci malých slyšících dětí hluchých rodičů, ke kterým se rodiče uchylují jako k jediné možné

⁶⁰ REDLICH, Karel. *CODA – slyšící děti neslyšících rodičů*, s. 65.

⁶¹ Ibid.

⁶² PRESTON, Paul. *Mother Father Deaf: Living Between Sound and Silence*, s. 100.

⁶³ VRÁNEK, Roman. *Slyšící potomci neslyšících rodičů jako tlumočnicki*, s. 22.

⁶⁴ REDLICH, Karel. *CODA – slyšící děti neslyšících rodičů*, s. 66.

pomoci, např. z toho důvodu, že tito ‚tlumočníci‘ nejsou schopni zachovat mlčenlivost o obsahu a výsledku tlumočeného jednání nebo že dostatečně nerespektují samostatnost a jazykové i komunikační potřeby svých klientů.“⁶⁵

Jelikož je Karel Redlich sám slyšícím dítětem neslyšících rodičů, považuje autorka této práce jeho výroky za velice relevantní, jelikož se jedná o člověka osobně zainteresovaného a patřičně informovaného, disponujícího přímou osobní zkušeností. Ve své kritice Redlich poukazuje na to, že nebudou-li mít Neslyšící patřičnou alternativu k využívání svých slyšících dětí jako tlumočnicků, budou děti CODA nadále vrhány do nepřiměřených tlumočnických situací, budou přebírat neadekvátní zodpovědnost - a celý tento problém se stane cyklickým.

Z Redlichových výroků vyznívá, že bez patřičné profesní přípravy mohou mít spontánní tlumočníci (nejen) z řad lidí CODA tendenci jednat v rozporu s Etickým kodexem České komory tlumočnicků znakového jazyka (vizte přílohu 3), který „*určuje základní povinnosti a práva jejích tlumočnicků při výkonu tlumočnické profese a v souvislosti s ním. [...] Je vytvořen, aby byla naplněna práva všech klientů na plnohodnotnou komunikaci.*“⁶⁶ Je samozřejmé, že se Kodex závazně vztahuje pouze na členy profesní komory, která jej vydala. Nevznikl však ve vzduchoprázdnu - reprezentuje oborové *best practices* a také profesní zkušenosti lidí, kteří stojí za jeho vznikem.

Dětští tlumočníci, kteří pochopitelně o existenci Kodexu nevědí, jsou často v pozici, kdy jej nevědomky porušují. Pro názorný příklad lze uvést body 2, 5 a 7:

2. Tlumočnick přijímá zásadně jen takové závazky, které odpovídají jeho schopnostem a kvalifikaci. Tlumočnick je povinen se na tlumočení řádně a včas připravit. Nese plnou zodpovědnost za kvalitu své práce.

5. Tlumočnick nezaujímá k tlumočené situaci ani ke klientům osobní postoje a nehodnotí je.

7. Tlumočnick má právo odmítnout výkon své profese z důvodu pro něj nevhodných pracovních podmínek nebo v případě, že by nedokázal být neutrální vůči tlumočenému

---

⁶⁵ REDLICH, Karel. *CODA – slyšící děti neslyšících rodičů*, s. 67.

⁶⁶ Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. *Etický kodex* [online]. ©2020. Dostupné z: <http://www.cktjz.com/o-komore/eticky-kodex/>

*sdělení, a mohl tak poškodit některou ze zúčastněných osob včetně sebe.*⁶⁷

Od slyšícího dítěte neslyšících rodičů nemůže samozřejmě nikdo vyžadovat, aby Kodex profesionálních tlumočnicků dodržovalo. Je-li však člověk od útlého věku okolnostmi nucen, aby jednal v rozporu s těmito zásadami, lze očekávat, že ani v budoucnosti nebude mít tendenci se jimi sám od sebe zabývat. Také autorka práce považuje za důležité, aby se člověk CODA, pokud má zájem tlumočit, s Kodexem (a nejen s ním) seznámil. Pouze pokud k tlumočení zaujme skutečně profesionální přístup, může naplnit potenciál vycházející z jeho bilingvní, bikulturální podstaty, a být tak přínosem pro komunitu Neslyšících.

3. Praktická část

3.1 Výzkumné cíle

Tato bakalářská práce je zaměřena na jedince CODA a jejich zkušenosti s vybranými fenomény, které byly zjištěny v rámci teoretické části práce. Autorka si určila za cíl zjistit, **jak se v dětství CODA osob projevoval a jak je ovlivnil střet kultur slyšících a Neslyšících.**

Pro naplnění hlavního výzkumného cíle si autorka určila šest cílů dílčích:

- 1. Popsat rozvoj jazykových kompetencí v rámci znakového jazyka a mluvené češtiny.**
- 2. Popsat zkušenosti s případnou tlumočnickou rolí.**
- 3. Zjistit osobní sociální pozici CODA dítěte v majoritní kultuře.**
- 4. Popsat nejbližší sociální okruh a jeho vliv.**
- 5. Určit míru a způsob včlenění CODA jedince do kultury Neslyšících.**
- 6. Popsat subjektivní, normativní přístup vybraných participantů ke střetu slyšící a Neslyšící kultury ve vývoji osoby CODA**

---

⁶⁷ Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. *Etický kodex* [online]. ©2020. Dostupné z: <http://www.cktjz.com/o-komore/eticky-kodex/>

Dílejší výzkumné cíle dále volně odpovídají svou povahou tematickým okruhům otázek pokládaných účastníkům tohoto výzkumu (vizte přílohu 1).

3.2 Metodologie

Vzhledem k omezenému počtu potenciálních respondentů (omezený počet CODA osob a omezený přístup k nim) byl ihned na začátku výzkumu vyloučen kvantitativní přístup. Navíc by byla případná snaha o zevšeobecnění a univerzální platnost závěrů pro celou společnost, využívané v právě v kvantitativním výzkumu, dle názoru autorky této práce kontraproduktivní.

Přednost tedy dostal **výzkum kvalitativní**, zejména pro svou holistickou povahu, která umožňuje probádat zkoumaný problém do hloubky, v jeho celistvosti, a vnímat účastníka v mnoha rovinách coby individuální osobnost a autentického jedince.⁶⁸ Z kvalitativní povahy výzkumu vyplývá induktivní výzkumný postup, kdy se výzkumník pokouší z konkrétních výroků účastníků abstrahovat „*tvrzení obecného univerzálního charakteru, které má ovšem pravděpodobnostní povahu [...]*“.⁶⁹

Dle typologie kvalitativních výzkumných postupů dle J. Hendla stojí tato práce v rámci teoretického (přípravného) výzkumu **na pomezí etnografického a fenomenologického přístupu**. V etnografickém přístupu „*jde o popis kultury nějaké skupiny lidí. Kultura zde znamená společně sdílené postoje, hodnoty, normy a jazyk,*“⁷⁰ zatímco fenomenologický přístup „*klade důraz na porozumění, jak jedinci vnímají určitou zkušenost.*“⁷¹ Práce je ve svém teoretickém rámci zaměřena jak na definování kultury Neslyšících (a v rámci identifikovaných střetů i na kulturu slyšících v daném kontextu), tak na sdílené zkušenosti a prožitky se střety kultur v rámci zkoumaného vzorku populace.

---

⁶⁸ Srov. GAVORA, Peter. *Spríevodca metodológiou kvalitatívneho výskumu*. Bratislava: Regent, 2006. ISBN 80-88904-46-3, s. 20-21.

⁶⁹ ŠVAŘÍČEK, Roman. ŠEĐOVÁ, Klára, a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: Pravidla hry*. Praha: Portál, s.r.o., 2007, ISBN 978-80-7367-313-0, s. 14.

⁷⁰ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, s.r.o., 2005. ISBN 978-80-7367-485-4. s. 103.

⁷¹ Ibid.

3.3 Výzkumné nástroje, sběr a zpracování dat

Empirická část využívá data získaná od 7 informantů, jedná se tedy o vícepřípadovou studii. Pro sběr dat bylo využíváno interview s jednotlivými participanty, realizováno formou rozhovorů na platformě Skype⁷². Interview mělo podobu **polostrukurovaného rozhovoru**. Autorka práce postupovala v souladu s pokyny P. Gavory, podle něhož má mít výzkumník „*připravený obsahový rámeček, okruhy dotazování, ale otázky přizpůsobuje tomu, jak se rozhovor vyvíjí.*“⁷³

Okruhy otázek byly seřazeny do šesti myšlenkových celků, které svým charakterem volně odpovídaly definovaným dílčím výzkumným cílům, přičemž jednotlivé kategorie netvořily v každém rozhovoru nutně jednu šestinu celkového rozsahu, ale byly uzpůsobeny dle potřeby a dle vývoje samotného interview.

Samotné rozhovory s participanty byly následně doslovně přepsány do textového dokumentu a pomocí vlastního pracovního kódování v nich autorka práce hledala společná témata, znaky, klíčové výrazy a myšlenky, z nichž následně extrahovala závěry na dílčí výzkumné otázky, potažmo na výzkumnou otázku hlavní. Gavora v tomto smyslu hovoří o seznamu významových kategorií, které se v průběhu analýzy získaných dat mohou měnit, upravovat, rozšiřovat či redukovat.⁷⁴ Autorka si tyto kategorie formulovala a upravovala písemně na základě doslovné transkripce v tištěné podobě. Z důvodu, že v rozhovorech byly zmiňovány velmi citlivé osobní záležitosti informantů, nepřikládá autorka ukázkou kódování do přílohy práce, aby nedošlo k narušení soukromí informantů.

3.4 Výzkumný vzorek a etická kritéria práce

Jak vychází již ze samotného názvu práce, výzkumným vzorkem byli jedinci CODA čili slyšící potomci neslyšících rodičů, které autorka kontaktovala skrze několik platform, jako sociální sítě, e-mail apod. Jednalo se o osoby starší 18 let, české národnosti, vyrůstající v České republice (a českém školském systému), jejichž oba rodiče byli Neslyšící nebo trpěli sluchovou vadou.

---

⁷² V době tvorby práce panovala v ČR epidemiologická krize, nebylo tudíž možné uskutečnit rozhovory osobně.

⁷³ GAVORA, Peter. *Spríevodca metodológiu kvalitatívneho výskumu*, s. 88.

⁷⁴ *Ibid.*, s. 137.

Označení informanta	Pohlaví	Věková skupina ⁷⁵	Bydliště v dětství
I1	Muž	40-50 let	Praha
I2	Žena	70-80 let	Brno
I3	Muž	70-80 let	Zlín
I4	Žena	50-60 let	Brno
I5	Žena	20-30 let	Liberecký kraj
I6	Žena	20-30 let	Praha
I7	Žena	30-40 let	Praha

Tabulka č. 1: Přehled informantů (vytvořena autorkou)

Všichni jednotliví participanti byli ujištěni, že jejich identita zůstane neodhalena. Vědoma si potenciální citlivosti některých témat a otázek, ubezpečila autorka všechny informanty o tom, že bude-li jim rozhovor v jakémkoliv okamžiku nepříjemný, nemusejí na danou otázku odpovídat a rozhovor se posune dále, nebo může být zcela ukončen.⁷⁶

Před začátkem každého interview byli participanti informováni o výzkumných záměrech autorky práce a zároveň byli požádáni, aby vyjádřili svůj souhlas s participací na výzkumu, s nahráváním a zpracováním rozhovoru. Tento souhlas byl autorkou písemnou formou participantům v předstihu zaslán k podpisu (vzor vizte v příloze 2). Každý z nich potom ještě explicitně souhlas s nahráváním vyslovil přímo v nahrávce.⁷⁷

3.5 Omezení výzkumu

Jelikož byl pro výzkum zvolen kvalitativní přístup, který pracuje s rozhovory se sedmi účastníky, považuje autorka práce za nutné definovat přirozené omezení (limitaci) tohoto výzkumu a následných výzkumných závěrů.

Jak již bylo řečeno, pro stanovení závěrů s potenciální obecnou platností je kvalitativní přístup k výzkumu nevhodný, neboť neposkytuje natolik statisticky významný

⁷⁵ Z důvodu vyšší anonymizace je uváděna pouze věková skupina, nikoliv přesný věk, který autorka práce považuje za irelevantní a dává přednost ochraně soukromí informantů.

⁷⁶ Srov. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, s. 155.

⁷⁷ Srov. ŠVARÍČEK, Roman. ŠEĐOVÁ, Klára, a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: Pravidla hry*, s. 46.

objem dat, aby mohly být výstupy z nich označeny za všeobecný trend. Autorka práce si je tohoto faktu vědoma, podle jejího názoru však tento nedostatek nahrazuje hloubka a detailnost výzkumných výstupů, jež jsou poskytovány zvolenou metodologií. Nicméně lze identifikovat omezení výzkumu, která pramení právě z malého výzkumného vzorku.

Soubor osob, které by odpovídaly vytyčeným parametrům pro účast na výzkumu a které by zároveň byly ochotny se na něm podílet, je z pochopitelných důvodů nízký. Navíc není v moci autorky všechny tyto osoby kontaktovat. Výzkumný vzorek se tak stává nerovnoměrným z hlediska věkového (generačního), teritoriálního (různé regiony, velká města versus vesnice), z hlediska vzdělání účastníků apod.

Navíc fakt, že vůbec bylo možné tyto konkrétní informanty kontaktovat a že souhlasili s účastí na výzkumu, svědčí do jisté míry o jejich zaujatosti. Je jisté, že se jedná o lidi, kteří mají o dané téma určitý zájem, cítí určitou mírou sounáležitosti s kulturou Neslyšících, výzkum v dané oblasti považují za prospěšný a zajímavý atd. Jejich předem dané vnitřní nastavení a pozice, která umožňuje realizaci samotného výzkumu, může do jisté míry zároveň zkreslovat jeho výsledky.

Zároveň je kvůli nízkému počtu participujících (ale i v rámci kvalitativního výzkumu obecně) ne vždy možné jasně určit, zda mají fenomény sdílené v rámci zkušeností a výpovědí informantů přímou příčinnou souvislost s faktem, že jde o zkušenosti právě jedinců CODA. Jedná se zejména o popisované chování nejrůznějších okolních aktérů, jako jsou např. rodiče, spolužáci, učitelé, sousedi, úředníci apod. Toto chování může například vycházet pouze z osobnostních charakteristik zmíněných aktérů a sluchová vada rodičů účastníků výzkumu mu může být coby příčina pouze subjektivně přiřčena.

3.6 Osobní a rodinné anamnézy informantů:

Informant 1, muž, 40-50 let

OSOBNÍ ANAMNÉZA: I1 prožil dětství v Praze, narodil se jako prvorozený. Umí komunikovat jak mluvenou řečí, tak znakovým jazykem. Znakový jazyk považuje za svůj mateřský jazyk a stále jej aktivně používá. S vývojem mluvené řeči neměl problém. Do

deseti let vyrůstal s oběma rodiči a s babičkou, která s nimi žila, v deseti letech přišel o otce. Kdysi se živil jako tlumočník, dnes pracuje v uměleckém průmyslu. Ke komunitě Neslyšících cítí příslušnost.

RODINNÁ ANAMNÉZA: I1 má o pět let mladšího slyšícího bratra. Rodiče byli oba neslyšící, prarodiče slyšící.

Informant 2, žena, 70-80 let

OSOBNÍ ANAMNÉZA: I2 prožila dětství v domově Neslyšících v Brně, narodila se jako prvorozená. Svůj první rok prožila s maminkou u babičky za Jihlavou, poté se vrátily do Brna za tatínkem. Umí komunikovat jako mluvenou řečí, tak znakovým jazykem. Znakový jazyk považuje částečně za svůj mateřský jazyk a stále jej aktivně používá. S vývojem mluvené řeči neměla problém. Celý život se živila jako tlumočnice a stále ještě příležitostně tlumočí. Ke komunitě Neslyšících cítí příslušnost.

RODINNÁ ANAMNÉZA: I2 má o 6 let mladšího slyšícího bratra a o 8 let mladší slyšící sestru. Rodiče byli neslyšící, prarodiče všichni slyšící.

Informant 3, muž, 70-80 let

OSOBNÍ ANAMNÉZA: I3 prožil dětství ve Zlíně, narodil se jako prvorozený. Znakový jazyk ovládá minimálně, spíše na základní úrovni. Rodiče na sebe znakovali, ale na děti mluvili, takže v dětství komunikoval především mluvenou řečí. V současné době používá znakový jazyk minimálně. Tlumočením se nikdy nežil. Ke komunitě Neslyšících cítí příslušnost.

RODINNÁ ANAMNÉZA: I3 má dvě mladší sestry, obě slyšící. Tatínek byl neslyšící, maminka byla silně nedoslýchavá a na děti převážně mluvila. Prarodiče byli všichni slyšící.

Informant 4, žena, 50-60 let

OSOBNÍ ANAMNÉZA: I4 prožila dětství v Brně, je jedináček. Umí komunikovat jak

mluvenou řečí, tak znakovým jazykem. Znakový jazyk považuje za svůj mateřský jazyk a stále jej aktivně používá, živí se jako tlumočnice. S vývojem řeči měla menší problémy, používala dysgramatismy, které odposlouchala od maminky, ale na logopedii nechodila. K vývoji řeči také přispěla teta I4, která případné chyby v mluvené řeči opravovala. Dnes mluví bez obtíží pouze s lehkým ráčkováním. Ke komunitě Neslyšících cítí příslušnost.

RODINNÁ ANAMNÉZA: Rodiče byli oba neslyšící, prarodiče byli všichni slyšící.

Informant 5, žena, 20-30 let

OSOBNÍ ANAMNÉZA: I5 prožila dětství na vesnici v Libereckém kraji, narodila se jako druhorozená. Rodičům I5 bylo zakazováno, aby na děti znakovali, tedy se jej začala učit až v pozdějším věku, v dětství používala pouze mluvenou řeč, s jejímž vývojem neměla problém. Znakový jazyk ovládá na pokročilé úrovni a za svůj mateřský jazyk jej nepovažuje. Znakový jazyk používá aktivně pro potřebnou komunikaci s okolím, tlumočením se nikdy neživila. Ke komunitě Neslyšících cítí příslušnost.

RODINNÁ ANAMNÉZA: I5 má o jedenáct let starší slyšící sestru. Otec je neslyšící, maminka byla nedoslýchavá, na děti převážně mluvila. Prarodiče byli všichni slyšící.

Informant 6, žena, 20-30 let

OSOBNÍ ANAMNÉZA: I6 prožila dětství v Praze, narodila se jako prvorozená. Umí komunikovat jak mluvenou řečí, tak znakovým jazykem. Znakový jazyk považuje za svůj mateřský jazyk a aktivně jej používá, občas pomáhá jako tlumočnice, nikoliv však jako profesi. K vývoji mluvené řeči přispěli prarodiče a také poslech rádia. S vývojem mluvené řeči neměla problém. Ke komunitě Neslyšících cítí příslušnost.

RODINNÁ ANAMNÉZA: I6 má mladšího slyšícího bratra. Rodiče jsou neslyšící. Prarodiče z otcovy strany byli oba neslyšící, z matčiny strany oba slyšící.

Informant 7, žena, 30-40 let

OSOBNÍ ANAMNÉZA: I7 prožila dětství v Praze, narodila se jako čtvrté dítě. Umí komunikovat jak mluvenou řečí, tak znakovým jazykem. Znakový jazyk považuje za svůj mateřský jazyk a používá jej aktivně pro potřebnou komunikaci s okolím, tlumočením se

nikdy neživila. Maminka I7 v dětství hodně četla, k vývoji mluvené řeči také přispěla starší sestra. S vývojem mluvené řeči neměla problém, ale podotkla, že by pro ni bylo občas lehčí vyjádřit se znakem než slovem. Ke komunitě Neslyšících však v dospělosti necítí příslušnost.

RODINNÁ ANAMNÉZA: I7 má tři starší sestry. Rodiče byli oba neslyšící, prarodiče byli všichni slyšící.

4. Prezentace výzkumných výsledků

V následující sekci autorka prezentuje poznatky získané v rámci jednotlivých rozhovorů s participanty. Ačkoliv byl rozhovor (a otázky) ve fázi přípravy rozčleněn do tematických celků, které volně odpovídaly dílčím výzkumným cílům, je nasnadě, že se v rámci polostrukturovaného rozhovoru témata v rámci odpovědí prolínají. Ani tematické okruhy samotné nelze od sebe striktně oddělovat, jelikož osobní svědectví a zkušenosti konkrétních lidí jsou již z povahy věci komplexní a mnohvrstevnaté.

Informanti v rámci přirozeného dialogu přeskakovali na různá témata, která jim v tu chvíli připadala důležitá, v čemž byli autorkou práce usměrňováni pouze minimálně. Analýzou a kódováním doslovných přepisů autorka následně extrahovala výroky relevantní pro konkrétní okruhy z různých částí interview a od různých informantů tak, aby tvořily koherentní logický myšlenkový celek. Jak již bylo zmíněno výše, okruhy otázek následují vytyčené výzkumné cíle pouze volně. Proto jsou následné interpretační celky pojmenovány především v souladu s tím, jak se rozhovory vyvíjely a jaké faktory akcentovali ve svých odpovědích především jednotliví informanti. Citát je zpravidla doslovný, ale vynechány jsou často opakované slovní vycpávky, včetně opakování téhož slova několikrát za sebou. Dochází k drobným stylistickým úpravám, avšak s důrazem na to, aby nebyl absolutně ovlivněn obsah citovaného sdělení. Případné hovorové či expresivní výrazy jsou ponechány necenzurované v původním znění.

4.1 Tematický okruh č. 1: Rozvoj jazykových kompetencí v rámci znakového jazyka a mluvené češtiny

Cílem prvního tematického okruhu bylo zjistit, jakým způsobem informanti nabývali v dětství jazykových kompetencí, ať již v rámci mluveného jazyka či jazyka znakového (ČZJ). Zjišťován byl celkově jejich postoj k ČZJ jako takovému, zda jej považují za svůj mateřský jazyk a jak jeho znalost či neznalost ovlivnila osvojování mluvené řeči. Jednotliví informanti byli tázáni, zda měli s vývojem mluveného jazyka problémy, kdy a jak se naučili mluvit, byli vyzýváni ke srovnání svých kompetencí v rámci ČJ a ČZJ.

Hned z kraje interview autorka práce zjišťovala, **zda měli informanti v dětství problémy s osvojením mluveného jazyka**, což by se dalo předpokládat na základě faktu, že Neslyšící rodiče mohou mluvenou řeč ovládat ve více či méně omezené míře. Jak se ukázalo, všichni se mluvit naučili, často pak svůj vývoj řeči označovali jako bezproblémový či normální.

„Ale tak jako normálně, jako normálně děti. [...] Nikdy žádnéj blok. Nechodil jsem nikdy k žádnýmu logopedovi, to jsem nikdy nechodil.“ (I1)

„Do útlýho batolecího věku, to si nevzpomínám, že jo. Ale prakticky už od malička jsem mluvil.“ (I3)

„Jo, nebyl žádný problém.“ (I2)

Vývoj jazyka a zdroj jeho rozvoje byl pochopitelně individuální. Záleželo především na tom, jakými kompetencemi ohledně mluvené řeči disponovali rodiče, popřípadě byl-li k dispozici alternativní způsob, jak u CODA dítěte vývoj řeči podpořit. V některých případech si informant vystačil se vstupními zdroji od rodičů, jiní informanti akcentovali vliv širší rodiny či médií:

„Určitě mě učila maminka, protože i když jsou Neslyšící, tak s tatínkem oba mluvili.“ (I7)

„Mluvila maminka, čili už od útlého dětství jsem normálně mluvil. A moje sestry

taky. “(I3)

„Tak z vyprávění jsem se učila mluvit, hlavně teda když třeba přijeli na víkend prarodiče, právě od mamky, slyšící, a pak prý normálně i s rodičema nebo mi pouštěli rádio a tím jsem nějak to odposlouchala [...].“ (I6)

„Mamince se jednou poštěstilo, že vyhrála ve sportce. A musím jako poděkovat mamince, že ona nám koupila rádio. Mně teda. A na to si vzpomínám, že to jsem u toho rádia doma proseděla, pořád jsem poslouchala různé pořady a tak, i pohádky, já nevím, i hudbu, takže to pro mě znamenalo strašně moc. Tady u babičky třeba to rádio bylo, tady jsme teda poslouchali v neděli pohádky, a tak, to jako jo.“ (I2)

Kromě technických „pomůcek“, jako je rádio či televize, nejednou bylo zdrojem pro rozvoj mluvené řeči čtení, ať už pasivní nebo aktivní formou:

„Maminka mi hodně četla. Byť to teda nebylo úplně perfektní, nebylo to úplně srozumitelný, ale hodně mi četla.“ (I7)

„Já jsem hodně často k babičce, tady, otcově mamince [...] A tak já veškerý prázdniny, co jaký volno bylo, tak jsem vždycky jezdívala tady k ní. [...] A dávala mi tady třeba číst i knížky a tak.“ (I2)

Informantka 4 vzpomíná, že četba knížek, kromě jiného, přispěla k odstranění potíží, s kterými se v rámci mluvené řeči potýkala:

„Když jsem byla menší, než šla jsem do školy, tak jsem měla dysgramatismy nějaký, takže to nebyla žádná sláva. Ale zase já jsem měla to štěstí, že moje teta měla ráda knížky, přivedla mě ke knížkám. [...] Takže tam jako vím, že mě i teta, co si pamatuju, tak mě třeba teta opravovala, co se týkalo češtiny a tak.“ (I4)

Dalším faktorem, který přispěl k vylepšení verbální komunikace, bylo zařazení do jeslí:

„Já jsem byla od dětství velmi brzo v jeslích, co vím, a tam vím, že jsem jako... Že mě potom strýc, jako mamčin brácha, kterej mně vykládal, že mě do těch jeslí dostali právě trošku díky trochu protekci, že jsem měla rodiče Neslyšící, tak abych se naučila rychle mluvit, takže mě prosadili, že jsem mohla jít do jeslí.“ (I4)

Vliv jeslí či mateřské školy dále akcentovali i další participanti, považují ho za vhodný doplněk k jiným zdrojům rozvoje komunikačních dovedností (v obou případech zejména nejbližší rodina):

„Plus ty mateřský školky [...] Čili okolí s námi mluvilo. Proto už od útlého dětství mluvíme normálně.“ (I3)

„[...] pak jsem chodila brzy do jeslí, aspoň na pár hodin denně, takže asi ta kombinace nějak fungovala. (Takže vývoj mluveného jazyka nebyl problém?) Ne, ne, nebyl.“ (I6)

At' již byly problémy s osvojováním mluvené řeči u jednotlivých participantů jakékoliv, při uskutečněných rozhovorech autorka této práce (vědoma si své omezené diagnostické kapacity) nezaznamenala u nikoho potíže s vyjadřováním, které by se vymykaly běžným jevům při rozhovoru s cizím člověkem a při odpovídání na předem přesně neznámé otázky. Pouze I7 popisovala, s jistou dávkou nadsázky, potíže s užíváním českého jazyka:

„No, musím říct, že s češtinou trochu bojuju. Mám to víc hozený do toho znakovýho a musím říct, že i manžel se občas zlobí, že nedokážu v češtině najít nějaký výraz, kterej vím, že znakem bych ho vyjádřila úplně přesně. Ale v češtině mám občas problém to slovo najít.“ (I7)

V tomto výroku naráží na skutečnost, že jí je v některých situacích přirozenější komunikace pomocí českého znakového jazyka. A právě **vztah k ČZJ a jeho případného vnímání coby jazyka mateřského** (primárního) byl předmětem dalšího dotazování. Není překvapivé, že se všichni účastníci výzkumu s českým znakovým jazykem setkali a do nějaké míry jej ovládají a užívají. Na otázku, jaký k němu mají vztah a zda jej považují za svůj mateřský jazyk, odpovídali různě. Jejich odpovědi byly založeny především na tom, do jaké míry pro ně bylo užívání ČZJ v dětství nutností. Liší se také subjektivně vnímaná vlastní úroveň.

„No, je to můj mateřský jazyk, já jsem ho používal od narození, paralelně k tomu jsem užíval český jazyk [...] Už netlumočím oficiálně, ale normálně se domluví s kýmkoliv.“ (I1)

„Umím znakovat, všichni říkají, že dobře. Jsem v kontaktu vlastně i s Neslyšícíma

mimo rodinu, takže se v tom cejtím komfortně, od mala jsem zvyklá kdekoliv ten jazyk používat. Takže, pozitivně k němu vzhlížím. **(A považujete ho i za svůj mateřský jazyk?)** Jo. **(Takže dá se říct, že vaše úroveň ČZJ a českého jazyka je stejná?)** Dá se říct, že téměř jo, nebo co pak mám zpětnou vazbu vlastně i od lidí, co mě neznají, z té komunity, tak třeba i později až teprve zjistí, že jsem vlastně slyšící. Takže asi se i já v tom cejtím dobře, a proto to považuji za svůj mateřský jazyk. “ (I6)

„Umím, používám. Teda umím, no. Co dneska kdo může říct, že umí. Používám ho aktivně, protože jsem vlastně jednak od dětství byla v kontaktu s Neslyšícími a je to mým povoláním, takže vlastně takhle to mám celý život. Provází mě celým životem. **(Dá se říct, že jej považujete za svůj mateřský jazyk?)** Ano.“ (I4)

„Je to těžká otázka, docela. Protože, samozřejmě, když jsem v kolektivu slyšících, tak český jazyk, samozřejmě. Ale v té krvi mám hodně, hodně, ten znakový jazyk. **(A kdybyste měla srovnat svoji úroveň ČZJ a českého jazyka, myslíte, že je úplně stejná, ta úroveň?)** Já myslím, že ano.“ (I2)

„Můj postoj k ČZJ je veskrze kladný. Znakovat moc neumím, jenom základy. Ono to souvisí trochu s tím, jak už jsem Vám říkal, že moje máma mluvila. [...] Ani to, že rodiče mezi sebou mluví znakovkou, jsme nějak nevnímali, protože s náma všema třema se mluvilo normální řečí. [...] Já jsem potom, později, jsem chodil do jednoho kurzu, pro znakovku, abych se trošinku zdokonalil, čili dneska se s Neslyšícími o základních věcech domluví. O základních, ne o všem. Pozdravím se s nimi, poptám se, jak se mají atd. atd. Ale abych mohl tlumočit odbornou přednášku, to ani náhodou. [...] Já používám svůj vlastní výtvor. Občas, když se setkám s neslyšícím, tak si pomůžu, čím můžu. Ale že by to byl oficiální školenej znakový jazyk, to ne.“ (I3)

„Znakovat umím, je to můj de facto druhý rodný jazyk, protože maminka nás vedla odmalička, jinou cestou jsme s ní ani nekomunikovali, takže umím, myslím si, že na úrovni rodilého mluvčího, dalo by se říct. **(A považujete ho za svůj mateřský jazyk?)** Určitě.“ (I7)

„No, můj postoj je takovej, že rodičům to zakazovali, aby se mnou znakovali, takže já jakoby znakovku jsem se učila až na střední a pak na vejšce. A s tátou jsem se dorozumívala přes mámu, protože máma byla nedoslýchavá. [...] Teď se to tak nějak jako ustaluje na tom, že spolu znakovujeme, ale nějakým způsobem to jde a nejde, no. Nerozumíme

si úplně ve všem. [...] (Takže za svůj mateřský jazyk považuješ český jazyk?) Jo. “ (I5)

Poslední uvedená výpověď naznačuje, že Informantka 5 v dětství přišla do styku se znakovým jazykem pouze minimálně, ačkoli by se v rámci rodinné anamnézy dal předpokládat opak. Na doplňující otázku ohledně toho, zda rodiče v komunikaci s ní v dětství vůbec znakový jazyk nepoužívali, odpověděla I5 takto:

„Ne, oni se báli, protože jim to lékaři zakazovali s tím, že bych se nenaučila mluvit.“ (I5)

Když I5 nastoupila do školy a začala se učit českou abecedu, otec ji jako ekvivalent naučil alespoň abecedu prstovou, jak vzpomíná:

„V první třídě, nebo tak nějak, když jsem se učila abecedu, tak mě naučil tu znakovku, jako ruční abecedu.“ (I5)

Své schopnosti v rámci znakového jazyka začala rozvíjet až ze své vlastní iniciativy na střední škole, ačkoli její rodiče byli oba vysoce kompetentní dokonce ve dvou znakových jazycích, českém a polském. Lékaři názor nezměnili ani tehdy, kdy již bylo jasné, že mluvená řeč je u ní rozvinuta dostatečně. Tento fakt je o to více alarmující, že se jedná o participantku v nejnižší věkové skupině v rámci výzkumného souboru.

4.2 Tematický okruh č. 2: Zkušenosti s případnou tlumočnickou rolí

V tomto tematickém okruhu se autorka práce zajímala o to, **kterí informanti byli v dětství postaveni do role „malého tlumočnicka“, jaké byly případně typické situace, kdy k tlumočení či interpretaci docházelo, a jak tyto situace participantí v dané době vnímali.**

Jak se ukázalo, všichni participantí v dětství rodičům tlumočili, i když každý v odlišné míře. Nikdo z informantů nemá na tlumočení vyloženě negativní vzpomínky, ačkoli se někteří z nich kvůli tlumočení občas dostali do nepříjemných situací.

„Tak jako asi všechny CODA děti. My jsme bohužel z té... Nebo bohužel, těžko říct, jestli bohužel, bohudík, my jsme z té generace, kdy prostě nebyli tlumočníci. Nebylo tolik služeb, nebyly online služby, nebyly možnosti, který jsou dneska, přes internet a podobně,

takže pokud někdo šel, já nevím, už jenom do obchodu, tak jsem musela tlumočit, běžně. V té době zas byla výhoda toho, že nebylo tolik té televize, takže nebylo až tak moc požadavků na to, abych tlumočila doma, ale samozřejmě, když se mamka chtěla dívat na film nebo na zprávy, tak to jsem musela tlumočit.“ (I4)

„Vím, že mamka potřebovala třeba za mě něco vyřídit ve škole, jakoby, že zavolá do školy, a nemohla, protože neslyšela, že jo, takže tím pádem jsem musela volat já. A nechtěli mi to věřit, že mamka je neslyšící a že volám já, jako dítě.“ (I5)

„Tehdy, to bylo v kolika, no v šedesátých letech, zakládali stavební bytová družstva. A naši se chtěli jako trošku v tom bydlení osamostatnit, tak jsem chodil s maminkou na ty schůze a tam jí nějak řekl, o co se jedná, co se po ní chce a tak dále. Čili ale to byly výjimečné situace. Anebo když přišla nějaká návštěva, nečekaná, cizí, tak se mě ptali, o co jde. Co ta návštěva chce, jo. Ale těch situací bylo skutečně málo. Ale chtěli občas.“ (I3)

Ač uvedl, že jeho komunikační schopnosti v rámci znakového jazyka zdaleka nedosahují profesionální úrovně, Informant 3 dodává, že mu v komunikaci s Neslyšícími pomáhala především znalost jejich mentality a nahlížení na svět:

„Já vím, jak ti neslyšící uvažují, že oni uvažují spíš o názorných věcech, že jim to musí rukama, i když si člověk pomůže sám, znázornit, co si myslí, jako já. A použít takovej znak, třeba nově u mě vytvořenej, amatérsky, ale když je správně podanej, tak oni pochopí, o co jde.“ (I3)

„Párkrát s maminkou u doktora. A to ještě bylo v nějakých devadesátých letech, kdy Svaz Neslyšících a nedoslýchavých neměl tolik tlumočnicků. Zároveň ještě v tu dobu nefungovala ta služba pro Neslyšící, kde se mohli online objednávat. To tenkrát nebylo, to bylo všechno v plenkách. [...] Samozřejmě, čím je člověk starší, tím se rozvíjí slovní zásoba, takže tak okolo těch desíti, devíti let, tak už jsem byla natolik rozvinutá v té řeči, že jsem dokázala mámě přemluvit i nějaký složitější slovo u doktora a tak. Ale když jsem byla menší, tak máma kolikrát po mně chtěla zprávy překládat, protože nebyly ještě televize s teletextem, a to mi šlo jako vždycky hodně ztěžka. Ale jakmile už byl teletext, tak to byla záchrana.“ (I7)

Informantka 2 pak sloužila jako „malý tlumočnick“ nejen rodičům, ale celé skupině Neslyšících, v jejichž komunitě vyrůstala.

„Tak bylo to potřeba, ano, žádali. Určitě. A nejenom rodiče, ale i ti ostatní neslyšící, kteří tam bydleli, tak se na mě hodně často jako obraceli. [...] Já tím, že jedná jsem byla nejstarší, takže už jako prostě znamenalo to, že musím pomáhat rodičům. Takže tam teda ten znakový jazyk jsem musela použít a další bylo to, že jak jsem tam byla v té komunitě neslyšících, tak tam se stávaly třeba... Někdo potřeboval lékaře honem, nebo dokonce se tam strhla nějaká rvačka, takže potom už v těch dalších letech já jsem musela chodit k lékařům, na policii a tak různě.“ (I2)

Informantka 7 tlumočila také pro své Neslyšící vrstevníky a uvádí i jeden typický příklad:

„Pamatuju si, že s Neslyšícíma jsme měli takovej klub dětí, kde jsme jezdili na výlety a měli jsme i jeden pobytový výlet do Hřenska, do Jáchymova a byli jsme na těch lodičkách krásnejch a měli jsme jenom jednoho tlumočnicka. Samozřejmě nás bylo tolik, že jsme museli být ve dvou lodičkách. A bohužel na mě padl černej Petr, že na tý druhý lodičce jsem musela přeznakovávat ten výklad.“ (I7)

Informant 1 popisuje, jak jej bavilo tlumočení na výletech se svým čínorodým otcem, v jiných případech ale naopak tlumočil vysloveně nerad.

*„No to žádali pořád, jo. No, ono to mělo takový dvě stránky. Že já jsem jako malej kluk chodil s tátou, všude možně mě bral. Že potřeboval... Třeba od pěti, od šesti, když už jsem to trochu zvládal a když už jsem mu rozuměl, tak jsem mu překládal. A to mě strašně bavilo. **(Bavilo vás to?)** S tátou mě to bavilo. [...] To bylo zajímavý. No ale pak jako, samozřejmě, potom sedět doma a tlumočit něco, co člověk nechtěl, to byla jako fakt otrava, jo. A přesně jak je to v těch filmech natočený, tak je to úplně přesně... Takhle to bylo. Že prostě chtěli furt překládat, nevím, nějaký zprávy, tohle... A to mě úplně nebavilo, to nejde.“ (I1)*

I1 zažil se svým otcem coby „malý překladatel“ i bizarní situace, kdy byl coby dítě postaven do svízelné situace, ovšem zpětně na ně vzpomíná s úsměvem a nadhledem. Vypráví kupříkladu, jak je s otcem jednou zastavila policejní hlídka kvůli překročení povolené rychlosti:

„Policista řekl: ‚Řekněte tatínkovi, že, dejme tomu, nevím, jel rychle.‘ Já jsem to přeložil a táta říká: ‚Řekni mu, ať dá pokoj, jsem neslyšící, ať mě neotravuje, že

pospícháme na chalupu. ' To mu říct nemohu, že jo. Takže jsem říkal: 'Tatínek se strašně omlouvá, on už to nikdy neudělá.' Jako dítě. 'A tak mu řekněte něco, něco...' ' Já jsem to přeložil. A on říkal: 'Řekni mu už konečně, ať už mi dá pokoj, ať už neotravuje, ať už jedem.' A já říkám: 'Jo, tati, to já mu nemohu říct.' 'Řekni mu to.' A já jsem to nemohl říct. "(11)

Stejný informant však vzpomíná i na vysloveně traumatizující zážitky, především potom z jednání na úřadech, kdy byl jako 6leté dítě konfrontován s bezohledností některých úředníků.

„A před ním [otcem] říkali, třeba, nevím, 'Jéé, už je tady zase ten hluchej a on tomu stejně nerozumí, něco mu řekni, ať už jde, a tohle.' A přede mnou to říkali. Takže já jsem to slyšel. [...] A od té doby já mám úplnou alergii, averzi na úřady. Prostě do dneška. Já když tam nemusím, tak nechodím. "(11)

Ve své averzi k úřadům, kterou si vybudoval v dětství, není I1 sám. Informantka 2 vzpomíná, že jí nutnost vyřizovat na úřadech záležitosti, na které nebyla dostatečně sociálně a lidsky vyspělá, způsobovala psychickou deprivaci:

„A to jste jako poznamenaná, protože si vzpomínám, že na těch úřadech jsem vždycky měla takový hrozný úzkosti. A mám to prostě takový, jako že oni na těch úřadech byli někdo víc, jako. A já jsem prostě byla úplně ten malinkej človíček, kterej třeba tam šel o něco prosit nebo žádat, a ted' oni řekli, že ne, že nevyhoví. Ne že by se chovali třeba nějak zle, to asi ne, ale prostě vždycky k těm neslyšícím byl jako prostě jak zamítavej postoj, nechtěli jim vyhovět a tak. "(12)

Zcela opačnou zkušenost popisuje Informantka 6, která naopak osobní jednání (i na úřadech) preferuje a dává mu přednost před telefonováním, ke kterému si naopak vytvořila odpor.

„Tak obecně jsem neměla ráda tlumočení, kdy jsem měla tlumočit po telefonu, že jsem třeba s někým telefonovala a byla jsem poměrně malá, třeba už od pěti let jsem takhle tlumočila a telefonovala. Takže na to mám špatný vzpomínky, se dá říct, ale jinak nějaký úřady, lékaře, kde jsem vlastně se s těma lidma viděla osobně nebo kdy jako vlastně viděli osobně i ty rodiče, tak to bylo vždycky v pohodě. Nebo jsou ty vzpomínky pozitivní. "(16)

Ti z informantů, kteří byli nejstarší z dětí Neslyšících rodičů, potvrzovali, že právě

oni tlumočili rodičům ze všech sourozenců nejvíc. Sám o tomto faktu nikdo z nich hovořit nezačal, reagovali zpravidla až na specifický doplňující dotaz:

„[...] (Tím, že vy jste byl ten nejstarší z těch tří dětí, tak právě vy jste byl ten hlavní?) *Ano, ten hlavní jakoby tlumočnick.*“ (I3)

„[...] (A tím, že jste nejstarší dítě, tak vy, primárně, jste tlumočila?) *Ano, protože moji sourozenci znají znakovou řeč, že když by potřebovali, tak se s tím neslyšícím tak nějak domluví. Nějak. Trošku pomocí znaků, něco odezíráním, jo, domluvili by se. Ale aby používali znakovou jazyk, nepoužívají.*“ (I2)

„[...] (Vy jste mi teda řekla, že máte mladšího sourozence. Tím, že vy jste starší, vy jste teda primárně tlumočila? Nebo i sourozenec trošku?) *Primárně já. Až vlastně třeba teď za posledních pět, sedm let, co jsem vlastně odstěhovaná a bydlel pak brácha s nima ještě, tak tlumočil víc on, za poslední léta. Ale vlastně do nějakých dvaceti jsem tlumočila převážně já. A bylo to možná tím, že jsem byla starší sourozenec, a taky i tím, že mi to jde líp a víc mě to baví, takže tak.*“ (I6)

Informantka 7 byla sice ze sourozenců nejmladší, avšak věkový rozdíl mezi sourozenci byl tak velký, že se její situace prakticky rovnala situaci jedináčka, kterým je Informantka 4:

„[...] (Možná i tím, že jste jedináček, tak to bylo asi všechno na vás, předpokládám.)

Přesně tak.“ (I4)

„[...] (A i tím, že jste nejmladší, protože většinou tlumočí ti nejstarší sourozenci, ale vy jste tedy asi taky tlumočila, co bylo potřeba?) *No, u nás to bylo hlavně tím, že my jsme se sestrami hodně daleko od sebe. Takže samozřejmě i ty ostatní chodily znakovat, překládat, když bylo potřeba. Jedna sestra se tomu dokonce i věnuje profesionálně, dělá tlumočnici.*“ (I7)

Jazykové kompetence svých slyšících dětí nemuseli rodiče využívat vždy jen pro přímé tlumočení, ale také pro interpretaci určitých výrazů, kterým by jinak mohli mít problém porozumět. Jako příklad může sloužit vyprávění Informantky 6 o tom, jak s rodiči chodila do kina:

„To bylo, až když jsme byli větší, takže jsme chodili na filmy s titulky, vždycky. [...] (A rodiče nemají problém s těmi titulky, že by tomu nerozuměli?) Ne, ne, to je většinou jako v pohodě. Nebo, pokud všemu nerozumí a případně jim to vrtá hlavou, tak se pak třeba jako doptají. V kině jako spíš ne, ale třeba když jsme doma se koukali na film nebo na nějaký seriál a nějakému slovu třeba nerozuměli, zajímalo je to, přišlo jim to třeba k tomu kontextu důležitý, tak se třeba zeptali buď hned, nebo potom.“ (I6)

Někteří z participantů v průběhu života (či dokonce dodnes) tlumočili a tlumočí i pro jiné Neslyšící než pouze pro své rodiče, a to jak dobrovolně, neformálně, tak i na profesionální úrovni, jak je popsáno níže v části o začlenění do komunity Neslyšících. V každém případě autorka nezaznamenala, že by kterýkoli z participantů vyjádřil postoj, který by napovídal, že mu nutnost (a donucení) v dětství tlumočit vytvořila averzi ke znakovému jazyku jako takovému a že by jej v dospělosti cíleně odmítal používat pro vlastní komunikaci či tlumočit ostatním.

4.3 Tematický okruh č. 3: Sociální aspekt situace CODA dítěte v majoritní společnosti

Cílem tohoto segmentu bylo vyzkoumat, jakým způsobem se jedinci CODA začleňovali do majoritní kultury. Autorka vychází z teoretické premisy, že slyšící potomek Neslyšících rodičů je ze své podstaty biculturní, v nukleární rodině se setkává s kulturou Neslyšících, jejími principy a přirozenými pochody. Zároveň ale jako sociální tvor, který nežije v kompletní izolaci, je s rostoucím věkem čím dál více konfrontován s kulturou majoritní společnosti, se „slyšícím světem“. K tomuto jevu musí zákonitě docházet přinejmenším v rámci povinné školní docházky, ale i v rámci styku s lékaři, úřady, v obchodech apod., absolutní izolace od majoritní společnosti není (kromě vysloveně patologických až bizarních scénářů)⁷⁸ možná.

Autorka práce se zaměřila na situace, ve kterých byla Neslyšící (v kulturním a sociálním smyslu) stránka informantů v kontrapunktu k prostředí slyšících lidí, ve kterém

---

⁷⁸ Můžeme si například představit absurdní případ Neslyšících rodičů, kteří by svého potomka kompletně izolovali od slyšící společnosti, vyučovali by jej sami doma, nechali se navštěvovat domácím lékařem, který by byl Neslyšící anebo komunikoval výhradně pomocí znakového jazyka, nepouštěli by děti ven apod. S velkou pravděpodobností by se v takovém případě jednalo o chování na hraně zákona (týraní, sociální a psychická deprivace dítěte), což není předmětem tohoto výzkumu.

se nacházeli. Hledá „třecí plochy“ mezi částečnou identitou světa Neslyšících, kterou si informanti nesli z domácího prostředí, a majoritní slyšící společností, do které díky své schopnosti sluchu měli zapadat svou druhou polovinou. Zaměřuje se na výskyt šikany, ostychu v rámci užívání znakového jazyka a případné sociální vyloučení.

V návaznosti na zjišťování kompetencí informantů v užívání znakového jazyka se autorka práce participantů ptala, **zda jim bylo v dětství jeho užívání na veřejnosti nepříjemné**. Následně je podporovala v tom, aby se o typických situacích případně podrobněji rozhovořili. Tři informanti, tedy cca polovina, odpověděli kladně:

„No to si pamatuji, když jsem byla malá, hodně malá, tak tady na vesnici si na nás ukazovali. Takže vlastně, když si teď uvědomím, tak mi to asi bylo nepříjemné znakovat tady jako na vesnici, protože si mysleli lidi, že jsme blázni, a tak.“ (I5)

„A já jsem zažil, že lidi dělali takový posunky, skřeky opičí, a takový... Samozřejmě jsou neslyšící, tak se neslyšej. Ti, kteří, dejme tomu, se nenaučí jakoby mluvit, tak vydávají nějaký neartikulovaný zvuky. Logicky, je vydává.“ (I1)

„Myslím, že to ne. Ale že jsem se setkala, že jako, třeba soused odnaproti, si pamatuju, že ten se mně posmíval. Nebo bral to, že máme neslyšící rodiče, a tak. S tím jsem se ale... Nějak široce jsem se s tím neseťkala, takže jsem se neměla důvod prostě za to stydět, to ne.“ (I2)

Další tři participanté se vyjádřili záporně. Jejich odpovědi, ač tak ve formě psaného textu nemusí působit, zněly značně rozhodně:

„Ne, nevadilo.“ (I4)

„Ne, nevybavuju si nějakou situaci, jestli třeba, když jsem byla úplně malá, to nevím, ale nemám teďka žádnou vzpomínku, kterou bych si vybavila.“ (I6)

„Myslím si, že ne. Je to pro mě natolik přirozený, že nemám ten stud. A prostě když s maminkou někam jdeme, tak normálně se bavíme, neschováváme se, není za co se stydět.“ (I7)

Pozoruhodná je výpověď Informanta 3, jemuž osobně užívání znakového jazyka na veřejnosti dle jeho vyjádření nevadilo. Doslova řekl:

„Ne, znakování mně nevadilo vůbec.“ (I3)

Přesto vnímal tenzi, kterou užívání ČZJ Neslyšícími vyvolávalo, když dodává:

„Mně, co si vzpomínám z dětství, to jsem měl pak takový trochu trauma z toho, vadilo spíš to, jak se na Neslyšící dívali slyšící. To jsem se díval, jak všichni se koukali na ty Neslyšící jako na nějaký exoty. ‚Jé‘, pusa otevřená, ‚on neslyší, on mává rukama.‘ Dneska už je to trochu jiný, dneska už ta veřejnost Neslyšící vnímá trochu jinak. Ale já když jsem vyrůstal v těch padesátých, šedesátých, sedmdesátých letech, tak to bylo pro veřejnost ‚Jé, neslyšící‘. Jeli jsme trolejbusem, celej trolejbus se díval na Neslyšící. Skutečně jak kdyby to bylo v zoologický zahradě něco, jo.“ (I3)

Obtížné situace, pramenící ze znalosti a používání znakového jazyka, měly někdy i opačnou povahu než posměch, a to přehnaný zájem ostatních mladých lidí, kteří se v případě Informanta 7 na ČZJ dotěrně vyptávali:

„A to, že člověk umí znakový jazyk, možná třeba kolem té puberty, je takový jako dost otravný, protože všichni kamarádi se ptaj: ‚Hele, a jak se ukazuje tohle? A jak se ukazuje tohle?‘ A většinou se ptaj: ‚A jak se ukazuje do prdele?‘ Takový trapnosti jako, no.“ (I7)

Informanti byli dále tázáni, **zda se v souvislosti s faktem, že mají Neslyšící rodiče, setkali se šikanou**, byť by nemusela mít nutně přímou souvislost s používáním znakového jazyka. V některých případech šikanu pozorujeme:

„No, tak s takovou drobnou, se dá říct, že jo. Když jsme, nevím, to mi třeba mohlo být tak sedm, deset, když jsem byla menší. A právě jsme si různě hráli se sousedy na sídlišti, tak prostě vždycky se najdou nějaký... Převážně kluci to byli v tady tom případě, opět, který si prostě z toho dělali srandu a třeba i se nám jakoby vysmívali, jak se s nimi dorozumíváme, napodobovali to. Tak to bych brala teďka zpětně... Já jsem si to neuvědomovala, že to je šikana, protože jsem byla malá, ale teďka zpětně bych to asi tak pojmenovala, no, tady ty situace.“ (I6)

„Jako vlastně všude. Ve škole. [...] Říkali: ‚[posměšný tón] Jééé, ty máš rodiče hluchý jak poleno, ty máš bla bla bla...“ A já, jak jsem byl v té době o hlavu větší než

ostatní, takže já jsem měl výhodu fyzicky, že jsem byl fakt silnej. Takže já měl furt dvojku z chování, furt poznámky, že někdo něco řekl, tak jsem ho zmlátil. Ještě jsem se s nima nepáral, jo. Což samozřejmě neslo to, že jsem bylo sociálně trošku vyloučeněj. “ (I1)

„No posmívali se mi, že mám bláznivý rodiče. **(A byli to třeba spíš dospělí, nebo i děti?)** No, my bydlíme kousek od krámu a v tom krámě taky vždycky, když jsme třeba chodili nakupovat s mamkou, tak koukali a bylo to nepříjemný. **(Takže i dospělí?)** No, i dospělí měli nějaký výhrady. “ (I5)

„Myslím si, že to byla tak čtvrtá, pátá třída. Protože, co si budeme povídat, děti dokážou být zlý a do té doby já jsem to jako nějak neregistrovala. [...] Ale když potom spolužáci se začali posmívat, máchali rukama, dělali si z toho srandu, tak to bylo dost nepříjemný. To bylo, říkám, tak čtvrtá, pátá třída. Ale ten druhý stupeň už byl mnohem víc v pohodě, tam prostě ty děti dozrály, nějak prostě pochopily, že to tak je, že s tím nic neudělaj a že se vlastně oni sami chovaj jako, s prominutím, retardovaný lidi. Že je to ošklivý a tak. “ (I7)

Další participant šikanu vylučují. Je sice možné, že se s nějakou její formou setkali, pravděpodobně však nebyla natolik intenzivní, aby jim utkvěla v paměti, anebo jí nepřisuzují žádnou důležitost ve vztahu ke sluchové vadě rodičů.

„Tak to ne, to ne, to ne. Moji spolužáci mnohdy ani nevěděli, že mám neslyšící rodiče. A nezajímalo je to ani. To nějak šlo bokem, úplně mimo. “ (I3)

„Ne, já ne. Třeba vím, že jsem to slyšela od jiných kolegů, kteří jsou CODA děti a tak, ale já se přiznám, že ne. “ (I4)

Informantka 4 vzápětí vysvětluje, že se šikaně ve škole vyhnula pravděpodobně díky včasné a vhodné intervenci třídní učitelky, která byla nejspíš provedena velice taktně, tj. nikoliv za přítomnosti I4 ve třídě:

„[Já] jsem zase měla výbornou paní učitelku a ona to těm spolužákům nějak vysvětlila. Mám dojem, že tam něco bylo. Takže já jsem vlastně ani nezažila takovej ten posměch třeba nebo něco takovýho, že by se mi někdo smál, že mám maminku jinou. Vůbec jsem to nějak nevnímala. “ (I4)

„Se šikanou přímo ne, akorát vám můžu říct, že třeba ve škole mně strašně bylo smutno [...].“ (I2)

Informantka 2 si sice šikanu jako takovou nevybavuje, naznačuje však určitou míru sociálního vyloučení, o němž dále hovoří i Informantka 7:

„Možná to, že to rané dětství nebo takový ten začátek té sociální vazby s vrstevníkama jsem měla trošku jinej. Ty kontakty pro mě bylo vždycky těžší navazovat z tohohle hlediska a byla jsem taková izolovanější.“ (I7)

O určitém sociálním vyloučení hovořil taktéž výše Informant 1, v jehož povaze byla tendence se posměchu vzepřít a Neslyšících i sám sebe se aktivně zastávat:

„V 90 procentech nebo 80 procentech vždycky byly nějaký posměšky nebo na nás lidi koukali a ťukali si na čelo. Hlavně si mysleli... Ono totiž, když jsem ukazoval znakovou řečí, znakoval, tak si mysleli, že neslyším taky, jo. Já jsem do určitýho věku taky dělal, že neslyším, i když mi to bylo nepříjemný. Ale pak když jsem byl starší, když mi bylo třeba 14-15, tak jsem na ně pak taky nadával. Že jsem je nechával vyke-, říkat, co si myslej, a pak třeba v metru, když jsem vystoupil, tak jsem říkal: ‚Ale já jsem všechno slyšel.‘ To jsem si jako nenechal nikdy líbit.“ (I1)

Na závěr tohoto úseku se autorka informantů ptala, **zda by si byli schopni vybavit nějaký konkrétní moment nebo situaci, kdy u nich došlo k uvědomění, že jsou jejich rodiče v něčem odlišní, čímž jsou odlišní i oni sami, popřípadě kdy takové uvědomění nastalo.**

„Víte co, mně to ani nikdy v životě tak jako nepřišlo. A já vám můžu říct, že do dneška říkám, že vlastně jsem do dneška nepřišla na to, jakéj oni, jako neslyšící, museli prožívat život. Že jsem se do tý hluchoty jako nikdy nevžila, ale že prostě tak to šlo, tak prostě, jsem to brala, takže žádněj rozdíl jsem nepociťovala.“ (I2)

„To si na takovej moment nevzpomínám. Uvědomoval jsem si, že jsou odlišní od ostatních, díky sluchový vadě. To bylo na první pohled zřejmé. Ale že by se v něčem odlišovali, to ne.“ (I3)

„Asi ve škole, od první třídy. Myslím, že tam se to nějak lámalo. Jako školka, to mi tak ani nepřišlo, no. Tak jako jsem si to uvědomoval, že neslyšej, ale nějak jsem to nevnímal. Mně to přišlo, tak jako co. Ale první třída, to už jo.“ (I1)

„Asi možná v té první třídě. Přiznám se, že nevím. Mateřskou školku, to nějak nevím, nepamatuju si, že by to tam nějak bylo. Asi v té první třídě.“ (I4)

„Myslím si, že to byla tak čtvrtá, pátá třída. [...] Věděla jsem, že moji rodiče jsou Neslyšící, že mají nějaký postižení, ale nepřikládala jsem tomu nějakou fatální váhu, prostě jsem to tak brala, je to fakt a je to tak.“ (I7)

Pouze dvě následující participantky si své uvědomění odlišnosti spojují nikoliv s konkrétním časem, ale spíše s definujícím momentem či principem:

„No třeba když v tom krámě jsme nakupovali, tak že mně bylo divný, že máma má to naslouchátko a že ostatní ho nenosí a že to jako... Proč ho má?“ (I5)

„To je taková zajímavá otázka. Nad tím jsem nikdy nepřemýšlela. [...] Možná při tom jakoby tom, jakoby zkontaktováním se s rodičema, ale nevníkala jsem to nikdy jako nějak negativně. Takže, takže možná jenom při tom telefonátu, když člověk byl na výletě nebo se chtěl, nevím, měl se třeba doma v nějaký čas ohlásit, když byl venku, a nemohl prostě, tak tam jsem cejtila ty rozdíly a říkala jsem si ,Tyjo, tak v tomhle jsme fakt jiní.‘ Ale jinak jako ne.“ (I6)

Většina dětí CODA v dětství zažila narážky, pošklebky apod. od svého slyšícího okolí, ať už od dětí či dospělých. Nezdá se ovšem, že by to v nich zanechalo větší trauma. Opravdu velkou roli zde může sehrát pedagog, který může být dítěti nápomocen tím, že žákům o vadě sluchu a o Neslyšících poví základní informace. S přibývajícím věkem se tyto problémy zmenšovaly. Dvě informantky se svěřily, že si vybavují určitý moment, kdy se zaměřily na vadu sluchu svých rodičů z hlediska odlišnosti od ostatních. Pro většinu to byla naprosto přirozená věc, se kterou vyrůstali odmala, nenastal u nich větší moment uvědomění si odlišnosti rodičů.

4.4 Tematický okruh č. 4: Rodina, škola a výchovné působení různých aktérů

Čtvrtý segment praktické části zkoumá nejbližší rodinný a sociální okruh informantů a jejich domácí zázemí v tomto smyslu. Zaměřuje se na případnou roli slyšících prarodičů či jiných slyšících lidí a příbuzných. Participanti byli dotazováni též na školu: jaký měli prospěch, kdo jim pomáhal s přípravou, kdo chodil na třídní schůzky apod. Cílem bylo zjistit, do jaké míry sluchová vada rodičů představovala problém při vzdělávání, popřípadě jak rozsáhlé byly intervence prarodičů a zda tyto intervence vyvolávaly střety mezi (slyšícími) prarodiči a rodiči informantů.

Participanti byli vyzváni, **aby pohovořili o vztahu s prarodiči, kolik s nimi trávili času, o jejich případné výchovné roli a zda tato role vyvolávala spory s jejich Neslyšícími rodiči.** Následně bylo na každém informantovi, aby odpovídal volně, na základě toho, co se mu jako první vybaví a co on sám pokládá za důležité.

Informant 1 vzpomínal v pozitivním duchu na strýce a především na babičku:

„Babička, právě, ta z tatínkové strany, to byla taková ta babička, s kterou se ráda pomazlíte, která vám říká pohádky, která vám nikdy nevyhubuje [...], ta byla skvělá.“ (I1)

Další tři výpovědi hovoří o veskrze standardním vztahu a trávení času s prarodiči, především pak v rámci prázdnin:

„Tak trávili jsme s nima [s prarodiči] jako hodně času. Byli jsme s nima třeba hodně o víkendech. Anebo jsme třeba jezdili na nějaký jarní prázdniny nebo aktivity v létě, ale nevnímala jsem nějak, že mě vychovávali nebo měli nějakou takovouhle úlohu, extra navíc, že by to fungovalo třeba nějak jinak než doma. Takže asi tak, jako v jiných rodinách.“ (I6)

„Já jsem hodně často k babičce, tady, otcově mamince, tak byla teda sama, ještě se svým synem tady žila. A tak já veškerý prázdniny, co jaký volno bylo, tak jsem vždycky jezdila tady k ní. Takže ta se na tý výchově mý, jako podílela, to ano. A dávala mi tady třeba číst i knížky a tak.“ (I2)

„Každý prázdniny u babiček. Celý. Čili se hráli roli, v tý mluvě určitě. (A nebyl tam nějaký problém s vašimi rodiči? Nevadilo jim to, že vás třeba trochu vychovávají?)“

Maminka si oddechla, že má od nás chvilku pokoj aspoň. Ono tři děti. A my jsme tam jezdívali rádi, dodnes na to vzpomínám.“ (I3)

Další tři informanti intenzivní vztahy a důležitou roli prarodičů nepopisují, sami však uvádějí jiné příbuzné, kteří se na jejich výchově podíleli a byli v rámci jejich dětství důležití:

„Ne, naprosto ne. Spíš sestry než prarodiče. Prarodiče byli daleko.“ (I7)

„Tak, asi babička moc ne, protože ona byla takovej svéráz, ale hodně teta mě ovlivnila, dost. Protože ona opravdu tam převzala takovou tu roli toho výchovného člověka, takovej ten dozor.“ (I4)

*„Prarodiče ne, protože bydlíme daleko, protože já jsem jakoby z pohraničí. Ale velkou roli hrála teta, mamky ségra. **(Ta taky slyší teda, je slyšící?)** Ta slyší, jo, ta slyší. Ta je v pohodě, no, ta nám hodně pomáhala, když jsem byla malá. **(A nevadilo to třeba tvoji mámě, že ta její sestra tě trošku vychovává?)** Ne, to ne, protože ona nám i finančně pomáhala.“ (I5)*

Ani v jednom případě nebylo zaznamenáno, že by se prarodiče na výchově podíleli abnormálním způsobem či že by dokonce měli tendenci celou výchovu přebírat. Nikdo nepopisoval tenze, které by vznikaly mezi jeho rodiči a prarodiči, a pokud ano, nebylo tomu tak v souvislosti s výchovou, ale kvůli jiným nesouvisejícím faktorům.

Specifická a unikátní potom byla situace Informantky 2, která vyrůstala v komunitě Neslyšících:

„No a pak byla výchova ještě teda, když se k tomu tak jako trochu vracíme, i mezi těma neslyšícíma, že jo. Protože pořád tam bylo živo a tam se povídalo, a jako od malička pořád něco sledujete a... Takže takhle. Ty neslyšící mě jakoby vychovávali.“ (I2)

Informantka však vzápětí dodává, že nebyla odkázána pouze na tuto komunitu, ale měla osobní přátelství i kontakty se slyšícími v okolí:

„Měla jsem opravdu jednu výbornou kamarádku, se kterou udržujeme kamarádství dotedka a chodila jsem k nim, oni bydleli o pár domků vedle. Takže oni tam měli taky rodinný domek a často jsem jako navštěvovala je, takže tím pádem její maminku a její babičku s dědou, takže tam jsem se jako cítila velice dobře.“ (I2)

Podobně na tom byli i ostatní informanti, kteří popisovali, zda a jací slyšící lidé se vyskytovali v jejich blízkém sociálním okruhu. Odpovědi se různily. Někteří byli limitováni především na slyšící část rodiny, jiní měli slyšící kamarády z řad vrstevníků:

„No, zbytek tý rodiny, ale nějaký kamarádi moc ne.“ (I1)

„Tak asi jako ze školky jsem měla kamarády, to si jako pamatuju, a pak vlastně tím, jak jsme byli s babičkou nebo takhle s rodinou, tak ještě širší rodina, slyšící. A jinak asi ne, no. Spíš ne, další lidi už.“ (I6)

„Mám ty sestry, to je jedna věc. Potom na druhým stupni se utvořila taková parta, člověk, jak už je starší, tak si líp vybírá ty kamarády. Začalo se chodit ven a já od té doby mám nejlepší kamarádku, stýkáme se dodnes a byly jsme si navzájem na svatbách.“ (I7)

„Ta teta hlavně. A pak ségra, která byla jinak na intru, takže jinak jakoby to jsme moc v kontaktu nebyly. Potom byla na vejšce na kolejích, takže jsme pak moc v kontaktu nebyly. (A třeba nějaké děti na vesnici, kamarády, že bys tam měla, že byste se stýkali?) Jo, to jo. To jsem měla kamarády.“ (I5)

Informant 3 pak uvádí, že jeho sociální okruh tvořili především slyšící:

„V drtivé většině [...] (Takže kamarádi většinou byli slyšící, všichni?) Jo, to víte, že jo. Jéje, těch bylo, mraky.“ (I3)

U Informantky 4 pak byla situace víceméně vyvážená:

„Já jsem měla oboje. Já jsem měla jak spolužáky, my jsme bydleli blízko kolem školy, já jsem měla školu za rohem, takže i se spolužačkami jsme se scházely a tak. A zároveň jsem ale měla ty kamarády mezi těmi Neslyšícími, nebo respektive byli jsme v dennodenním, nebo ne dennodenním, ale hodně velkém styku i s těmi Neslyšícími a jejich dětmi.“ (I4)

Právě škola byla dalším předmětem zájmu autorky této práce, avšak především z hlediska prospěchu jednotlivých informantů. Zjišťovala, **zda a kdo jim se školními úkoly a zvládáním učiva pomáhal**. Některým se určité omezené pomoci dostalo a na otázku, kdo jim s přípravou do školy pomáhal, odpovídali následovně:

„Nikdo. Babička tomu nerozuměla a táta už vůbec ne. Jediný jako co, že mi, když

jsem se učil psát a kreslit, tak to jo, ale jinak vůbec. (A zvládal jste školu v pohodě?) Dá se říct, že jo.“ (11)

„Možná tak první, druhou, maximálně třetí třídu, rodiče. Ale v tu chvíli potom už na ně ta látka začala být dost obtížná. Po tý třetí třídě už ta látka pro ně začínala být těžká, nedokázali mi to vysvětlit, takže to už jsem musela samostudiem. Sem tam třeba s matikou mi pomohla ségra, ale to třeba bylo jednou za půl roku, protože přijela na návštěvu, tak si tady se mnou chvíli sedla, ale to bylo opravdu výjimečný. Fakt jako samostudiem. Potom na druhým stupni třeba už mi táta pomáhal s dějepisem, se zeměpisem, protože to byla věc, kterou měl rád.“ (17)

„No, s přípravou do školy, to už si taky tak moc nevzpomínám. To teď se nechci chlubit, ani za své sestry. Ale my jsme byli celkem chytrí a dá se říct i svým způsobem inteligentní, takže nám ta škola nějak šla sama od sebe. Ale hodně nám pomohla, jak jsme bydleli v tom půldomku, ta sousedka v té druhé polovině toho domečku, jak jsem vám už se zmínil. Tak ta se nám s tou přípravou do školy hodně věnovala. A já potom zase svým sestrám.“ (13)

Dalším participantům nepomáhal nikdo, a to především proto, že k tomu nebyl žádný důvod, neboť látku zvládali bez problémů:

„Ne, to jsem se sama učila. (A zvládala jsi školu úplně v pohodě?) Jo, úplně v pohodě.“ (15)

„Nepomáhal. Nějak to vyšlo, že jsem se učila a připravovala sama, když jsem byla malá, protože nebylo nějak potřeba nic extra navíc doma.“ (16)

„Nikdo. Já jsem většinou sama... Já jsem tak nějak, nechci říct, že jsem byla inteligentní dítě, to ne, ale zatím jsem to zvládala v té škole, neměla jsem problém. A vždycky jsem věděla, třeba v té první třídě, nebo jak jsme měli od první do čtvrté třídy tu paní učitelku, tak ona vždycky říkala, že kdybych cokoli potřebovala, že mám za ní přijít. Ale já jsem vlastně ten prospěch měla dobrý, takže nebylo potřeba.“ (14)

Poslední informantka se připravovala také sama, byť by pravděpodobně určitou kooperaci s rodiči, přinejmenším v emoční rovině, ocenila:

„Rodiče se s námi neučili. Nikdo se s námi neučil. Když vidím teď, že s dětmi se

rodiče učí a tak, tak jako až vám to přijde tak jako líto. Nebo i v té době mně to přišlo líto. [...] Učili jsme se sami. Nebo jsem se musela učit. (A zvládala jste školu v pohodě, i přesto?) Jo, přesto.“ (I2)

Jak se ukázalo, ve velké většině se zúčastnění připravovali především sami, přesto však nikdo významné potíže se zvládnutím učiva neměl. Dva informanti prozradili, že měli v určitých fázích svého vzdělání mírně horší známky, ale oba to přisuzují jednak svému zařazení do výběrové třídy a jednak nedostatku motivace a vlastní péle, nikoliv nedostatku asistence ze strany rodičů a okolí:

„Jak ta konkurence byla velká, tak jsem vždycky bojoval s tím, abych měl třeba vyznamenání. Ale druhá věc je, že kdybych opravdu jako chtěl se učit, kdyby mě k tomu někdo nutil, tak že bych se učil líp, že bych to vyznamenání zvládnul, asi. Protože já, když jsem chodil na střední, tak tam jsem to měl úplně levou zadní, tam to byla brnkačka.“ (I1)

„Na druhém stupni jsem byla ve výběrové třídě, takže jsme měli trochu přísnější známkování. Ale jako čtyřky jsem měla až na střední. Jinak jsem dokázala s téma trojkama jako průměrně žák prostě vyjít úplně v klidu. A je pravda, že u mě to spíš bylo hodně o tom, že jsem byla lempl, že jsem byla líná a nesnažila jsem se natolik, abych měla ty známky lepší. Radši jsem se flákala venku, než abych byla doma a učila se.“ (I7)

Na prospěch a zvládnutí učiva je úzce navázaný kontakt školy a rodičů, což bylo téma, o kterém participanti většinou hovořili ze své vlastní iniciativy, případně se autorka práce na tento **kontakt a účast rodičů na třídních schůzkách** doptávala. Výpovědi měly několik variant.

V jednom případě nechodil nikdo:

„To jsem pociťovala [smutek], možná, že ta otázka přijde, že nikdo nechodil na třídní schůzky, jo. Ani moje babička nebo tak.“ (I2)

V dalším vypomohli slyšící sousedé:

„Na třídní schůzky chodila od nás ta sousedka, paní z toho půldomku.“ (I3)

V dalších případech si rodiče poradili sami anebo komunikace probíhala písemnou formou:

„Jo, mamka chodila na třídní, individuální třídní schůzky. **(A domluvila se tam s učiteli?)** Jo, to jo. Ona nedoslýchala málo.“ (15)

„Nechodil, ale měli jsme domluvený s mýma třídníma to, že po každých třídních schůzkách nebo v den třídních schůzek já jsem si převzala od paní učitelky zalepenou obálku, ve které bylo napsané hodnocení. S tím, že tedy já jsem další den nebo v následujících dnech jsem to měla přinést zpátky podepsané od rodičů. Vlastně veškerá komunikace probíhala takhle.“ (17)

„Když jsme byli menší, tak jsme to dělali tak, že učitelka napsala nějakou elaborát, hodnocení, který si rodiče pak přečetli, a pak třeba v nějakých situacích zlomových, třeba když měl člověk, nevím, před maturitou, nebo končil devítku, devátou třídu, tak jsme třeba osobně šli, já i rodiče, do školy a tlumočila jsem tu komunikaci. To hodnocení probíhalo za mojí přítomnosti.“ (16)

Informantka 6 tedy chodila do školy rodičům tlumočit. Na doplňující dotaz, zda jí tato situace nebyla nepříjemná, zda jí nevadilo tlumočit sama o sobě, odpověděla překvapivě:

„Nevadilo. Já zas jako mám ráda řešit věci napřímo, takže jsem naopak byla ráda, že jsem se to dozvěděla na rovinu, že nikdo nic nepřekroutil. Takže jsem to brala spíš jako pozitivně. A když pak jako bylo třeba něco potřeba, abych u toho nebyla právě, tak dostali rodiče ten dopis nebo nějakou zprávu. Ale ve finále mi jí stejně dali přečíst, ať si to jakoby projdu sama, protože to třeba bylo napsané ne pro ně srozumitelně, a vlastně jsem to ještě dovysvětlovala.“ (16)

Opačný přístup byl zvolen v případě Informantky 4, kde byla dána před osobními schůzkami za přítomnosti dítěte přednost naopak formě písemné:

„A potom ta paní učitelka. Musím říct, že i ona měla na mě hodně velký vliv, teď si to tak uvědomuju, že tím, jak ona byla chápavá a byla výborná, tak ona pochopila, že je vlastně nesmysl, abych chodila tlumočit prostě třídní schůzky svoje na sebe. Takže ona už pak od té doby, vlastně na konci první třídy mi psala vždycky do žákovské knížky hodnocení. Takže ona to dělala úplně bez problémů, jakože napsala hodnocení. A tím, že jsem měla dobrej prospěch, tak jediné negativum, co tam bylo, že jsem ukecaná ve třídě.“ (14)

Chápavost a přizpůsobivost učitele se obecně ukázala jako důležitý faktor ve vztahu mezi školou a rodiči, což pregnantně vyjádřila Informantka 7, která přístup své třídní učitelky velmi oceňuje:

„První, druhá třída, to bylo jako relativně v klidu. Ta třetí, čtvrtá, pátá, to už bylo obtížnější, ale na druhém stupni jsem měla úplně úžasnou paní třídní a ta naprosto chápala můj jakoby hendikep vůči ostatním, že to nemám tak jednoduchý. Takže s rodičema vycházela naprosto perfektně a dokázala jim ve všem vyjít vstříc, takže to bylo fakt skvělý.“ (I7)

V opačném případě, totiž v případě nezájmu učitele o žáka či o navázání patřičného kontaktu s rodiči, může docházet k problémům, které mohou zanechat na dítěti trvalé následky, jak popsala v pohnutém příběhu své sestry (pochopitelně taktéž dítěte CODA) Informantka 2:

„Ale ještě vám jenom chci říct takovej poznatek. Ale to jsem na to přišla teprve nedávno, že moje sestra, která je o těch osm let mladší, [...] že ona propadla v první třídě. Což, když to vezmu dnes, tak úplně... Já si nedovedu představit, že by dítě propadlo v první třídě. A nemyslím si, nemyslím si opravdu, sestra je taky inteligentní, že třeba nemá nějaký školy nebo tak, ale prostě, myslím si, že kdyby se jí v té škole tenkrát věnovali, tak že by absolutně propadnout nemohla. A jako poznatek mý sestry je ten, že opravdu ta paní učitelka, tak že ona byla pořád ta poslední. Že vůbec se jí nevěnovala, nic, a proto jí nechala teda propadnout. Což mně přišlo teď jako fakt tragický a tak smutný, že jsem si říkala, že tu... V té první třídě, to mně už bylo tenkrát třeba 14 let, že kdybych nějak víc byla do toho zainteresovaná nebo víc o tom věděla, tak že určitě si to asi nenechala líbit. Nebo prostě bych šla a řekla bych, že proč teda propadá. Určitě bych ji bránila.“ (I2)

Až na jedinou výjimku se tedy ukázalo, že si rodiče dokázali s nestandardní situací poradit a ve spolupráci s učiteli si nastavili taková pravidla, která vyhovovala v rámci možností všem zúčastněným. I přes vadu sluchu dokázali se školou komunikovat a o prospěchu svých dětí se různými formami náležitě informovat. Nikdo z informantů neměl ve škole zásadní problémy, byli naučeni to, že se o svou přípravu musí postarat především oni sami. Jak někteří z nich, do budoucího života je to velmi přínosná zkušenost.

4.5 Tematický okruh č. 5: Začlenění CODA do komunity Neslyšících

Následující okruh zkoumal začlenění CODA jedinců do kultury Neslyšících v časovém horizontu od dětství po dospělost. Bylo zjišťováno, zda byli participanti v dětství bráni rodiči na kulturní či jiné akce Neslyšících, jakým způsobem se do komunity Neslyšících začleňovali a zda si k ní vytvořili vazby.

Autorka vycházela z předpokladu, že jako CODA děti neměli informanti příliš na výběr a více či méně museli v rámci Neslyšící komunity existovat. Otázkou však bylo, jestli byly vytvořeny takové vazby, které by přetrvaly až do dospělosti. Účastníci výzkumu tedy dále popisovali, zda se s Neslyšícími nadále stýkají, zda užívají i v dospělosti český znakový jazyk, popřípadě jestli mají mezi Neslyšícími přátele a kontakt až do dnešních dnů.

Participanti byli nejprve tázáni, **jestli je rodiče brávali na nějaké kulturní či socializační akce, jestli to bylo do Neslyšícího kolektivu nebo mezi slyšící, popřípadě jak tyto akce vnímali a jak na ně vzpomínají.** Někteří akcentovali především sport či sportovní události a často se vyjadřovali v tom smyslu, že příležitostí bylo nemnoho:

„Rodiče chodili na sportovní akce. Tenkrát jsme chodili na fotbal, na Duklu, na Bohemku, chodili jsme prostě... Ono nebylo kam moc chodit. (Takže spíš ten sport?) Asi sport, no. Divadlo vůbec. Hudba taky vůbec. Nějaký jako výstavy jo, třeba do muzea jsme chodili. Do technickýho muzea.“ (I1)

„V té době to tak moc ani nebylo, že by se někam chodilo. Ale můj tatínek byl fotbalista, takže si vzpomínám, že jednou jsem s ním byla akorát na fotbale, ale jinak jsme takhle nikam moc nechodili. Nebo možná, možná potom tam jednou, tam v Královém Poli postavili bazén, takže s maminkou párkrát jsme byli na tom bazéně, a to je asi tak všechno z těch kulturních a sportovních nějak akcí.“ (I2)

„No, když jsem byla hodně malinká, tak brali, ale tím, že jsme na vesnici a nejbližší tady jakoby akce se pořádaly asi 35 kilometrů odtud, tak to pro ně bylo náročný.“ (I5)

Informant 3 se s rodiči vydával za Neslyšícími známými, ale ne příliš často:

„Čas od času mě rodiče, když jeli na návštěvu za nějakým jejich známým, Neslyšícím, tak nás vzali s sebou. Jelo se na vejlet. Ale jinak jsem se s Neslyšícíma moc

nesetkával.“ (I3)

Nicméně mu rodiče nebránili vyvíjet vlastní aktivitu a účastnit se kulturních akcí pro slyšící lidi, ačkoliv sami se jich aktivně neúčastnili:

„No, tak oni bylo dost pracovně vytížení, plus domácnost a zahrádka, tři děti. No, já si ani nevzpomínám. Spíš nás pouštěli na kulturní akce. Kino, divadlo. Těch hudebních akcí, těch moc nebylo, tehdy. A našim to ani moc neříkalo, pochopitelně, protože hudbu neslyšeli. Na hudbu jsme moc nechodili, ale kino a divadlo jo. Ale že by s námi chodili, to ne. Pouštěli nás.“ (I3)

Další dvě participantky uvádějí, že se účastnily především akcí pro Neslyšící:

„Mezi slyšící vůbec a mezi Neslyšící ano. Co v té době bylo. To znamená, já nevím, Den dětí, MDŽ, Mikuláš a takový ty věci, který byly. A vlastně pravidelně, každou středu mezi Neslyšící do klubu.“ (I4)

„No, pro slyšící určitě ne. To se k nim většinou ani nedostalo. První kino jsem zažila asi v sedmý třídě ve škole. A pro Neslyšící, no, ono těch kulturních akcí, jako co se týče kultury, moc nebylo. To byly spíš takový ty výlety, dovolené, ale že by tam byla nějaká kultura... Možná jednou za uherák mě vzali na nějakou výstavu.“ (I7)

Informantka 7 ještě s nadsázkou dodává konkrétní vzpomínku:

„A na Matějskou mě brali! To je jediný, co si pamatuju. A to mi bylo strašně nepříjemný, protože to jsme samozřejmě museli chodit v ten den, kdy to bylo pro ty zdravotně postižený, kdy to bylo zadarmo. Takže to byla taková ta chvíle, kdy jsem se styděla, že tam jsem.“ (I7)

Na doplňující otázku autorky, jestli chodila do klubu Neslyšících, odpověděla kladně:

„Chodili jsme, chodili jsme často. Pomalu každý týden, protože, když jsem byla menší, tak samozřejmě máma mě nechtěla nechávat samotnou doma, takže to jsme tam byly opravdu pečený vařený. To bylo minimálně jednou týdně.“ (I7)

Do klubu Neslyšících chodila taktéž Informantka 4, která si tamní aktivity velice pochvalovala a na otázku, zda do klubu dobře zapadla a líbilo se jí tam, odpověděla takto:

„Ano, úplně bez problémů. Já jenom doplním – já bych právě řekla, že mám pocit, že jsem to v tomhle měla lepší, že jsem zažívala ty Dny dětí a ty Mikuláše, takové ty organizované, co v té době bylo, dneska už toho moc není, i když možná, jestli chodíte do klubu Neslyšících, tak asi víte, že třeba se dělají ty Dny dětí a Mikuláš, maškarní plesy. A to v té době bylo, řekla bych jediná aktivita pro ty Neslyšící, protože co oni si zorganizovali, to měli. A myslím si, že já jsem na tom byla vůči těm svým spolužákům líp, že nejsem si vědoma, že by oni takhle někam chodili.“ (I4)

Podobné vzpomínky má i Informantka 6, především co se týče raného věku:

„Když jsem byla hodně malá, třeba do nějakých čtyř, pěti let, tak pamatuju různé besídky, s Neslyšícíma, právě, že jsme chodili do klubu Neslyšících. Takže jsme chodili hodně na nějaké besídky pro děti, aktivity pro děti. Tak to si vybavuju, když jsem byla malá, tak jsme chodili hodně do té Neslyšící komunity, na tu kulturu.“ (I6)

V pozdějším věku si již vytvořila vlastní sociální okruh, v čemž jí rodiče, podobně jako u Informanta 3, nebránili:

„A pak, když už jsem byla větší, tak už jsem fungovala mezi svejma kamarádama, to už jsme přestali chodit. A potom jsme chodili občas do kina. Ale jinak jsme nějak kulturně extra... Nebo nejsou zaměřené tak ani rodiče, takže nás takhle nějak nebrali do divadla, nebo že by nás posílali s babičkou.“ (I6)

Informantka 7 naopak vzpomíná, že soužití a socializace s Neslyšícími pro ni samovolně vyplynula z toho, kde se s rodiči nacházela:

„Hlavně já jsem měla docela i výhodu, protože u nás na sídlišti bydlí těch Neslyšících docela dost. Myslím si, že v tu dobu my jsme tady byly takových sedm rodin určitě a jenom v našem baráku jsme byly tři rodiny. Takže my jsme se i znali, stýkali, jedna paní dělala u nás ve školce. Takže vlastně ti Neslyšící tady byli docela dost a nikdo s tím nikdy neměl problém. Bylo to takový přirozený dost.“ (I7)

Autorka práce dále v rozhovorech zjišťovala, zda si informanti vytvořené vazby udrželi i v dospívání a dospělosti, popřípadě jak se tyto vazby projevovaly a projevují. Většina výpovědí svědčí o tendenci participantů Neslyšícím pomáhat, zjednodušovat jim život a různě jim asistovat, když to situace vyžaduje.

Informant 1 vypráví, jak v dospívání jezdil s maminkou po hradech a zámcích a při té příležitosti tlumočil svým Neslyšícím vrstevníkům, neboť bez jeho asistence by nebyli schopni pochopit prohlídku a výklad průvodce:

„A když jsem tam jezdil jako kluk, tak jsem i překládal, právě. Protože tenkrát nebyli tlumočníci. Dneska si to zaplatěj a jezdí s nima tlumočník. [...] Mě tam šoupli do autobusu a já jsem pak překládal všechny ty... Znam všechny zámky tady po republice, úplně perfektně. (A bavilo vás to?) Jo, bavilo. Musím říct, že jo. Protože oni tam jezdily ty děti těch Neslyšících, který byly stejně starý, takže já jsem přes den tlumočil, překládal, a večer jsme chodili tajně do hospody, tak to bylo docela skvělý. Oni milovali lumpárny a ještě měli k tomu parťáka, který jim jako to všechno přetlumočil, takže to prostě bylo skvělý. Takže oni mě měli rádi. A já je taky, teda.“ (I1)

Tento participant si tlumočení Neslyšícím oblíbil a své zkušenosti využíval i nadále, když posunul své tlumočení na profesionálnější úroveň (ačkoliv se v dospělosti vydal na jinou profesní dráhu):

„Když mi bylo patnáct, nebo těsně před revolucí, nebo když mi bylo 14-15, tak vím, že hledali do Televizního klubu Neslyšících nějaký lidi, nový mladý tlumočníky, někoho, kdo by s nima spolupracoval. Tak já jsem tam... mě oslovili a já jsem tam začal tlumočit, v televizi. Pak jsem dělal tlumočnicka v takovým tom okýnku [...] a vlastně jsem měl licenci tlumočit, druhého stupně. První stupeň jsem nedostal, protože jsem nemohl u soudu bejt, protože mi nebylo 18. Ale jinak jsem k tomu měl oficiální průkazku, že jsem tlumočil.“ (I1)

Vztah k překládání i pro jiné lidi, než byli její Neslyšící rodiče, měla a má i Informantka 6, byť zatím pouze na neoficiální úrovni. V oblasti svého zájmu, což je především sport, často své interpretační schopnosti využívá k pomoci Neslyšícím sportovcům:

„A když je třeba potřeba tlumočit na nějaký sportovní aktivitě nebo i na nějakých sportovních hrách Neslyšících, hlavně kolem toho sportu se točím, jakoby, mezi těma lidma, tak tlumočím dobrovolně i jako teďka aktivně. [...] Ne jako profesi, ale když je potřeba, tak v tom kruhu mě znají a ozvou se. (Takže třeba do toho klubu Neslyšících, tam úplně nechodíte?) Ne, ne, ne, tam nechodím.“ (I6)

Do klubu Neslyšících naopak často chodí Informantka 2, která Neslyšícím pomáhá

jak tlumočením, tak i v nejrůznějších praktických záležitostech:

„Ale je fakt, že zase, a což mě teda baví, že já když přijdu do toho klubu, tak tam jsou problémy. Ten potřebuje vyřídit to, ten má nějaký problém s telefonem. Takže prostě já sbírám takový ty věci, co lidi potřebují, a snažím se jim pomoci. Zase to je taková ta moje jakoby tlumočnická práce, no. A jsem tam právě mezi mladejma i starejma, takže to mně vyhovuje.“ (I2)

Alespoň sporadický kontakt s Neslyšícími až do současnosti pak můžeme pozorovat i v dalších výpovědích:

„Občas na nějaký akce zajedeme, taky třeba, ted' byl nedávno na podzim Mikuláš, to jezdíme pravidelně, MDŽ a tak dále.“ (I3)

„Jednou za čas, ted'ka jsem byl na nějakým plese, tak jsem si tam zašel, protože jsem chtěl vidět ty starý kamarády. Já nemám čas, no, jinak bych tam šel. Kdybych měl čas, tak bych rád s nima šel, protože oni jestli se opijou, tak je s nima strašná legrace.“ (I1)

Na závěr tohoto segmentu byli účastníci vyzváni, aby se vyjádřili k tomu, **zda do dnešního dne cítí ke komunitě Neslyšících příslušnost, popřípadě jestli mají z řad Neslyšících přátele**. Jedinou negativní odpověď poskytla Informantka 7:

„Ne, ne. Co jsem vyrostla a vlastně od té puberty, tak už ne.“ (A máte Neslyšící přátele?) „Vyloženě přátele, že bych se s nima stýkala, to určitě ne. Nicméně na Facebooku, hlavně těch z dětství, mám, myslím si, že třeba pět, deset. Jsou tam i nějakí mámini přátelé, se kterými si občas píšu.“ (I7)

Všichni ostatní pak odpovídali na stejný dotaz kladně:

„To určitě. (A máte mezi Neslyšícími přátele, se kterými byste se setkávala?) Určitě. Jo. Já tím, že jsem s tím vyrůstala s tím znakovým jazykem, tak to pro mě nebylo cizí prostředí, já jsem se tam cítila jako doma.“ (I4)

„To jo, to jo. Protože je znám z dětství. Některý ty lidi. (A máš stále mezi Neslyšícími přátele?) Mám kamarádku, jednu, která je nedoslýchavá, a taky s ní jsem v kontaktu, no.“ (I5)

„Určitě, určitě.“ (I1)

„Cítím, velikou. Velikou. A můžu vám říct, že i od nich cítím... Já jim posílám to moje srdíčko a oni ho posílají mně. A opravdu, já vám řeknu, že... Já říkám, že až nebudu moct to dělat [pomáhat Neslyšícím], tak že umřu. Já to fakt tak mám hluboce zakořeněný.“ (I2)

Dojemný výrok Informantky 2 svědčí o tom, že celý život aktivně tlumočila a pomáhala Neslyšícím i ve svém volném čase. S mnoha rodinami Neslyšících navázala, jak sama říká, „krásná přátelství“. Někdy byla pomoc Neslyšícím i velmi časově a psychicky náročná, o čemž vypovídá další její intimní výpověď:

„Já ten znakový jazyk používám vlastně od malička, výjimkou bylo teda časový období, kdy jsem se vdala a měla děti, po tu dobu jsem si řekla, že jako nechci, protože Neslyšící mají takovou vadu, že když přijdou k vám nebo chtějí něco po vás, tak oni jsou strašně neodbytní, někteří. A já jsem právě nechtěla, abych se tím vynervovala, s dětmi. Protože dokonce jednou se nám to stalo, i když už jsem děti měla, i manžel byl doma, a prostě oni se neměli absolutně k odchodu a bylo poledne.“ (I2)

Skupinu uzavírá výrok Informanta 3, který se v rámci odpovědi na otázku, zda cítí ke komunitě Neslyšících příslušnost, rozhodl tuto komunitu zároveň i charakterizovat:

„Jo, to jo, Jsou mně velmi sympatičtí, z 95 %. Ale těch pět procent se najde i v normální společnosti, slyšící. Jsou lidi, který zkrátka... jenom slyším to jméno, tak rostu. Ale těch je skutečně jenom pět procent. (Takže se dá říct, že i máte Neslyšící přátele?) Jo, to víte, že jo. Oni občas taky někteří dojíždějí k nám, na návštěvu, takže známe se s nimi a nemám s nimi žádný problém. Opakuju, jsou mi velmi sympatičtí. Ještě, jestli můžu, jsou to milí, obětaví a ctnostní lidé.“ (I3)

Je zcela logické, že většina CODA dětí bude s komunitou Neslyšících velmi úzce propojena. Všichni informanti se o komunitě vyjadřovali převážně v dobrém, byla (pro některé dodnes je) důležitou součástí života. Vzhledem k faktu, že dříve nebyly technologie na tak vyspělé úrovni, zažívali Neslyšící spoustu akcí, kde se osobně setkávali. Na tato setkání informanti vzpomínají převážně rádi, mají díky tomu velké množství zážitků, které, jak sami tvrdí, dnešní CODA děti již zažít nemusejí.

4.6 Tematický okruh č. 6: Subjektivní, normativní pohled na vývoj CODA jedince

Šestý tematický okruh se svou povahou liší od pěti předchozích, které, ač nepochybně ovlivněny subjektivním vnímáním participantů, byly zaměřeny především na jejich zkušenosti, zážitky a fakta ze života mezi kulturou Neslyšících a kulturou majoritní společnosti.

Poslední segment je cíleně zaměřen na subjektivní vnímání tohoto střetu kultur samotnými informanty a na to, jak se oni sami cítí být svou specifickou bilingvní a bilingvní pozicí coby slyšící děti Neslyšících rodičů ovlivněni. Dle názoru autorky práce je jejich pohled na celou problematiku unikátní, protože mají informace ze světa Neslyšících takřkajíc „z první ruky“, aniž by však sami sluchovou vadou trpěli.

Autorka nejprve směřovala rozhovor na subjektivní pocit participantů ohledně jejich dětství. Poté byli informanti vyzváni, aby formulovali radu či vzkaz jak pro Neslyšící rodiče slyšících dětí, tak i pro ostatní CODA děti ohledně toho, jak si se situací nejlépe poradit, na co se soustředit a čeho se případně vyvarovat.

Na velice široce pojatou otázku, **jak se cítí být svým „CODA dětstvím“ pozitivně či negativně ovlivněni**, mohli informanti odpovídat podle toho, co je jako první napadlo. A odpovědi byly rozmanité. Vyjádření na téma, co jim jejich dětství dalo, často akcentovala zvýšené sociální citění a empatii:

„Že v určitých aspektech, samozřejmě, mám strašně blízko k těm menšinám, k těm postiženejm, takže mi nedělá problém komunikovat s jakýmkoliv postiženým člověkem, a myslím si, že mi to třeba dalo, že mám schopnost, takovou empatii, že s těma lidma se nějak domluvit.“ (I1)

„Normál. Normál. To, že rodiče měli sluchovou vadu, mně nic nevzalo, ale dalo, teď mě to napadlo. To jste mě znavigovala, trochu. Dalo mně to to, že tydle lidi, nejen tydle lidi, ale vůbec postižení, jakoukoliv vadou, vnímám trochu jinak, citověji, lidštěji, abych tak řekl. Kdo se s tím nasetkal, tak neví, zkrátka.“ (I3)

„Tak určitě mi to dalo, asi, nějaký takový to sociální citění. To, určitě.“ (I2)

„A v takových těch běžnejch věcech... No, třeba když někomu říkáte ‚S dovolením,‘

nebo ‚Pozor!‘ a on nereaguje, tak si hned neřeknu ‚Je to blbec,‘ nebo ‚Ignoruje mě,‘ ale řeknu si ‚Třeba mě neslyší,‘ což si myslím, že taky slyšícího člověka nenapadne. Kór když je třeba negativně naladěnej, že jako ‚Sakra, tak proč mi ten člověk neuhne,‘ nebo ‚Proč nic nedělá, když tady na něj hulákám?‘“ (I6)

„Co se týče pozitivně, tak určitě to, že jsem, dalo by se říct, docela dost empatická. Dokážu se hodně vcítit do jiných lidí, co prožívají, hodně často mi jich bývá líto, snažím se pomáhat, to je možná občas to negativní (smích). [...] Což já zrovna vidím u manželovy rodiny, že jsou všichni strašně negativní a že jsou strašně takový ‚Starejte se všichni sami o sebe, já se o vás taky nestarám‘.“ (I7)

Dvě informantky uvedly, že byl ovlivněn také jejich způsob komunikace a přemýšlení o ní:

„Asi víc přemýšlím nad tou vizuální stránkou, obecně. Aby člověk mluvil srozumitelně, tak spíš takovýhle jako věci. [...] My jsme si zařizovali byt, tak jsem automaticky věděla, že musíme mít mikrofon s obrazovkou. Mě takovýhle věci napadly, aby třeba, nevím, budou tady moji rodiče s námi, nebo budou hlídat, nebo něco, tak aby viděli, kdo zvoní.“ (I6)

„Jo, hodně gestikuluju. A to hodně lidem přijde divný. A možná mimika, že hodně používám mimiku. A ta neverbální komunikace, že je jakoby výš. Jako lepší.“ (I5)

Informantka 6 viděla přínos svého dětství především v samostatnosti:

„Tak pozitivně určitě v tom, že jsem se dostala ke spoustě informací jako mnohem dřív, už jako dítě, mohla jsem o nich dřív přemýšlet. Že se třeba nebojím řešit věci s lidma, protože už jsem to zažívala dřív. Tak to je určitě pozitivní, že člověk je víc zodpovědný a má možnost nějak rozhodovat, takže to určitě.“ (I6)

Téma samostatnosti se objevilo i v následujícím výroku, který je první z řady vyjádření informantů na téma, co jim jejich dětství naopak vzalo:

„Tak možná takovou tu bezstarostnost toho, co vlastně mají ty ostatní děti. [...] Ale na druhou stranu, jak jsem říkala, bylo pro mě pozitivní to, že jsem byla samostatná, hodně věcí jsem věděla už, když jsem vycházela z té deváté třídy. Takže já si myslím, že tak padesát na padesát.“ (I4)

„No, tak hodně mi to vzalo, ta šikana těch sousedů, který se mi posmívali za to, že jako mám ty neslyšící rodiče. A co mi to dalo? No já, když jsem byla malá, tak jsem to ani moc nevnímala, že mám nějaký divný jiný rodiče. Já jsem měla hezký dětství.“ (15)

„Já jsem třeba, podle mě anti- analfabet, co se týče hudby. To je pro mě úplně jako... Mně to chybí, protože, myslím si, že mám rytmus, kupodivu, cejtím rytmus, ale zase vůbec neznám kapely, muziku, ale jako zajímá mě to. Takže to se snažím nějak dohnat, ale moc to nejde (smích).“ (11)

„A co jako pořád dodneška pociťuju, že mám nízký sebevědomí. Opravdu hrozně nízký. A nemůžu se z toho pořád nějak tak jako dostat, jo. I třeba v práci, kolegové, tam se cítím strašně fajn, ale v určitých oblastech mám jako fakt pocit strašného... nízkého sebevědomí.“ (12)

„A negativně hlavně asi právě třeba hlavně to telefonování. To zanechalo opravdu... Nevím, jestli tohle, ale prostě nerada telefonuju. Fakt mi to je nepříjemný. A myslím si, že to je kvůli tomu, že už jsem prostě jako malá musela něco někde řešit, někoho přesvědčovat, že jo, teď je vám pět, a teď vám třeba nevěřej, a teď je to na vás všechno rychlý. No, tak to si myslím, že mě negativně ovlivnilo.“ (16)

„A hodně jsem třeba trpěl, tím, že... Že jo, samozřejmě když se ty děti kamarádí, ti spolužáci, tak se musí navštěvovat i ti rodiče, samozřejmě. Logicky. Jako to je dneska. Rodiče se navštěvují, tím pádem i ti spolužáci ze školy jezdí na chalupy a jezděj se navštěvovat. To já jsem vůbec neměl, tohle. To šlo mimo mě a trošku mě to bolí. [...] S tím jsem si tehdy i poplakal vřdycky. Jsem si poplakal v posteli a říkal jsem si ‚Proč zrovna já? Proč zrovna já tohle musím mít zapotřebí? Proč zrovna já?‘ To se stalo několikrát.“ (11)

Výše uvedená vyjádření hovoří sama za sebe a autorka této práce se je rozhodla ponechat, vědoma si jejich intimní povahy, bez komentáře.

Na závěr každého rozhovoru byl CODA účastník vyzván, aby uvedl jakoukoliv radu, vzkaz či doporučení Neslyšícím rodičům slyšících dětí ohledně do té doby probíraných témat. Některé odpovědi vycházely z konkrétních zkušeností účastníků, když navazovaly na jejich předchozí výroky, jiné měly obecnější povahu. Někteří informanti pak své teze doplnili o konkrétní příklady ze svého života, na kterých demonstrovali jednání rodičů, které jim v dětství působilo potíže a rozhodně jej nedoporučují.

Informantka 5 akcentovala nutnost rozvoje komunikačních schopností v rámci znakového jazyka, čehož se jí samotné dostávalo v dětství nedostatečně:

„No asi aby víc znakovali s těma dětma, nebáli se toho, že se nenaučí mluvit. Aby podporovali ten znakový jazyk v těch dětech a aby je nenutili tlumočit všechno dál.“ (I5)

Informant 3 naopak hovořil o nutnosti vodit děti již v batolecím věku do slyšícího kolektivu. Tento výrok je ve shodě s předchozím, akcentuje však opačnou stránku jazykového rozvoje, tj. mluvenou řeč:

„Vodit je, ty děti, co nejvíc, pokud to půjde, do slyšícího kolektivu. Na dětský hřiště, já nevím, na sportoviště, do tělocvičen, do bazénu nebo... Ale ony zase na druhou stranu tyto děti chodí do školky, většinou. A pak do školy. Čili tam si ty řeči užijou dost. Ale spíš vyhledávat pro ty malinký děti skutečně slyšící společnost. Slyšící batolata. A nechat je batolit, ať se batolej společně, jo. Protože to batole slyší zvuky toho druhýho, slyšícího batolete, a už zpozorní: ‚To doma neznám. Toto neznám. Co to je?‘“ (I3)

Další dva výroky apelují na rodiče, aby svým slyšícím dětem poskytli dostatek prostoru pro získání vlastních vjemů i přes to, že se jedná o poznatky, kterým oni sami nerozumějí (a na základě své sluchové vady často ani nemohou):

„Já jsem třeba od malička toužila zpívat a maminka mi na to řekla ‚Já bych tě nemohla kontrolovat, tak nemůžeš chodit na zpěv‘. A tím to bylo vyřešený, tečka. Dál se se mnou o tom nebavila. Prostě, ona mě nemůže hlídat, jestli to dělám správně, tak prostě zpívat nebudu. Takže opravdu, neshazovat ve své rodině to, že to dítě slyší. Protože to dítě potřebuje ty vjemy.“ (I7)

„Neříkám, že jsou [Neslyšící] materialisti, to bych jim křivdil, to nejsou. Ale strašně rychle, dobře rozumí materiálním věcem. To je jednoduchý vysvětlit. Ale vysvětlit abstraktní věci je strašně složitý... Vysvětlíte, co je láska, protože to cejtěj, s tím se potkaj v životě. Pochopí, co je to bejt jakoby svobodomyšlněj. Ale už je potom složitý jim vysvětlit, prostě, co to znamená bejt nad věci, třeba. Bejt vnímavěj, tolerantní, empatickej. To jsou věci, který se strašně těžko vysvětlujou. Protože už to jako vysvětlit mechanicky, logisticky [nelze]. Za druhý, i to člověk musí nějakým způsobem prožít, jo. Takže kdybych jim řekl ‚Dejte svému dítěti svobodu v dětství‘.“ (I1)

Informantka 4 se ve své odpovědi zaměřila především na otázku dětského

tlumočení a to, aby se děti nedostávaly do nepříjemných či přímo pro ně nevhodných situací:

„Tak se nikdy nevyhnete tomu, že tomu dítěti řeknete ‚Prosím tě, co kdo říká‘. Protože jste ve společnosti slyšících a samozřejmě nejste zavřeni doma. To znamená, stejně ty děti, tak jako tak, svým způsobem trošku fungují jako tlumočník. Ale samozřejmě určitě bych nedoporučovala třeba lékaře, úřad. [...] Takový ty instituce, bych řekla. To si myslím, že pro ty děti opravdu není.“ (I4)

Svůj výrok doplňuje ještě o poznámku ohledně tlumočení ve škole:

„Jako dítě by nemělo tlumočit, co o něm učitelka vykládá rodičům, to je logický.“ (I4)

Z jiného pohledu se na tlumočení zaměřuje následující výrok Informanta 1, který na příkladu se svou maminkou demonstruje, že tlumočení pro Neslyšícího ve slyšícím kolektivu může snadno celou situaci převrátit. Těmi, kdo nerozumí, se mohou stát naopak slyšící, pakliže Neslyšící vyžaduje veškerou pozornost interpretujícího a nedá mu prostor tlumočit i pro ně:

„Nebo taková klasická situace je, že sedíme v hospodě, rodina, třeba z manželčiny strany, a povídáme si. A maminka chce, abych jí všechno přeložil, co si povídají. Tak všechno překládám, co si povídají. Pak začne máma si povídat se mnou, tak já překládám ostatním, a to máma řekne: ‚To už jim nepřekládej.‘ Já říkám: ‚Proč? Tak jako, ty chceš taky vědět, co říkají, tak oni chtějí taky vědět, co si povídáme.‘ ‚Ne, ne, to jim neříkej, to nemusejí vědět.‘ Říkám: ‚Proč?‘ A nepochopí to, nepochopí, prostě, že je to nefér.“ (I1)

Nadměrné vyžadování pozornosti ze strany dětí popisuje Informantka 7 ještě na jiném konkrétním příkladu z vlastní zkušenosti:

„Naše maminka má oblíbenou takovou větu, kterou nám vlastně všem předhazuje. A to je ‚Ty máš výhodu, ty slyšíš, ty na to nemusíš koukat, tobě to stačí poslouchat‘. A ono, když to slyšíte celej život, tak vlastně zaprvý to začne člověka strašně srát, s prominutím, ale opravdu srát. Já vím, že oni za to nemůžou, že jsou Neslyšící, ale to neznamená, že ona bude hnusná kvůli tomu na mě.“ (I7)

Svou emotivní výpověď pak ještě doplňuje o poznámku, ze které vyplývá, že výše

zmíněné jednání považuje za velice rozšířený fenomén:

„A tohle je zrovna věc, která se hodně opakuje. Má jí spousta těch mých vrstevníků, nebo respektive já jsem pomalu nejmladší. Ale spousta těch starších to tak prostě má. Že jim rodiče říkali ‚Ty na to koukat nemusíš, tobě to stačí poslouchat‘. Ale ono to kolikrát tak prostě není, co si budeme povídat, že člověk kolikrát potřebuje i ten obrazový vjem.“ (I7)

S výše zmíněným koresponduje další zkušenost, o kterou se podělil Informant 1. Ta demonstruje, jak je dětem nepříjemné, když je Neslyšící rodič připraví o vizuální kontakt se sebou samým, čímž prakticky znemožní veškerou komunikaci:

„Když mě máma chtěla naštvat, tak vždycky, když jsme se třeba hádali, tak se otočila zády, a to jsem myslel, že vylitnu z kůže. To prostě... To litaly doma hořčice, kečupy po bytě, že jsme dupali, že jo, blikali světlama, a prostě dělala, že neslyší (sic!). [...] Ale tohle vím, že to vždycky dělala schválně, jo. Že se vždycky otočila.“ (I1)

Další tři výpovědi ukazují, že je potomkům nepříjemné i to, když jejich Neslyšící rodiče využívají své sluchové vady jako výchovného argumentu či pro to, aby prosadili svůj názor a své potřeby:

„To dotedka, občas, když se stane, tak mně přijde hrozný, když třeba nesouhlasím s nějakým názorem, nebo když jsem byla dítě, a nemyslím jenom pubertu, obecně, když jsem nesouhlasila, tak-, anebo jsem nechtěla poslechnout, tak jsem nesnášela, vyloženě nesnášela argument, ‚Myslíš si, že když neslyšíme, tak že jsme jako blbí?‘ Jako že jim třeba, že... Nikdy jsem si z nich nedělala jako blbečky, nebo jsem jim třeba... Prostě jsem jim nevěřila, protože jsem si to myslela. Ten názor jsem neakceptovala. Takže tady tu větu bych fakt jako doporučovala odstranit. Argument ‚Myslíš si, že když neslyším, že tě neumím vychovávat, nebo že nemám pravdu, nebo že mě nebudeš poslouchat?‘, tak to bych asi, aby si hlídali a nepoužívali to. Protože mě to vždycky mrzelo a přišlo mi to úplně jako nepochopitelná reakce.“ (I6)

„Moje máma má takovou specialitu, že ta vždycky, prostě, když něco chce, tak vždycky řekne: ‚To musíš udělat, protože jsem neslyšící.‘ Já říkám: ‚To nemusím udělat. Já to dělám proto, že to dělám dobrovolně. Protože chci to dělat. Ne, že to musím.‘ A to oni říkají často, že prostě... Moje máma vždycky říkala: ‚To musíš udělat, protože já neslyším a ty jsi můj syn. To je tvoje povinnost.‘ No, a já jsem říkal: ‚To tak není.‘“ (I1)

„A maminka zase celej život má takový to ‚Já jsem Neslyšící a všichni mě litujte‘. Je prostě z týhle generace, kdy vyžaduje nějakou lítost, a když není po jejím, tak se vzteká jak opravdu malý dítě. Takže to jako zažívám dnes a denně. Ale když je v té komunitě, tak to není tak. Tím, že ona je potom ve svém prostředí, tak to není tak hrozný.“ (I7)

Ryze praktickou radu ohledně toho, jak své dítě uchránit přílišné psychické a emoční zátěže, poskytuje Informant 1:

„Spíš bych řekl: ‚Udělejte si...rozhodně nemějte jedináčka.‘ Jestli budou mít ty Neslyšící rodiče jedno dítě, tak ho to stoprocentně poznamená. Stopro. To jsem si naprosto jistej, protože to dítě to nedá. V dnešní době trošku jo, ale to...to je taková nálož, takových jako...tolik věcí. Prostě dvě tři děti, rozložit to mezi ně, nějakým způsobem, střídat prostě.“ (I1)

Na svůj výrok navazuje další radou, ačkoliv si je z důvodu vlastní zodpovědnosti vědom její limitované aplikovatelnosti:

„A hned vzápětí bych jim řekl, ‚Dejte svým dětem svobodu, až budou mít svoje rodiny.‘ To ale nejde, protože vás potřebují.“ (I1)

Poslední tři výroky naznačují, že dle názoru participantů se situace Neslyšících rodičů postupně zlepšuje co do přístupu, informovanosti či technologického zázemí:

„Jestliže má to dítě nějakou tužbu, co se týče třeba hudby nebo čehokoliv, podporovat to. Já vím, že teď ti mladí rodiče určitě to dělají, ale tehdy to prostě nebylo.“ (I7)

„Ale snažím se třeba ty televizní kluby Neslyšících sledovat a tam třeba taky kolikrát vidím, teda, ty Neslyšící rodiče, ale řekla bych, že ti už jsou dneska zase v těch znalostech nebo v těch informacích trošku jakoby dál.“ (I2)

„Dneska už je to jednodušší, dneska už jsou tlumočníci v televizi, jsou titulky, jsou telefony se Skypem, s Facetimem, videohovory, takže je to všechno jednodušší. Tenkrát prostě to bylo jiný.“ (I1)

Na úplný závěr každého rozhovoru **účastníci formulovali rady a doporučení, směřovaná lidem ve stejné situaci, jakou si prošli oni sami, totiž slyšícím dětem Neslyšících rodičů.** Zazněla všeobecná slova podpory a myšlenka, že si děti se svou

situací dozajista poradí:

„Aby se nebáli, že jsou v tom sami. Že je spousta lidí, který to mají stejně.“ (I5)

„Nemůžu jako dát radu ‚Držte se komunity, nedržte se komunity‘. Já si myslím, že tohle si musí asi každý srovnat sám v sobě, nějaký ten postoj vůči tomu, k těm Neslyšícím, k té kultuře a k té komunitě jako takové.“ (I4)

Další dva výroky apelují na CODA děti v tom smyslu, aby na své situaci hledaly především pozitivní aspekty:

„Já si myslím, že to musí brát tak, jak to je. Jinak není... Prostě musejí to tak brát. A říct si prostě, ‚Tak to je‘. A tak jako si člověk... Je potřeba najít na jinejch věcech, který ho trápěj, nejenom to, že je prostě dítě Neslyšících rodičů, tak na tom najít vždycky něco pozitivního. Ale to myslím obecně v životě.“ (I1)

„No, spíš jako ať to berou jako příležitost, výzvu a výhodu, že mají něco takovýhleho jinýho.“ (I6)

Tři výroky akcentují hlavně to, že by se CODA děti neměly za své rodiče stydět:

„Já si myslím, že by se neměli stydět.“ (I4)

„Těm dětem CODA si myslím, že určitě, aby se nestyděly za svoje rodiče.“ (I2)

„Určitě to, že se nemají stydět za rodiče. Není to potřeba, protože rodiče vás budou milovat vždycky takové, jací jste, a ty malý děti si to jednou uvědomí, že ti Neslyšící jsou vlastně skvělí. Jsou to úžasný bytosti, který vám dokážou dát hrozně moc.“ (I7)

Velice pregnantně se na pak závěr vyjádřil Informant 3:

„Braňte, chraňte, opatrujte své rodiče a velmi si jich važte. Pomáhejte jim, jak to jen půjde. Všimněte si jich, starejte se o ně. Pokud to bude ve vašich silách.“ (I3)

4.7 Diskuse a doporučení

V této části práce autorka shrnuje dosavadní poznatky z jednotlivých tematických segmentů a z jejich interpretace. Vzápětí k pěti z nich uvádí vlastní doporučení, která jsou

primárně adresována Neslyšícím rodičům slyšících dětí.

Cílem tematického okruhu č. 1 **Rozvoj jazykových kompetencí v rámci znakového jazyka a mluvené češtiny** bylo zjistit, jakým způsobem se u informantů vyvíjela mluvená řeč, zda měli s jejím vývojem problémy, zda a v jaké míře používají český znakový jazyk a jestli jej považují za svůj jazyk mateřský.

Žádný z informantů neměl s vývojem řeči větší problémy. Mluvit se naučili díky rodičům, širší rodině či vlivu slyšícího okolí. Nikdo nezaznamenal, že by pro něj bylo osvojování mluvené řeči abnormálně obtížné. Český znakový jazyk většina informantů považuje za svůj mateřský jazyk a většina z nich jej také aktivně (ať už příležitostně nebo profesně) používá dodnes.

Doporučení: Autorka by Neslyšícím rodičům doporučila, pokud oni sami považují za svůj mateřský jazyk český znakový jazyk, aby své dítě v tomto jazyce naučili také komunikovat. Výpovědi informantů dokazují, že není třeba se obávat, že by se u dítěte mluvená řeč patřičně nerozvinula, bude-li mít dostatek podnětů od slyšícího okolí. Pro dítě může být v dospělosti výhodou, že je bilingvní, a může se samo rozhodnout, jak s druhým jazykem naloží, zda a jak jej bude používat.

Cílem tematického okruhu č. 2 **Zkušenosti s případnou tlumočnickou rolí** bylo určit, zda osoby CODA v dětství rodičům tlumočily, popřípadě za jakých okolností k tomu docházelo, jak se při tom cítily. Informanti uváděli konkrétní situace, na které si vzpomněli a které byly pro jejich dětství typické.

Každý z informantů se s tlumočením pro své rodiče setkal. Někteří tlumočili více než jiní, ovšem nějaká konkrétní situace utkvěla v hlavě každému. Žádnému z informantů tlumočení vyloženě nevadilo, i když byly situace, v nichž jim bylo tlumočení nepříjemné; nechtěli ale rodičům odepřít poslušnost a nechat je bez pomoci. Za zmínku stojí fakt, že mnoho informantů v rozhovorech poukázalo na rozdíl dřívější doby a současnosti s tím, že dnes je již lepší dostupnost jak online služeb pro Neslyšící, tak tlumočnicků či dalších komunikačních prostředků. Je tedy možné, že dnešní CODA děti již tyto situace v takové míře nezažívají.

Doporučení: Každý rodič by měl velmi dobře zvážit, jaká situace je pro dítě k tlumočení vhodná a jaká nikoliv. Není dobré dítě zatěžovat přílišnou zodpovědností, podpořenou ještě tím, že dítě kolikrát ani nemusí konkrétní situaci správně porozumět. Podobně je tomu například u třídních schůzek, o kterých se informanti také zmiňovali. Rodiče s pedagogy by měli hledat vhodnou formu vzájemné komunikace a vyhnout se tomu, aby sdělení tlumočil sám žák. Také není dobré dítě k tlumočení nutit příliš často a po dlouhou dobu, byť by byl předmět tlumočení nenáročný. Takové tlumočení může v dítěti vzbudit nelibost či přímo odpor vůči znakovému jazyku.

Cílem tematického okruhu č. 3 **Sociální aspekt situace CODA dítěte v majoritní společnosti** bylo zjistit, jak se dítě CODA včleňovalo do slyšící společnosti a jak jej majoritní společnost přijala. Akcentováno je téma šikany ze strany slyšícího okolí a téma nelibosti k veřejnému používání znakového jazyka. Bylo také zjišťováno, zda si informanti vybaví moment, kdy si poprvé uvědomili sluchovou vadu rodičů.

Část informantů se s šikanou ze strany slyšících dětí, ale i dospělých, setkala. Jednalo se o různé pošklebky, narážky, napodobování. Co se týče šikany ze strany spolužáků, čím byli informanti starší, tím posměchu ubývalo. Na nikoho z participantů tento jev neměl významnější vliv a dnes už se tím netrápí. Používání českého znakového jazyka na veřejnosti nedělalo nikomu z nich problém, brali jej jako přirozený způsob komunikace s rodiči. Většině informantů také v paměti neutkvěl žádný konkrétní moment, kdy by si výrazněji uvědomili odlišnost rodičů od slyšícího okolí.

Doporučení: Zde autorka apeluje především na pedagogické pracovníky, protože s největším výskytem šikany se setkáváme právě na školách. Je opravdu důležité spolužáky CODA dětí s danou situací seznámit a vysvětlit ji takovým způsobem, aby ji byli schopni náležitě zpracovat. Obdobné doporučení platí také pro Neslyšící rodiče. Celou situaci je nutno dítěti vysvětlit tak, aby ji bylo schopno přijmout a pochopilo všechny okolnosti.

Cílem tematického okruhu č. 4 **Rodina, škola a výchovné působení různých**

aktérů bylo popsat vliv bližší či širší rodiny nebo jiného okolí na vývoj dítěte CODA. Zdali tito aktéři sehráli roli v rámci výchovy, vzdělávání a formování osobnosti.

Někteří z informantů hovořili o vlivu prarodičů, ovšem v míře příliš se nelišící od vlivu, který mají prarodiče na děti slyšících rodičů. Šlo především o trávení volného času s vnoučaty, do výchovy neměli prarodiče přílišnou tendenci ani důvod zasahovat. Stejně tak tomu bylo i u jiných příbuzných. Byli důležitou součástí při osvojování mluveného jazyka, avšak nikterak zásadně roli rodičů nepřebírali. Dalšími lidmi, kteří sehráli roli pro vývoj osobnosti, byli přátelé a spolužáci dětí CODA. Většina informantů uvedla, že ačkoli často neměli nikoho, kdo by jim byl nápomocen v rámci vzdělávání, nebyl to pro ně problém. Školu zvládali i bez pomoci rodičů velmi dobře. Byl samozřejmě zmíněn též vliv komunity Neslyšících, ve které se někteří participanti pohybovali často a která k dětství CODA jedinců neodmyslitelně patřila.

Doporučení: Dle názoru autorky není třeba svěřovat výchovu CODA dítěte někomu ze slyšící společnosti jen z důvodu sluchové vady rodičů. Jak již bylo zmíněno výše, dítě bude dříve nebo později v kontaktu se slyšící společností, ať už to bude širší rodina či například mateřská škola. Není třeba se tedy přehnaně strachovat o jeho přirozený vývoj z hlediska jazykového či sociálního.

Cílem tematického okruhu č. 5 **Začlenění CODA do komunity Neslyšících** bylo prozkoumat, jak se informanti do komunity Neslyšících začlenili, jak se v rámci komunity cítili, mají-li dodnes Neslyšící přátele a zda k této komunitě cítí příslušnost. Dále bylo zkoumáno, zda byli v dětství bráni na kulturní akce, ať už pro Neslyšící nebo slyšící společnost.

Většina informantů uvedla, že v této komunitě prakticky vyrostla a má k ní velmi kladný vztah. Téměř všichni informanti mají dodnes mezi Neslyšícími přátele, se kterými v rámci možností vazby udržují. Až na jednu výjimku všichni uvedli, že ke komunitě Neslyšících cítí příslušnost. Z rozhovorů vyplynulo, že komunita Neslyšících je pro mnoho informantů dodnes opravdu neodmyslitelnou součástí života. Kulturních akcí se většina informantů se svými rodiči účastnila, především akcí pro Neslyšící, ačkoli, jak sami přiznali, vyloženě kulturních akcí Neslyšících bylo nemnoho. Kulturních akcí pro slyšící společnost se většina informantů s rodiči příliš neúčastnila. Z rozhovorů také vyplynulo, že

ne vždy rodiče vyslyšeli přání dítěte věnovat se zájmům z oblasti kultury slyšících, například ohledně hudby.

Doporučení: Autorka se domnívá, že dnes je již akcí pro Neslyšící více, než jich bylo dříve. Neslyšícím jsou tlumočena divadelní představení, exkurze do muzeí, příležitostně koncerty apod. Pro děti mohou být tyto akce velkým přínosem, je tedy vhodné se jich v rámci možností účastnit. Dále by také podle autorky měli rodiče děti podporovat, když budou mít přání věnovat se zájmům, které jsou pro rodiče z hlediska sluchové vady těžko uchopitelné. Naložení s tužbou dítěte je věc, kterou v sobě dítě následně může nést celý život.

Cílem tematického okruhu č. 6 **Subjektivní, normativní pohled na vývoj CODA jedince** bylo zjistit, jak účastníci výzkumu vnímají své dětství, v jakých oblastech je dětství dle jejich názoru ovlivnilo, co jim dalo či vzalo, a v čem konkrétně coby osoby CODA vnímají střet slyšící a Neslyšící kultury. Dále byli informanti požádáni, aby formulovali rady nejprve pro Neslyšící rodiče slyšících dětí a dále pro děti CODA.

Mnoho participantů uvedlo, že cítí vliv svého dětství v rámci zvýšené empatie, lidskosti, ve zvýšené samostatnosti a v neposlední řadě také v ochotě pomáhat jak menšinám, tak širšímu okolí. Také bylo uváděno zvýšení důrazu na vizuální stránku komunikace, významy gest a mimiky. Negativně participanté vzpomínali především na situace týkající se tlumočení.

Konkrétní doporučení od jednotlivých participantů jsou uvedena v tematickém okruhu č. 6. Autorka této práce si nedovoluje k nim již nic dalšího přidávat. Samy osoby CODA jsou podle jejího názoru těmi nejpovolanějšími, díky čemuž mají tato jejich doporučení nenahraditelnou autenticitu. Autorka teda může pouze doporučit, aby byly jejich rady brány v potaz.

Závěr

Cílem této práce bylo popsat vývoj slyšících dětí Neslyšících rodičů na pomezí a v možném střetu dvou kultur – majority slyšících a minority Neslyšících, a to skrze pohled dospělých jedinců CODA, pomocí jejich reflexe vlastního dětství a vývoje.

Práce byla rozčleněna do čtyř kapitol. V prvních dvou kapitolách, které utvořily teoretickou bázi práce, autorka vymezila klíčové koncepty, nutné pro náležité pochopení a vhled do problematiky.

První teoretická kapitola byla zaměřena na kulturu Neslyšících. Ta byla definována na základě příslušnosti jejích členů, pomocí popisu komunikace v jejím rámci, představením dalších jejích specifických vlastností a také určením pozice příslušníků této (sub)kultury v kultuře majoritní.

Druhá teoretická kapitola se soustředila na slyšící děti Neslyšících rodičů. Na základě analýzy poznatků z existujících výzkumů autorka ustanovila jedince CODA coby bilingvní a bikulturní a popisovala jejich specifickou pozici mezi dvěma kulturami, shrnovala poznatky o roli prarodičů v jejich životě a nastínila dosavadní poznatky ohledně role tlumočení v rámci jejich vývoje v dětství.

Třetí kapitola představila výzkumné cíle této práce, nastínila použitou metodologii následujícího empirického výzkumu. Autorka popsala výzkumné metody a nástroje pro sběr dat, tj. kvalitativní přístup k výzkumu za použití polostrukturovaných rozhovorů. Dále charakterizovala výzkumný vzorek, představila jednotlivé participanty a nevynechala ani etická kritéria pro provedení výzkumu či jeho možná omezení.

Autorka si v rámci této kapitoly také stanovila šest dílčích výzkumných cílů, které volně odpovídaly tomu, jak byla obsahově rozčleněna kapitola následující.

Čtvrtá kapitola prezentovala vlastní výzkumná zjištění a v rámci zmíněných šesti tematických a myšlenkových celků vstupní data a poznatky interpretovala. V jejím závěru pak autorka předchozí poznatky po jednotlivých segmentech shrnula a přidala k prvním pěti z nich vlastní doporučení ohledně toho, jakou reakci na zjištěné poznatky by považovala za optimální, a to především ze strany Neslyšících rodičů slyšících dětí.

Hlavním výzkumným cílem bylo zjistit, jak se v dětství CODA osob projevoval a jak je ovlivnil střet kultur slyšících a Neslyšících. Na základě poznatků zjištěných z výpovědí jednotlivých informantů a jejich následné analýzy vyplynulo následující:

V rámci osvojování jazykových kompetencí většina informantů a jejich rodičů neměla problém zvolit si vlastní cestu, kterou se vydat. Komunikace v českém znakovém jazyce u dětí není překážkou pro plnohodnotné osvojení jazyka českého, k čemuž se v dnešní době kloní i většina odborníků.

Tlumočení a všechny doprovodné jevy neměly tak extrémní podobu, aby způsobila vážné důsledky v dospělém životě. Přesto však stále chybí dostatek tlumočnicků, kteří by v tomto ohledu propast mezi slyšícími a Neslyšícími pomohli překlenout, aby se děti do těchto situací vůbec nedostaly.

Z hlediska začlenění CODA dítěte do majoritní kultury nepozorujeme závažnější obtíže, které by vycházely přímo z jeho specifické CODA pozice. S posunem společnosti se s ostrakizací Neslyšících setkáváme méně a méně. CODA děti, které, ač slyšící, z komunity Neslyšících pocházejí, se emancipují spolu s ní.

V rámci výzkumu nebyly odhaleny vážné problémy v rodinách, které by vycházely z kulturního střetu slyšících a Neslyšících. Při splnění podmínky vzájemné ohleduplnosti by neměl ani ve vzdělávání CODA dětí nastat vážnější problém.

Komunita Neslyšících CODA děti do svých řad evidentně vítá a je pouze otázkou individuální volby každého z nich, jak silné vztahy s komunitou naváže a zda si je udrží do dospělosti, či nikoliv. Nezdá se, že by byli jedinci CODA kulturně vykořenění a nevěděli, kam se kulturně zařadit.

Žádný z informantů na sobě střet kultur ve větší míře nepocituje, a pokud ano, snaží se vzít si z kultury a komunity Neslyšících jen to nejlepší. Dětství CODA je z logických důvodů v určitých ohledech odlišné od dětství dětí slyšících rodičů. Nelze ovšem říci, že by měly CODA osoby tendenci vzpomínat na své dětství špatně. Naopak se ze své biculturní a bilingvní pozice snaží pokud možno profitovat.

Autorka považuje téma práce za velmi důležité, leč dosud málo rozebírané. Málokdo z intaktní společnosti ví, kdo CODA jedinci jsou a s jakými záležitostmi se musejí v životě potýkat. Není v lidských silách se stoprocentně vcítit do pozice osob

CODA, ať už se o to pokouší člověk z majoritní společnosti či minority Neslyšících, avšak výpovědi jednotlivých účastníků výzkumu autorce pomohly si jejich život alespoň zčásti představit a zamyslet se nad ním do co možná největší hloubky. Zkušenosti osob CODA sice nejsou plně přenosné, ale autorka je nesmírně vděčná, že byli CODA jedinci ochotni s ní své životy sdílet.

Dle názoru autorky by bylo žádoucí, kdyby tato práce posloužila osobám CODA, Neslyšícím rodičům slyšících dětí nebo všem, kteří by se rádi o osobách CODA dozvěděli více. Na provedený výzkum by bylo možno navázat například výzkumem provedeným prizmatem Neslyšících rodičů slyšících dětí, který by ukázal, s čím se v rámci výchovy svého slyšícího potomka potýkají právě oni.

Pouze v případě velice důkladného výzkumu z obou úhlů pohledu by se následně dalo teoreticky uvažovat i o vytvoření jakési edukativní publikace, která by mohla pomoci rozšířit obzory všem zainteresovaným, přispět tak k celkovému prohloubení diskuse o problematice Neslyšících a v ideálním případě pomoci přiblížit jejich svět široké veřejnosti.

Seznam použitých informačních zdrojů

Primární zdroje

Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.

Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. *Etický kodex* [online]. ©2020 [cit. 12.1.2019]. Dostupné z: <http://www.cktjz.com/o-komore/eticky-kodex/>

Monografie

BENDO VÁ, Marie. *Vývoj komunikačních schopností u slyšících dětí neslyšících rodičů*. Brno, 2018. Bakalářská práce. Masarykova Univerzita. Fakulta pedagogická.

GAVOR A, Peter. *Spríevodca metodológiou kvalitatívneho výskumu*. Bratislava: Regent, 2006. ISBN 80-88904-46-3.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 2. vydání. Praha: Portál, s.r.o., 2005. ISBN 978-80-7367.

HERY NKOVÁ, Jitka. *Mýty a předsudky o českém znakovém jazyce*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta filozofická.

KOSINOVÁ, Barbora. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura Neslyšících*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, o. s., 2008. ISBN 978-80-87153-94-9.

KOUTSKÁ, Mariana. *Kultura a kulturní instituce ve vzdělávání neslyšících žáků ZŠ*. Brno, 2014. Disertační práce. Masarykova Univerzita. Fakulta pedagogická.

MAISSNEROVÁ, Jana. *Podpora pozitivního rozvoje slyšících jedinců vychovávaných neslyšícími rodiči*. Brno, 2015. Diplomová práce. Masarykova Univerzita. Fakulta pedagogická.

PEŠKOVÁ, Nikola. *Vztah CODA dětí k užívání českého jazyka*. Hradec Králové, 2019. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta pedagogická.

PRESTON, Paul. *Mother Father Deaf: Living Between Sound and Silence*. Harvard University Press, 1995. ISBN 0674587480, 9780674587489.

PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: Poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. ISBN 978-80-247-3603-7.

REDLICH, Karel. *CODA – slyšící děti neslyšících rodičů*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, o. s., 2008. ISBN 978-80-87153-02-4.

SKÁKALOVÁ, Tereza. *Uvedení do problematiky sluchového postižení*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2011. ISBN 978-80-7435-098-6.

SOLDANOVÁ, Jana. *Sociokulturní rozdíly komunity slyšících a neslyšících z pohledu slyšících dětí neslyšících rodičů*. Olomouc, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Fakulta pedagogická.

STRNADOVÁ, Věra. *Hádej, co říkám, aneb Odezírání je nejisté umění*. Praha: ASNEP, 2001. ISBN 80-903035-0-1.

STRNADOVÁ, Věra. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. 2. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, o. s., 2008. ISBN 978-80- 87218-28-0.

ŠVAŘÍČEK, Roman. ŠEĐOVÁ, Klára, a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: Pravidla hry*. Praha: Portál, s.r.o., 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VRÁNEK, Roman. *Slyšící potomci neslyšících rodičů jako tlumočníci*. Brno, 2010. Diplomová práce. Masarykova Univerzita. Fakulta pedagogická.

VYMLÁTILOVÁ, Eva. *Problematika sluchových vad z hlediska klinické psychologie*. In *Klinická logopedie*. 2. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-340-6.

Články

KUMADA, Kate M. O., CAVALCANTI, Marilda C., SILVA, Ivani R. „Home Gesture is not Part of Deaf Culture“: The Curtailment of the Use of Homesign Languages in Bi/Multilingual Education. *Letras & Letras*. 2019, **35**, 315-343.

MAND, Cara, DUNCAN, Rony E., GILLIAM, Lynn et al. Genetic selection for deafness: the views of hearing children of deaf adults. *Journal of Medical Ethics*. 2009, **35**, 722-728.

PRESTON, Paul. Mother Father Deaf: The Heritage of Difference. *Soc. Sci. Med.* 1995, **40**(11), 1461-1464.

RICHARDSON, Kathleen J. Competencies and best practices. *The Nurse Practitioner*. 2014, **39**(5), 20-28.

STRNADOVÁ, Věra. Specifické problémy neslyšících rodičů se slyšícími dětmi. 2002. *Gong*, 31, č. 11, s. 290.

Internetové zdroje

MONROE, Nomfundo F. de ANDRADE, Victor. Hearing children of Deaf parents: Gender and birth order in the delegation of the interpreter. *African Journal of Disability* [online]. Vol 7, 2018 [12.1.2019]. ISSN 2226-7220. Dostupné z: www.scielo.org.za/pdf/ajod/v7/09.pdf

Seznam příloh

Příloha 1 – Podklady pro polostrukturovaný rozhovor

Příloha 2 – Vzor informovaného souhlasu

Příloha 3 – Etický kodex České komory tlumočnicků znakového jazyka

Informace o respondentovi

Pohlaví:

Věk:

Bydliště (v dětství):

Rodiče (Neslyšící jeden x oba; nedoslýchavý):

Sourozenci (kolik, pohlaví, vada, mladší – starší):

Prarodiče (slyšící x Neslyšící):

Tematické okruhy:

1-2 osvojování jazykových kompetencí

3 tlumočení v dětství

4-6 společenský aspekt bytí CODA dítětem

7-9 prarodiče a rodinné vazby

10-12 zapojení do komunity Neslyšících

13-15 zkušenosti, osobní prožitky, rady

Interview:

- 1) Považujete za svůj mateřský jazyk ČJ, nebo ČZJ? (Umíte znakovat? Jak byste srovnali svou úroveň znalosti ČJ a ČZJ?)**
- 2) Kde a v kolika letech jste se naučili mluvit? (mluvili na vás rodiče? Měli jste někdy pocit, že „zaostáváte“?)**
- 3) Žádali Vás v dětství rodiče, abyste jim tlumočili? (V případě sourozenců, kdo primárně tlumočil? Měnilo se to v průběhu času? Za jakých okolností jste tlumočili?)**
- 4) Bylo Vám nepříjemné znakování na veřejnosti? (V jakých situacích k tomu docházelo? Jak je to nyní?)**
- 5) Kdy jste si uvědomili, že Vaši rodiče jsou v něčem odlišní? (jak se to projevovalo? Jak jste se ohledně toho cítili?)**
- 6) Setkali jste se z důvodu postižení Vašich rodičů se šikanou? (jak často? Jak se to projevovalo?)**
- 7) Jakou roli hráli při vaší výchově prarodiče? (Jaké jste s nimi měli vztahy? Jak to vnímali vaši rodiče?)**
- 8) Měli jste ve svém okolí další slyšící lidi? (jakou se hráli roli? Kolik času jste s nimi trávili?)**
- 9) Kdo Vám pomáhal s přípravou do školy? (jak jste školu zvládali? Kdo chodil na třídní schůzky?)**
- 10) Na jaké kulturní akce s Vámi rodiče chodili? (jak jste se tam cítili? Chodili jste tam rádi? Jak vás okolí vnímalo?)**
- 11) Užíváte nyní aktivně ČZJ? (při jakých příležitostech? Jak často?)**
- 12) Setkáváte se s komunitou Neslyšících? (cítíte ke komunitě příslušnost? Máte Neslyšící přátele?)**
- 13) V jakých oblastech Vás nejvíce ovlivnilo Vaše dětství? (Je něco, co byste si na svém dětství přáli změnit?)**
- 14) Co byste poradili Neslyšícím rodičům slyšících dětí?**
- 15) Co byste poradili dětem CODA?**

Informovaný souhlas s poskytnutím rozhovoru a dalších informací pro bakalářskou práci:

Schizma: osoby CODA a jejich identifikace v majoritní společnosti a minoritě Neslyšících

Držitel souhlasu: Daniela Nováková, [REDACTED]

E-mail: daniela1197@seznam.cz

Tel.: [REDACTED]

Předmět a provedení: Výzkum se zaměřuje na CODA osoby, jejich dětství a dospívání a zkušenosti s pozicí mezi majoritní společností a kulturou Neslyšících.

Výzkum je prováděn v rámci zpracování bakalářské práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

Výzkum bude veden formou rozhovoru. Průběh rozhovoru bude nahráván a ze zvukového záznamu bude následně pořízen doslovný přepis, který bude dále analyzován a interpretován. Zvukový záznam bude sloužit pouze pro potřebu doslovného přepisu a bude k dispozici pouze Daniele Novákové, popřípadě vedoucí její práce. Doslovný přepis bude důsledně anonymizován tak, aby byla zaručena anonymita a ochrana všech osob zmíněných v průběhu rozhovoru a aby nebylo možné tyto osoby na základě anonymizovaného přepisu identifikovat.

Zvukový záznam a doslovný přepis bude Daniela Nováková uchovávat u sebe.

Doslovné citace částí anonymizovaného doslovného přepisu mohou být použity v závěrečné bakalářské práci.

Prohlášení:

Souhlasím s poskytnutím rozhovoru a dalších souvisejících informací.

Rozumím výše uvedenému textu a souhlasím s jeho obsahem.

Rozumím tomu, že obsahem rozhovoru a dalších informací mohou být i osobní a citlivé záležitosti a obtížná témata.

Rozumím tomu, že nemusím odpovídat na obtížné nebo nepříjemné otázky.

Rozumím tomu, že mohu úplně zrušit svou účast na výzkumu.

Jméno a příjmení:

Datum a podpis:

Příloha 3 – Etický kodex České komory tlumočnicků znakového jazyka

Etický kodex

Etický kodex (EK) České komory tlumočnicků znakového jazyka (dále jen Komory) určuje základní povinnosti a práva jejích tlumočnicků při výkonu tlumočnické profese a v souvislosti s ním. Tento EK platí v situacích, které nejsou jinak regulovány zákony nebo předpisy. Je vytvořen, aby byla naplněna práva všech klientů na plnohodnotnou komunikaci.

Komora stanovila tyto základní principy etického chování:

1. Tlumočnick je osoba, která v rámci své profese převádí za úplatu smysl sdělení z výchozího jazyka do jazyka cílového. Je prostředníkem mezi dvěma osobami, které by se bez něj nedorozuměly. Tlumočnick se nesnaží být aktivním účastníkem komunikace.
2. Tlumočnick přijímá zásadně jen takové závazky, které odpovídají jeho schopnostem a kvalifikaci. Tlumočnick je povinen se na tlumočení řádně a včas připravit. Nese plnou zodpovědnost za kvalitu své práce.
3. Tlumočnick přizpůsobuje své chování a oděv situaci, v jejímž rámci tlumočí.
4. Tlumočnick je vázán mlčenlivostí, která se týká všeho, co se dozví během tlumočení a přípravy na ně, včetně identity svých klientů.
5. Tlumočnick nezaujímá k tlumočené situaci ani ke klientům osobní postoje a nehodnotí je.
6. Tlumočnick neodmítne klienta pro jeho národnost, rasu, pohlaví, věk, náboženské vyznání, politickou příslušnost, sociální postavení, sexuální orientaci, rozumovou úroveň, pověst a smýšlení.
7. Tlumočnick má právo odmítnout výkon své profese z důvodu pro něj nevhodných pracovních podmínek nebo v případě, že by nedokázal být neutrální vůči tlumočenému sdělení, a mohl tak poškodit některou ze zúčastněných osob včetně sebe.
8. Tlumočnick má právo odmítnout výkon své profese v případech, že má podezření na aktivity, které jsou v konfliktu se zákonem nebo porušují lidská práva.
9. Tlumočnick sleduje vývoj své profese u nás i ve světě, vzdělává se a soustavně zvyšuje svou profesionální úroveň.
10. Tlumočnick spolupracuje s ostatními kolegy při prosazování a obhajobě společných profesních zájmů.
11. Tlumočnick dbá na to, aby nepoškodil svým jednáním dobré jméno svého kolegy, Komory nebo tlumočnické profese.
12. Tlumočnick zná Etický kodex Komory a dodržuje ho. Porušení pravidel Etického kodexu může vést až k vyloučení tlumočnicka z Komory, a to na základě rozhodnutí Komise pro Etický kodex.